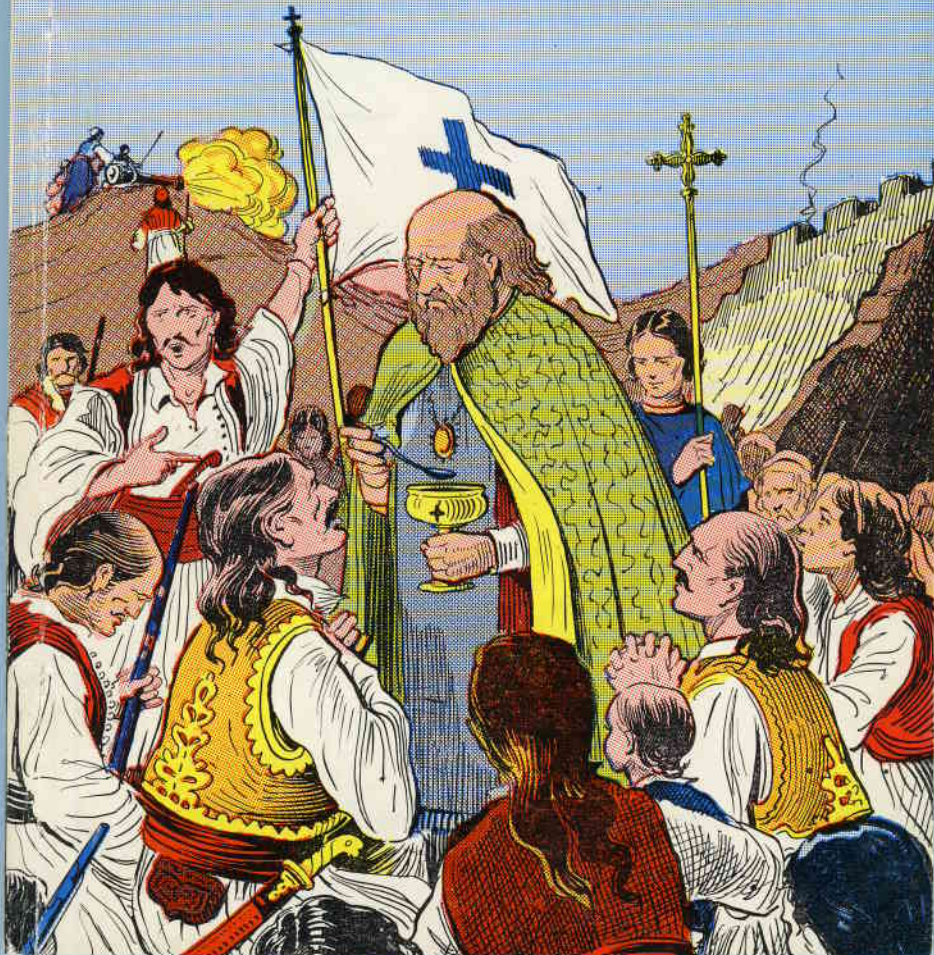

ΜΑΡΤΥΡΕΣ τῆς Ἐλευθερίας

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ

ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΣΑΛΩΝΩΝ ΗΣΑΪΑΣ

ΡΩΓΩΝ ΙΩΣΗΦ

ΕΦΕΣΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ἐκδοσις δευτέρα

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ Η «ΖΩΗ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. **Σαλώνων Ήσαϊας.** Ὁ ἐθνεγέρτης τῆς Ρούμελης
 - A. Στὶς ἐπάξεις τοῦ Ἔθνους..... 7-22
 - B. Στὴν Ἁγία Λαύρα τῆς Ρούμελης 23-31
 - Γ. Ὁ «δαφνοσπαρμένος δρόμος» 32-39

2. **Ρωγῶν Ἰωσήφ.** Ὁ ἐμπυκωτῆς τῶν «Ἐλεύθερων πολιορκημένων»
 - A. Χρόνια προπαρασκευῆς 43-51
 - B. Ἀπὸ τοὺς ἄμβωνας στὶς φυλακὲς 53-67
 - Γ. Στὴν ἱερά πόλη 69-86
 - Δ. Ἀμάραντο στεφάνι 87-103

3. **Ἐφέσου Διονύσιος.** «Ὁ προστάτης τῆς παιδείας»
 - A. Πτυχὲς δράσεως 107-118
 - B. Τὸ Πάσχα ποὺ δὲν χτύπησαν οἱ καμπάνες 119-127

Copyright 1974, Ἄδελφότης Θεολόγων ἡ «Ζωή»
Ἱηποκράτους 189, Ἀθῆναι

PRINTED IN GREECE

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

ΣΤΗ ΜΕΣΗ και τὴ νεώτερη ἱστορία τῆς Ἑλλάδος μας βλέπουμε μιὰ μαύρη χλαμύδα ν' ἀνεμίζει. Εἶναι τὸ ράσο, τὸ ὀρθόδοξο ἑλληνικὸ ράσο!... Ἀπὸ πολὺ παλιὰ τὸ ράσο στὸ Ἔθνος μας ἔπαιξε τὸ ρόλο τῆς στοργικῆς μητέρας. Τοῦ ἔγινε ὀδηγητὴς στὴν εἰρήνην καὶ στὸν ἀγῶνα. Καὶ ἀνέβαζε τὶς καρδιές καὶ τὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων «στῆς δόξας τὶς κορυφές»!

Στὰ χρόνια τὰ βυζαντινά — στὰ τρισέβδοξα ἑκεῖνα χρόνια — ὁ κλῆρος στάθηκε παντοῦ καὶ πάντοτε πρωτοπόρος. Τὸ τιμημένο ὀρθόδοξο ράσο βοήθησε τὴν Αὐτοκρατορία στὸ νὰ δημιουργήσῃ μεγάλο πνευματικὸ πολιτισμὸ. Τὸ ράσο, ὁ κλῆρος, ἀπὸ τὸν πιὸ ταπεινὸ λευίτη μέχρι τὸν Πατριάρχη, ἔδινε τὸ παρὼν καὶ στίς κρίσιμες στιγμὲς καὶ ἐμπύχωνε τὸ Ἔθνος καὶ γλύτωνε τὴν Βασιλεύουσα ἀπὸ τὴν ἐκβαρθάρωσι. Καὶ τότε τὸ ταπεινὸ ἑλληνικὸ ράσο, ἔχοντας στὰ χεῖλη τὸν παιᾶνα «τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ», ὑποδεχόταν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ τοὺς δαφνοστεφανωμένους βασιληάδες του.

Ἐπέροχα χρόνια γιὰ τὸν Ἑλληνισμό!

Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ σάβανο τῆς σκλαβιάς τύλιξε τὴν Πόλι καὶ ὄλον τὸν Ἑλληνισμό, καὶ πάλι τοῦτο τὸ ἀπλό, ἀπέριττο ροῦχο δὲν ζάρωσε, δὲν μάζεψε στὴ γωνία του. Ἀπλώθηκε ὅμοιο λάβαρο στίς κορυφές τῶν βου-

νών και στίς πεδιάδες, στίς πόλεις και στά χωριά. Στάθηκε πρωτοπόρο στά γράμματα και στήν παιδεία, στήν φιλανθρωπία και στούς αίματηρούς έθνικούς αγώνες. 'Ο ταπεινός ρασοφόρος κάτω από τούς καπνισμένους θόλους τών μοναστηριών ζωντάνευε στίς νεανικές καρδιές τήν άποσταμένη έλπίδα με λόγια μαγικά:

«Μή σκιάζεσθε στά σκότη. 'Η λευτεριά,
σαν τής αύγής τó φεγγοβόλο άστέρι,
τής νύχτας τó ξημέρωμα θά φέρη».

Κι όταν ήρθε ή ώρα ν' ανάψη ή ιερή φωτιά του ξεσηκωμού, ένα τρισένδοξο ράσο ανέμισε τó λάβαρο τής έλευθερίας στήν 'Αγια Λαύρα. Και τó λάβαρο τó πήραν στά χέρια ο Παπαφλέσσας, ο Σαλώνων 'Ησαΐας και ο Ρωγών 'Ιωσήφ και τó στήσαν ψηλά στίς κορυφές και στά κάστρα τά ρημαγμένα.

Πήγες στο Μεσολόγγι, φωνάζει ο Σολωμός, ω λευτεριά:

«Πήγες εις τó Μεσολόγγι
τήν ήμέραν του Χριστου,
μέρα που άνθιζαν οι λόγγοι
για τó τέκνο του Θεου.
Σου ήρθε εμπρός λαμποκοπώντας
ή Θρησκεία μ' ένα σταυρό,
και τó δάκτυλο κινώντας
όπου ανεΐ τόν ουρανό.
Σ' αυτό, έφώναξε, τó χόμα
στάσου όλόρθη, 'Ελευθεριά'
και φιλώντας σου τó στόμα
μπαίνει μέσ' στήν 'Εκκλησιά...».

Μα τουτός ο υπέρτατος αγών δεν έγινε χωρίς κό-

πους, θυσίες, αίματα. Ποτάμι χύθηκε τó αίμα, βάφοντας και τήν μαύρη χλαμύδα του 'Ελληνος κληρικου πορφυρή. Στρατιά ήρώων αποτελούν οι 'Εθνομάρτυρες κληρικοί μας. Μοναχοί και ιερείς, Δεσποτάδες και Πατριάρχαι προσέφεραν και τή ζωή τους στο βωμό τής 'Ελευθερίας...

Ξαναπέστο πάλι, τρανέ βάρδε, τó τραγούδι σου:

«Και εις τó ρουχο σου έσταξ' αίμα,
πλήθος αίμα 'Ελληνικό...».

Μέσα από αυτή τήν πορφυρή φάλαγγα τών ήρώων του Γένους, ξεχωρίσαμε τρεις «μάρτυρες τής 'Ελευθερίας» και τούς προσφέρουμε στήν σύγχρονη νεότητα. Μέσα από τή γεμάτη δρᾶσι ζωή τους και τόν ήρωικό τους θάνατο ή δροσερή αύρα του Πνεύματος πνέει. Του Πνεύματος που αναδεικνύει ήρωας και μάρτυρας!

1. ΣΑΛΩΝΩΝ ΗΣΑΪΑΣ

Ο ΕΘΝΕΓΕΡΤΗΣ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

1778 – 1821

Α΄. ΣΤΙΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

*«Χαρές και πλούτη να χαθοῦν
και τὰ βασίλεια κι ὅλα.
Τίποτε δὲν εἶναι ἂν στητή
μέν' ἢ ψυχὴ κι ὀλόρθη».*

Δ. Σολωμὸς

ΣΤΑ ΤΕΛΗ τοῦ 18ου αἰῶνος, κι ἀκριβῶς στὰ 1778, γεννήθηκε σ' ἓνα χωριὸ τῆς Ροῦμελης, στὴ Δεσφίνα, ὁ κληρικός, ποὺ ἄγιασε μὲ τὸ αἷμα του ἀρχή-ἀρχὴ τὸν ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

Ὁ πατέρας του, ὁ παπα-Στάθης ἦταν ἀληθινὸ παλληκάρι μ' ἀλύγιστη καρδιά κι ἀδούλωτο τὸ φρόνημα στὰ τυραννισμένα, στὰ μαῦρα ἐκεῖνα χρόνια. Ἡ μάνα του, Ἀρχόντω τὸ ὄνομά της, ἦταν μιὰ γνήσια ρουμελιώτισσα μὲ μεγάλη ψυχὴ καὶ δυνατὴ πίστι. Ὁ παπα-Στάθης καὶ ἡ Ἀρχόντω εἶχαν ἀκόμα δυὸ ἄλλα παιδιὰ. Τὸ μεγάλο τὸν λέγανε Γιάννη καὶ τὸ δεῦτερο Θεοδόση. Στὸ τρίτο τους παιδί, ποὺ θὰ δοξάση σὲ λίγα χρόνια τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸ Ἔθνος, ὁ παπα-Στάθης ἔδωσε τὸ ὄνομα Ἡλίας.

Ὁ μεγάλος γυιὸς στὴν ἀρχὴ ἔγινε τσοπάνης. Ὁ δεῦτερος ἀπὸ ἑνωρὶς τράβηξε γιὰ τὸ μοναστήρι

του Ὁσίου Λουκά. Ἀπόμεινε τὸ στερνοπαίδι, ὁ Ἡλίας. Ὁ πατέρας του ἤθελε νὰ τὸν δῆ μιὰ ἡμέρα ἕνα μορφωμένο κληρικό. Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ κρυφὸ ὄνειρο καὶ τῆς Ἀρχόντως, τῆς μάνας του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ δυὸ ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν τὸν Ἡλία στὰ Σάλωνα — ἔτσι λεγόταν ἡ σημερινὴ Ἀμφισσα — γιὰ νὰ μάθῃ γράμματα.

Αὐτὸ καὶ ἔγινε. Μὲ τὸ δισάκκι στὸν ὄμο ἐφθασε ἕνα πρωινὸ στὰ Σάλωνα ὁ μικρὸς γυιὸς τοῦ παπαῦ τῆς Δεσφίνας καὶ πῆγε στὸ σχολεῖο. Ἐκεῖ ἀπὸ τὸν πάτερ Γεράσιμο, ἕνα ταπεινὸ μὰ σοφὸ καλόγερο, ἔμαθε νὰ διαβάξῃ τὰ τροπάρια ἀπὸ τὸ Ὁκτώηχι καὶ συλλαβιστὰ στὴν ἀρχή, ἐλεύθερα κατόπιν, προχώρησε στοὺς ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος Δαβίδ.

Δὲν κάθησε ὅμως γιὰ πολὺ κοντὰ στὸν πάτερ-Γεράσιμο ὁ Ἡλίας. Σὰν πρακτικὸ μυαλὸ πού ἦταν, θέλησε ἀπὸ ἔνωρις νὰ συνδυάσῃ τὰ γράμματα μὲ τὴν πρακτικὴ ἀσκησι τοῦ ἱερατικοῦ ἔργου, πού ἔλεγε ν' ἀκολουθήσῃ. Καὶ γιὰ νὰ τὸ πετύχῃ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πάῃ σ' ἕνα μοναστήρι. Τὰ μοναστήρια ἦταν τότε τὰ κέντρα τῆς παιδείας καὶ τῆς ἱεραποστολῆς. Στις Σχολές τους μορφωνόντουσαν πολλοὶ νέοι καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἐκκλησίας των μάθαιναν νὰ κηρύττουν τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ!

Σ' ἕνα τέτοιο Μοναστήρι — στὸ Μοναστήρι τοῦ Προδρόμου — κατέφυγε καὶ ὁ Ἡλίας. Ἐμεινε γιὰ **λίγο δόκιμος** κι ὕστερα ἔγινε μοναχός. Σύμφωνα μὲ τὶς μοναχικὲς συνήθειες τὸ ὄνομά του Ἡλίας ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ ὄνομα Ἡσαΐας, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι ὡς τὰ σήμερα γνωστός.

Μὰ στὸ Μοναστήρι τοῦ Προδρόμου δὲν θρῆκε ὅ,τι ποθοῦσε ἡ νεανικὴ του ψυχὴ: Τὴν πλατεῖα δηλαδὴ μόρφωσι καὶ τὴν καλὴ κατάρτισι στὸ κήρυγμα. Γι' αὐτὸ τὸ μάτι του, πού ἀποζητοῦσε πῶ ἀνοικτοὺς ὀρίζοντες, καρφώθηκε στὸ ξακουσμένον Μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Τὸ Μοναστήρι αὐτὸ στάθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ πῶ σημαντικὰ φυτώρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ἀπὸ τότε πού κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Ὁσιο Λουκά, γίνηκε περίβλεπτο, τ' Ἁγιον Ὄρος τῆς Ρούμελης. Οἱ ἀρματωλοὶ τὸ εἶχαν πολλὰς φορές γιὰ λημέρι, οἱ ραγιαδες τὸ εἶχαν γιὰ καταφύγιο.

Σὲ ἕνα τέτοιο ρόλο τὸ εἶχαν σηκώσει τρεῖς παράγοντες: Ἡ γεωγραφικὴ του θέσις, ἡ παράδοσις του καὶ τὸ Σχολεῖο του. Ἐκατοντάδες μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, χτισμένον σ' ἀπότομα βράχια τοῦ Ἐλικῶνος, χωρὶς καμμιά εὐκολία καὶ ἀνεσι, δὲν τράβηξε τοὺς Τούρκους, πού τὸ ἄφησαν ἥσυχο.

Συγχρόνως τὸ εἶχε ἐτοιμάσει γιὰ τὸ σπουδαιότατο ρόλο, πού θὰ ἔπαιξε στὴν ἐθνικὴ ἀνάστασι τῶν Ἑλλήνων, παράδοσι εἰζώνων. Τ' ὄνομά του πρωτοφαίνεται στὰ χαρτιά τῆς Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας γύρω στὰ 1000 μ. Χ. ἐπὶ Ρωμανοῦ Λεκαπνοῦ. Ἐκεῖνον τὸν καιρὸ ἕνας ἅγιος, ὁ Ὁσιος Λουκάς, προεῖπε, κατὰ τὴν παράδοσι, τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς ἀραβοκρατουμένης τότε Κρήτης ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Μετὰ τὸ πάσιμο τῆς Μεγαλονήσου ὁ Αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός, θέλοντας νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνη του στὸν Ὁσιο, ἔστειλε τεχνίτες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι

καὶ ἔκτισαν τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς. Ἀργότερα γύρω τοῦ οἰκοδομήθηκε τὸ περίφημο Μοναστήρι. Αὐτὸ τὸ Μοναστήρι μετὴν πλοῦσια θιβλιοθήκη του καὶ τὸ φημισμένο Σχολεῖο του, ὑπηρέτησε αἰῶνες τῆ Ροῦμελη, μετὰ τὰ φῶτα, ποῦ σκόρπιζε.

Σ' αὐτὸ τὸ «Βασιλομονάστηρο» τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ γράφτηκε καὶ ὁ Ἡσαΐας. Ἐκεῖ ὁ νεαρὸς Ρουμελιώτης πῆρε πνευματικὴ τόνωσι καὶ καλὴ μόρφωσι. «Μέσα στὴν μεγαλόπρεπη ἐκκλησία τοῦ Μοναστηρίου παρακολουθοῦσε ὁ μικρὸς καλόγερος μετὰ ἱερὸ δέος τὶς ἱεροτελεστίας, ποῦ γινότανε τότε ἀκόμα κατὰ τὴ βυζαντινὴ παράδοσι. Καὶ τὶς ὥρες τῆς σχολῆς του, ἢ θὰ θρισκόταν στὴ θιβλιοθήκη μελετῶντας κάποιον ἐκκλησιαστικὸν βιβλίον, ἢ θὰ παρακολουθοῦσε τὴ διδασχὴ κανενὸς πατέρα».

Μὰ δὲν πῆρε μόνον αὐτὰ ἀπὸ τὸ δοξασμένον Μοναστήρι του. «Ἐκεῖνο ποῦ χρωστᾷ ὁ Ἡσαΐας στὸ Μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ἦταν ἡ ἐθνικὴ συνειδησι, ποῦ ξύπνησε μέσα του, καθὼς ἄκουγε νὰ διηγοῦνται οἱ γέροντες τοῦ Μοναστηρίου τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετάν Ἀνδρούτσου, πατέρα τοῦ Ὀδυσσεᾶ καὶ ἔθλεπε τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς Καπεταναίους ποῦ ἔφθαναν ἐκεῖ γιὰ νὰ ξεκουράσουν κάπως τὸ πολύπαθον κορμὶ τους, γιὰ νὰ γιάνουν καμμιά λαθωματιά τους καὶ νὰ «ψωμιστοῦνε». «Ὅλ' αὐτὰ ἀσυναίσθητα μιλοῦσαν στὴν ψυχὴ τοῦ Ἡσαΐα γιὰ τὴν ἀξία, ποῦ ἔχει τὸ μεγαλύτερον δῶρον τοῦ ἀνθρώπου: ἡ λευτεριά...».

Ἔτσι στέριωσε γερὰ μέσα του ἡ μεγάλη ἀπόφασι νὰ ἀφιερῶσθαι ὅλον τὸ βίον του στὸ Θεὸ καὶ στὴν Πατρίδα, νὰ περπατήσῃ στ' ἀχνάρια τῶν με-

γάλων κληρικῶν καὶ δασκάλων, ποῦ εἶχε δώσει στὸν ἑλληνισμὸν ἡ ὀρεινὴ του περιοχὴ.

Μὲ τέτοια εὐγενικὰ ὄνειρα μπῆκε στὸν κληρὸν ὁ Ἡσαΐας. Ἐνα πρωτὶ, κάτω ἀπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μονῆς, χειροτονήθηκε διάκονος. Τὰ περίφημα βυζαντινὰ μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ φωτισμένα ἀπὸ τὰ ἁγιοκέρια ἔδιναν μιὰ ἀπόκοσμη ὁμορφιὰ τὴν ὥρα ἐκείνη. Ἡ Πλατυτέρα τοῦ ἱεροῦ ἔρριχνε τὸ βλέμμα της στὸ νεοχειροτόνητον με συμπαθεία καὶ ἀγάπη. Ὅλα ἐκείνη τὴν ὥρα ἦταν «ἀπαλά, σεμνὰ κι ἀθῶα καὶ σιγαλά», καθὼς ὁ Ἡσαΐας, πάνω στὴν πρώτη του νεότητα ἔδινε τὴ μεγάλη ὑπόσχεσι νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Χριστό!

Ὁ νεαρὸς κληρικὸς μετὰ τὴ χειροτονία του ρίχτηκε πάλι στὸ διάβασμα καὶ τελείωσε τὴ Σχολὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Μὰ οἱ γνώσεις, ποῦ ἀπέκτησε ἐκεῖ, δὲν τοῦ ἔφθαναν. Ἐνοιώθη μέσα του ὄρεξι γιὰ πλατύτερη μόρφωσι. Μὰ ποῦ θὰ τὴν εὑρίσκει; Σκέφθηκε πολὺ καὶ τέλος τράθηξε γιὰ τὸ μεγάλο πνευματικὸ κέντρο τῆς Ἡπείρου, τὰ Γιάννενα.

Ἐκεῖ ρίχτηκε με προθυμία καὶ ζῆλον σ' ἀνώτερες σπουδές. Ἡ ἀντίληψις, ἡ κρίσις, ἡ ἐργατικότης του τὸν τοποθέτησαν στὴν πρώτη σειρά. Ξεχώρισε ἀνάμεσα στοὺς συμμαθητὰς του. Τὸ ἦθος του καὶ ἡ ἐπίδοσις του ἔκανε καὶ τοὺς καθηγητὰς του νὰ τὸν προσέξουν καὶ νὰ τὸν ἀγαπήσουν.

Στὰ Γιάννενα ὁ Ἡσαΐας, παράλληλα μετὰ τὶς σπουδές του, φρόντισε νὰ γνωρισθῇ μετὰ διάφορα ἐπίσημα πρόσωπα καὶ νὰ καλλιεργήσῃ σχέσεις στενὰς μαζῆς τους. Αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ φθάσῃ τὸ ὄνομά του καὶ ὡς τ' αὐτιά τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ποῦ

ζήτησε άμέσως νά τόν γνωρίση. Άπό τήν πρώτη συνάντησι ό Άλῆ Πασᾶς έξετίμησε τόν χαρακτήρα καί τό μυαλό του Ήσαΐα καί θέλησε νά τόν βοηθήση στίς σπουδές του καί στή σταδιοδρομία του. Γι' αυτό σέ λίγο τόν έστειλε στήν Κωνσταντινούπολι νά συμπληρώση τήν μόρφωσί του.

Βαθειά συγκίνησι ένοιωσε ό νεαρός κληρικός μόλις αντίκρυσε τήν Πόλι. Τό μυαλό του πέταξε στά ήρωικά γεγονότα, πού διεδραματίσθηκαν εκεί. Θυμήθηκε παληές δοξασμένες σελίδες τής χιλιόχρονης θυζαντινής μας ιστορίας. Άναπόλησε μάχες καί θριάμβους. Λογχοφόροι στρατοί, χρυσοστόλιστα άτια, άσημοποίκιλτοι Αυτοκράτορες πέρασαν άπό τό μυαλό του. "Όλα όμως αυτά ήταν μιá χιλιοδοξασμένη, μιá παληά ιστορία. Τώρα ή Πόλις στέναζε κάτω άπό τόν θάρβαρο τύραννο.

«Πάλι, όμως με χρόνους με καιρούς,
πάλι δικά μας θάναι»,

σιγοψιθύρισε τότε.

Με τέτοιες σκέψεις τράθηξε στο Φανάρι, όπου γνωρίσθηκε με τόν Έθναρχη Γρηγόριο τόν Ε'. Άπό τήν πρώτη στιγμή οί δύο μαχηταί κληρικοί μας συνεδέθηκαν στενά, γιατί οί χορδές τής καρδιάς τους κτυπούσαν στους ίδιους τόνους. Ποθούσαν καί οί δυό τήν άνάστασι του Γένους!

Μά δέν έμεινε, για πολύ στήν Πόλι ό Ήσαΐας. Τ' άλλεπάλληλα γεγονότα, πού συγκλονίζαν τόν Έλληνισμό στά πρώτα χρόνια του 19ου αιώνας, τόν έκαναν νά γυρίση γρήγορα στήν πατρίδα του,

τήν Δεσφίνα. Είχε φύγει άπό εκεί παιδί, γυρίζε τώρα λόγιος ιερέυς!

Μόλις πάτησε τό πόδι του στήν ιδιαίτερη πατρίδα του διωρίσθηκε άπό τόν Άλῆ Πασᾶ διοικητής τής περιφέρειας. Βέβαια ό διορισμός του αυτός ήταν άσυμβίβαστος με τό ράσο, αλλά άπό άγάπη στον κατατρεγμένο λαό τής Ρούμελης, δέχθηκε κι αυτό τό θάρος.

Πάντως καί τό πρόσθετο αυτό άξίωμα δέν τόν έμπόδισε άπό τά ιερατικά του καθήκοντα καί τήν άπασχόλησί του με τά γράμματα. Στο διάστημα εκείνο έγραψε, κατά τόν ιστοριοδίφη Άν. Γούδα, ένα χρονικό τής Ρούμελης, πού χάθηκε, καί έκκλησιαστικούς λόγους.

Ό Ήσαΐας όμως δέν ήταν προωρισμένος νά μείνει για πάντα στή Δεσφίνα. Γρήγορα εκλήθηκε σέ άλλες έθνικές επάλξεις, άπό τό λαό τής έπαρχίας του. "Όταν πέθανε ό Μητροπολίτης Σαλώνων Ίωακείμ, όλοι ζήτησαν άπό τόν Πατριάρχη Γρηγόριο Ε', για Δεσπότη τους τόν Ήσαΐα. Ήταν ώριμος για μιá τέτοια ύψηλή θέση, καί άξιος νά τήν κρατήσει όπως έπρεπε.

Ό Γρηγόριος, πού τόν είχε γνωρίσει πριν λίγα χρόνια, δέν δίστασε ούτε στιγμή νά άποφασίση νά τόν κάνει Δεσπότη. Τόν κάλεσε στήν Πόλι καί τόν χειροτόνησε στά 1818 Έπίσκοπο Σαλώνων.

"Έτσι τό φτωχόπαιδο άπό τή Δεσφίνα άνέβηκε στή δοξασμένη τούτη έπαλξι, δημιούργημα τής εργατικότητός του, τής πίστεώς του στο Χριστό, καί τής φλογερής άγάπης του προς τήν Πατρίδα. Πόσα όμως, τέτοια παραδείγματα, πρέπει νά έμπνέουν τούς νέους πού ξεκινούν για τή ζωή χωρίς πλού-

τη καὶ ὕψηλὴ καταγωγὴ! Ἡ ἀρετὴ τους καὶ ἡ ἐργατικότης τους μποροῦν νὰ τοὺς ἀνεβάσουν, νὰ τοὺς κάνουν χρήσιμους στὴν κοινωνία!

Ἄλλ' ὡς γυρίσουμε στὴ διήγησί μας. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα, ποὺ χειροτονήθηκε Δεσπότης ἄρχισε τὸ λαμπρὸ ἱερατικὸ στάδιο τοῦ Ἡσαΐα. Ὁ γυρισμὸς του στὰ Σάλωνα ἦταν πανηγύρι. Οἱ ἀρχεὲς τὸν δέχτηκαν μὲ ἐξαιρετικὲς τιμές. Ὁ λαὸς τὸν καλω- σῶρισε μὲ τὸν πιὸ ἄδολο ἐνθουσιασμό.

Ὁ Ἡσαΐας ὅμως φτιασμένος ἀπὸ τὴν πάστα τῶν μεγάλων ἡγετῶν, δὲν παρασύρθηκε σὲ ἄκρα- τους ἐνθουσιασμοὺς ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτές. Βλέποντας βαθύτερα ἔνοιωθε τὶς ὕλικές καὶ τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες, ποὺ πίεζαν τὸ λαὸ καὶ ποὺ ἔπρεπε τώρα ν' ἀντιμετωπισθοῦν μὲ θάρρος καὶ πνεῦμα θυσίας.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ρίχτηκε μ' ἐνθουσιασμὸ στὴ δουλειά. Ἔγινε ὁ πνευματικὸς ἡγέτης τῆς ἐπαρχίας του. Μ' ἀγάπη ἄκουγε τὰ παράπονα ὄ- λων, τὶς ἀντιζηλιές τους καὶ τὶς μικροπαρεξηγή- σεις τους καὶ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς συμφιλιώνη. Τὸν ἴδιο ρόλο ἔπαιζε κι ὅταν ἀναθῶν καμμιὰ φο- ρὰ μεταξὺ τῶν προεστῶν οἱ φιλοδοξίες καὶ τὰ μί- ση. Ἡ ἀποστολὴ του ἦταν νὰ γίνεται πάντα ὁ συμ- φιλιωτῆς καὶ νὰ σώζη ἔτσι τὴν ἐπαρχία του ἀπὸ μεγάλους κινδύνους!

Καὶ τὴν Κυριακὴ στὴ θεία Λειτουργία ἀνέβαινε στὸν ἄμβωνα καὶ μιλοῦσε στὸ λαὸ του. Ἔχυνε βάλσαμο παρηγοριᾶς στὶς ψυχές. Τόνωνε τὶς καρ- διές των. Ἔδινε συνθήματα πνευματικά. Τοὺς ἔ- λεγε, πὼς ἔπρεπε νὰ εἶναι τίμιοι στὶς συναλλαγές τους, εἰλικρινεῖς μεταξύ τους, δίκαιοι στοὺς ἐρ-

γάτες τους. Ἀκόμη τοὺς συμβούλευε νὰ ἔχουν ὁ- μόνουα καὶ ἀγάπη στὴν οἰκογένειά τους, νὰ ἀνα- τρέφουν χριστιανικὰ τὰ παιδιὰ τους, νὰ φροντί- ζουν γιὰ τὰ φτωχὰ καὶ ὄρφανὰ.

Τὴν πνευματικὴ αὐτὴ δρᾶσι τοῦ νέου Δεσπότη πλαισίωνε μιὰ μεγάλη κοινωνικὴ ἐργασία, ποὺ ἄρ- χισε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ποὺ πάτησε τὸ πόδι του στὰ Σάλωνα. Ἔκανε τὴν ἐπισκοπὴ του φω- λητὰ ἀγάπης, ὅπου κατέφευγε κάθε φτωχὸς καὶ πεινασμένος ραγιᾶς. Καὶ ποτὲ δὲν ἔφευγε μ' ἀ- δειανὰ τὰ χέρια. Πάντα γιὰ τὸν καθένα κάτι θὰ θρισκόταν.

Πολλὲς ὅμως φορὲς ὁ Δεσπότης δὲν περίμενε νὰ κτυπήσῃ τὴν πόρτα του ὁ πόνος. Σαλωνίτικη παράδοσις μᾶς λέει, σημειώνει ὁ βιογράφος Τ. Λάππας, ὅτι ἀκούραστος ὁ Ἡσαΐας, ἔτρεχε ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ, ἀπὸ καλύβη σὲ καλύβη γιὰ ν' ἀ- κούσῃ τὰ παράπονα τῶν Χριστιανῶν καὶ δὲν πα- ρέλειπε φτωχόσπιτο, ποὺ νὰ μὴ προσφέρῃ κάποιον βοήθημα. Ἡ ἀπλοχεριά του ἔμεινε ξακουστὴ στὴν ἐπαρχία του. Τὸ φτωχόπαιδο τῆς Δεσφίνας καὶ τώ- ρα Ἐπίσκοπος Σαλώνων, ἔχοντας συναίσθησι τῆς φτώχειας, μοίραζε ὄλα τὰ εἰσοδήματά του στὴ φτωχολογιά. Καὶ τὰ εἰσοδήματα αὐτὰ δὲν ἄρκοῦ- σαν γιὰ τὸν ἀνοιχτοχέρη Δεσπότη. Ἀναγκαζόταν λοιπόν, νὰ δανεῖζεται ἀπὸ διαφόρους Σαλωνίτες, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ κάνῃ τὶς ἐλεημοσύνες του. Γι' αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του θρέθηκε χρεω- μένος.

Τὰ εὐγενικά του αὐτὰ αἰσθήματα, ἡ ἄδολη ἀ- γάπη του, ἦταν ἄρκετὰ γιὰ νὰ γίνῃ σὲ λίγο ὁ λα- τρευτὸς τῆς ἐπαρχίας Σαλώνων. Οἱ πονεμένοι Σε-

ρεολλαδίται τον περιέβαλλον μ' ἄδολη στοργή κι ἐνθουσιασμό. Μὰ ὁ ἐνθουσιασμός αὐτός γιὰ τὸν ἄξιο ἡγέτη δὲν περιορίσθηκε μόνο στὸ λαό. Ἔφθασε ὡς τοὺς προϋχοντας καὶ τοὺς ἀρματαλωτοὺς, ποὺ πρόφεραν μὲ σεβασμὸ τὸ ὄνομά του.

Ἔτσι κύλησε ὁ πρῶτος καιρὸς τῆς Ἀρχιερατείας τοῦ Ἡσαΐα στὴν Ἀμφισσα, ἐνῶ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐπλεκε τὸν ἱστό της στὴ Βαλκανικὴ. Κάποια ἡμέρα ἓνα νῆμα της, ἓνας ἐταῖρος—ἄγνωστο μᾶς εἶναι τὸ ὄνομά του—ἐφθασε στὴ Μητρόπολι καὶ μπήκε στὸ δωμάτιο τοῦ Ἡσαΐα. Ὁ Φιλικὸς τὸν πολιορκήσε πολὺ ἐπιτήδεια καὶ προχώρησε στὴν κατήχησι. Ἡ ψυχὴ τοῦ φλογεροῦ Δεσπότη δέχτηκε μὲ λαχτάρα τὸ μυστικόν, γιατί ἦταν αὐτό, ποὺ χρόνια τώρα πρόσμενε. Ἔτσι γνώρισε τὸ μεγάλο σκοπὸ τῆς Ἐταιρείας καὶ ἔγινε ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ εὐσυνείδητους, τοὺς πιὸ στοχαστικοὺς καὶ πολῦτιμους παράγοντές της.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ποὺ μυήθηκε, ἀφωσιώθηκε στὸ ξάπλωμά της στὴ Ρούμελη. Ἡ Ἐπισκοπὴ του ἔγινε τὸ ἱερό, ὅπου κατηχοῦντο οἱ προϋχοντες. Ἐκεῖ σὲ μυστικὲς συγκεντρώσεις, τοὺς ἀνέπτυσσε μὲ λόγια θερμὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἐταιρείας καὶ ἔβαζε ὅλη τὴν δύναμί του νὰ θερμάνῃ τὴ φλόγα τῆς φιλοπατρίας στὶς καρδιές τους. Στὸ τέλος ἐπίσημα τοῦ ἔδιναν τὴν ὑπόσχεσι τῶν Φιλικῶν, ποὺ τελείωνε μὲ αὐτὰ τὰ λόγια πρὸς τὴν Πατρίδα:

«Ὁρκίζομαι εἰς Σέ, ὦ Ἱερά, πλὴν Τρισσαθλία Πατρίς! Ὁρκίζομαι εἰς τὰς πολυχρονίους θασάνους σου, εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὁποῖα τόσους αἰῶνας ἔχυσαν καὶ χύνουν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου,

εἰς τὰ ἴδια μου δάκρυα, χυνόμενα κατὰ ταύτην τὴν στιγμήν, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν Ἐλευθερίαν τῶν Ὁμογενῶν μου, ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλος εἰς Σέ. Εἰς τὸ ἔξης Σὺ θέλει εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου. Τὸ ὄνομά Σου, ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου, καὶ ἡ εὐτυχία Σου ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου...».

Ἄλλ' ὁ Ἡσαΐας δὲν περιορίσθηκε μόνο στὴν καθοδήγησι τοῦ ἀγῶνος. Ρεαλιστὴς ὅπως ἦταν ἐνοιώθηθε βαθεῖα πὼς δὲν ἦταν ἀρκετὰ τὰ λόγια. Ἦξερε ὅτι γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ Ἐπανάστασις δὲν ἔφταναν μόνον ρητορείες καὶ ἐνθουσιασμοί. Χρειάζονταν καριοφιλία κι ἄρματα. Ἄρματα πολλὰ. Γι' αὐτὸ ἔστρεψε ἀπ' ἀρχῆς τὴν προσοχὴ του καὶ στὸν ἐφοδιασμὸ τῶν μαχητικῶν δυνάμεων τῆς Ρούμελης. Σὲ μιὰ σύναξι προκρίτων κατέθεσε καὶ τὸν τελευταῖο του ὄβολο γιὰ νὰ ἀγοράσουν ὄπλα. Τὸ παράδειγμά του συγκίνησε τοὺς προϋχοντας. Ἐδῶσαν ὅλοι, ἄλλος ἀπὸ τὸ περίσσευμά του, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους. Μαζεύτηκαν ἔτσι ἀρκετὰ χρήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἔφερε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη ὄπλα γιὰ τὸν ξεσηκωμό, ποὺ ζύγωνε.

Ὡστόσο ὁ Ἡσαΐας σὰν συνετὸς ἡγέτης, κανένα δὲν ἄφηγε νὰ διαβάσῃ «τὸ χαρτί» του. Ὅσοι δὲν ἤξεραν ὅτι τὸ καζάνι ἔβραζε καὶ ὅτι αὐτὸς ἀνῆκε στὴ Φιλικὴ, δὲν μάθαιναν τίποτε ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του. Καὶ περισσότερο οἱ Τοῦρκοι. Μὲ τρόπο τοὺς ἀποκοίμιζε καὶ τράβαγε ἐμπρός. Τοὺς ἔρριχνε στάχτη στὰ μάτια καὶ δούλευε μυστικὰ γιὰ τὴν μεγάλη ὥρα. Συγχρόνως ἡ προσπάθειά του ἦταν συγκεντρωμένη στὸ πὼς νὰ σκεπάζῃ τὶς κινήσεις τῶν

φλικῶν, πού καμμιά φορά ἦταν σέ βαθμὸ ἀσυγχώρητο ἀπρόσεκτοι.

Ἔτσι, κύλησαν τὰ χρόνια, ὡς τὴν ὥρα, πού ὁ Πατριάρχης ἔστειλε προφορικό μήνυμα μὲ ἀποσταλμένο στὸν Ἡσαΐα καὶ τὸν καλοῦσε στὴν Κωνσταντινούπολι. Τὸν ἤθελε γιὰ νὰ τοῦ δώση τὶς τελευταῖες ὁδηγίες γιὰ τὴ μεγάλη στιγμὴ, πού ἔφθανε. Μὰ ἕνα τέτοιο, ἀναπάντεχο ταξίδι στὴν Πόλι θὰ γεννοῦσε ὑποψίες πολλές στοὺς ἀγάδες τῆς Ρούμελης. Ἴσως μάλιστα καὶ νὰ τοὺς ἔσπρωχνε στὴ σύλληψι τοῦ Δεσπότη. Ὅλ' αὐτὰ πέρασαν ἀπὸ τὴ σκέψι τοῦ συνετοῦ Πατριάρχου, πού ἤξερε καλὰ τὴν ψυχολογία τοῦ κατακτητοῦ. Γι' αὐτὸ φρόντισε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ταξίδι τοῦ Ἡσαΐα στὴν Βασιλεύουσα. Τὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά εἶχε πολλές ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις. Κάλεσε λοιπὸν τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιο γιὰ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ μαζί τους καὶ τὸ Δεσπότη Σαλώνων γιὰ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τὰ ζητήματα.

Μόλις πῆρε τὴν πρόσκλησι ὁ Ἡσαΐας, ἔτοιμάσθηκε, καὶ μαζί μὲ τὸν Ἡγούμενο τοῦ Ὁσίου Λουκά Ἰωάσαφ καὶ τὸ Θεοδοσίο—τὸν ἀδελφὸ του—πού ἔτυχε νὰ εἶναι τότε σύμβουλος τοῦ Μοναστηριοῦ, ξεκίνησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολι, τὶς πρώτες ἡμέρες τοῦ 1821.

Ὅταν πάτησαν τὸ πόδι τους στὴν σκλαβωμένη Βασιλεύουσα, ἐπῆγαν ἀμέσως στὸ Φανάρι, ὅπου τοὺς περίμενε ὁ Ἐθνάρχης. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' μ' ἐνδιαφέρον ζήτησε νὰ μάθῃ τὰ νέα τῆς Ρούμελης. Στὸ τέλος τοὺς εἶπε κι αὐτός—ὅσα μπορούσε νὰ τοὺς πῆ—γιὰ τὴ μεγάλη ὥρα, πού ἐρχόταν. Ὅ-

λοι τὸν ἄκουσαν μὲ προσοχὴ καὶ τοῦ ὑποσχέθηκαν νὰ κάνουν ὅ,τι μπορούσαν καὶ στὸν τόπο τους.

Τὶς ἐπόμενες ἡμέρες οἱ δυὸ γενναῖοι κληρικοὶ εἶχαν ἀλλεπάλληλες ιδιαίτερες συναντήσεις. Σ' αὐτὲς ἀπεφάσισαν μόλις ὁ Ἡσαΐας κατέβῃ πάλι στὴ Ρούμελη νὰ συνάξῃ τοὺς προεστοὺς καὶ μαζί νὰ ξεσηκώσουν τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα μετὰ τὸ Μωριά. Τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς τὶς συζήτησαν καὶ μὲ διαφόρους παράγοντες τῆς Φιλικῆς κι ὄλοι βρέθηκαν σύμφωνοι.

Λίγες μέρες ἀργότερα, ὁ Ἡσαΐας ἀφοῦ ἀνέλαβε «τὴν ἐμπιστευτικὴν ἀποστολὴν πρὸς ἐξέγερσιν» καὶ ἐφωδιάσθηκε «μετὰ τῶν οἰκείων ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων», πῆγε ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν Ἐθνάρχη. Ὅταν ἀντήλλαξαν τὶς τελευταῖες λέξεις, τὰ μάτια καὶ τῶν δυὸ θούρκωσαν. Ἀγκάλιασε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Ἄφωνοι ἔμειναν ἔτσι λίγες στιγμές. Ὑστερα χωρίσθηκαν ἀφοῦ φιλήθηκαν γιὰ τελευταία φορά.

Σὲ δυὸ ὧρες τὸ πλεούμενο σήκωσε ἄγκυρα καὶ σάλπαρε στὰ καταγάλανα νερά τοῦ Βοσπόρου. Πάνω ἀπὸ τὴν πλῶρη ὁ Ἡσαΐας γύρισε τὸ κεφάλι κι ἔρριξε μιὰ στερνὴ ματιὰ στὴν Πόλι. Τάχα θὰ ξανάβλεπε τὸν τόπο πού ἔκρυβε τοὺς μυστικούς πόθους τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Β'. ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ

«Και πρὶν ἀρχίσει ὁ πόλεμος, θυμήσου, ὁ Ἡσαΐας
νὰ βγῆ ψηλά στὸ ξέφαντο κι ἐκείθε νὰ κηρύξη
τὸ φοβερὸν τὸν ὄρκο μας, γιὰ νὰ γνωρίση ὁ κόσμος
ὅτι τὸ ράσο τοῦ παπᾶ κι ἡ μίτρα τοῦ Δεσπότη
θὰ γένουν χάρον φλάμπουρο καὶ σιιάχτρο καὶ σκοτάδι
καὶ κατασάφκι μελανὸ στὴν Ἁγία Τράπεζά μας
ὅσο σ' αὐτὰ τὰ χόματα δαφνοστεφανωμένη
ἡ δουλωμένη Ἐκκλησιὰ τὸ μέτωπο δὲ δεΐξη»...

A. Βαλαωρίτης

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ μὲ τὸν Ἡσαΐα βγῆκε ἀπὸ τὸν Ἑλ-
λήσποντο, ἔσχισε τὰ ἀφρισμένα νερὰ τοῦ Αἰγαίου,
καὶ στὶς 11 Μαρτίου 1821 ἄραξε σ' ἓνα ἀπόμερο
μέρος τοῦ κόλπου τῆς Ἀντίκυρας, στὸ Ἀηλουκαΐ-
τικο. Στὸ μέρος αὐτό, ποῦ θρῖσκεται τρεῖς ὧρες
μακρὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ὑ-
πάρχει ἐλαιῶνας τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ Μετόχι. Ἐ-
κεῖ ἀποβιβάσθηκε ὁ Δεσπότης μὲ τοὺς συνεργά-
τας του καὶ τράβηξε γιὰ τὴν ἱστορικὴ Μονή.

Στὸν Ὁσιο Λουκᾶ τοὺς περίμενε ὁ Ἀθανάσιος
Διάκος κι ἄλλοι προεστοὶ τοῦ τόπου. Σὰν τοὺς
ἀγνάντεψαν ἀπὸ μακρὰ, βγῆκαν νὰ τοὺς καλω-
σορίσουν. Μὲ σεβασμὸ φίλησαν τὸ χέρι τοῦ Δεσπό-
τη καὶ χαίρέτισαν τοὺς ἄλλους. Μπήκαν στὸ Μονα-

στήρι, ἐνῶ ὁ ἥλιος κατέβαινε στή δύσι του, χρυσίζοντας τὰ λίγα συννεφάκια. Σέ λίγο τὸ σήμαντρο κτύπησε γιὰ Ἑσπερινό. Ὅλοι συνάχθηκαν στήν Ἐκκλησία. Ὁ Δεσπότης ἀνέβηκε στοὺς θρόνον του κι εὐλόγησε τὰ παιδιά του. Τὸ «Φῶς ἰλαρόν...», ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ἀντήχησε πρὸ δυνατὸ καὶ δόνησε τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας, προμηνῶντας τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας...

Σὰν τέλειωσε ὁ Ἑσπερινός, ὁ Ἡσαΐας καὶ οἱ προεστοὶ ἀνέβηκαν στοὺς γυναικωνίτη γιὰ τὴ σύναξι. Στὴ σύναξι αὐτὴ ἦταν παρόντες ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δεσπότη καὶ τὸν Ἀθανάσιο Διάκο καὶ ὁ ἡγούμενος Ἰωάσαφ, ὁ Θεοδόσης, ὁ Ζαφείρης, ἀντιπρόσωπος τῆς Φιλικῆς καὶ οἱ γέροντες τοῦ Μοναστηριοῦ.

Ὁ Ἱεράρχης τοὺς μίλησε μὲ παλμὸ κι ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὸ ταξίδι του στήν Πόλι. Τοὺς εἶπε γιὰ τὶς συνομιλίες του μὲ τὸν Πατριάρχη. Τοὺς ἀνεκοίνωσε τὰ σχέδια καὶ τὶς ἀποφάσεις τους. Τοὺς εἶπε πῶς ἡ γνώμη τοῦ Ἐθνάρχου ἦταν ἡ Ἐπανάστασι στὴ Ρούμελη νὰ ξεσπάσῃ μετὰ τὸ ξεσηκωμὸ τοῦ Μωριά. Ἐν τῷ μεταξύ—τοὺς ἐτόνισε—πρέπει ὅλοι νὰ ριχτοῦμε στὴ δουλειὰ γιὰ νὰ ἐτοιμάσουμε τὴν ἐξέγερσι.

Κατόπιν πῆρε τὸ λόγο ὁ Διάκος, ποὺ θὰ ἦταν ὁ Ἀρχηγός, καὶ εἶπε πῶς σκεπτόταν νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν ἀγῶνα. Ὑστερα μίλησαν καὶ οἱ ἄλλοι. Ὅλοι ἦταν σύμφωνοι ὅτι ἔπρεπε πρὶν ξημερώσῃ νὰ φύγουν γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν ἱερὴ ὥρα.

Στὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς συνάξεως ὁ Δεσπότης, κάτω ἀπὸ τὸ λιγοστὸ φῶς τῶν καντηλιῶν καὶ μέσα στοὺς αὐστηρὸ βυζαντινὸ περιβάλλον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ὁσίου Λουκά, ὥρκιζε τοὺς συνα-

γμένους πάνω στοὺς ἱερὸ Εὐαγγέλιο. Ἔτσι ὁ καθένας τοὺς ἀνέλαθε νὰ ἐργασθῇ.

Ἀπὸ τὸ ἐπόμενο πρωῖ ὅλοι, προεστοὶ, ἄρματοι «κατέστησαν ἀεικίνητοι εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Ἐπαναστάσεως... Αὐτοὶ δὲ οἱ μονασταὶ εἰργάζοντο νύκτα καὶ ἡμέραν ἐν τοῖς ὑπογείοις τῆς Μονῆς, λαμπρύνοντες τὰ ὄπλα, δένοντες φυσέκια καὶ ὀχυροῦντες τὴν Μονήν», σημειώνει ὁ Κρέμος.

Ἀνάμεσα ἀπ' ὅλους μεγαλύτερη δραστηριότητα ἀνέπτυξε ὁ ἀκαταπόνητος Δεσπότης. Ἀφοῦ ἐτοίμασε τὴν Ἐπανάστασι στὴ Βοιωτία, κατέβηκε στὰ Σάλωνα γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τῆς ἐξεγέρσεως στὴ Δωριδα καὶ στὴ Λοκρίδα.

Μόλις ξαναπάτησε τὸ κατώφλι τῆς ἐπισκοπῆς του, μὲ σύστημα καὶ σύνεσι ἄρχισε νὰ ξεσηκῶν ὅλους. Σύναξε τοὺς προὔχοντας καὶ τοὺς εἶπε τὶς ἀποφάσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κάλεσε κατόπιν τοὺς ὀπλαρχηγούς καὶ τοὺς ξέδωσε ὁδηγίες. Κι ὅσους δὲν μπόρεσε νὰ δῇ προσωπικά, τοὺς ἔστειλε ἐμπιστευτικὰ μηνύματα.

Ἀφοῦ τακτοποίησε κάθε λεπτομέρεια στὰ Σάλωνα, ὁ Ἡσαΐας, ἔφυγε καὶ πάλι γιὰ τὸ Μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά. Στις 26 Μαρτίου 1821 ξαναβρίσκεται ἐκεῖ, ὅπου τὸν περιμένε καὶ πάλι ὁ πιστός του συνεργάτης ὁ Ἀθανάσιος Διάκος. Ὑστερα ἀπὸ μικρὴ σύσκεψι, ἀπεφάσισαν νὰ κηρύξουν τὴν Ἐπανάστασι μὲ κάποια ἐπισημότητα τὴν ἐπομένην.

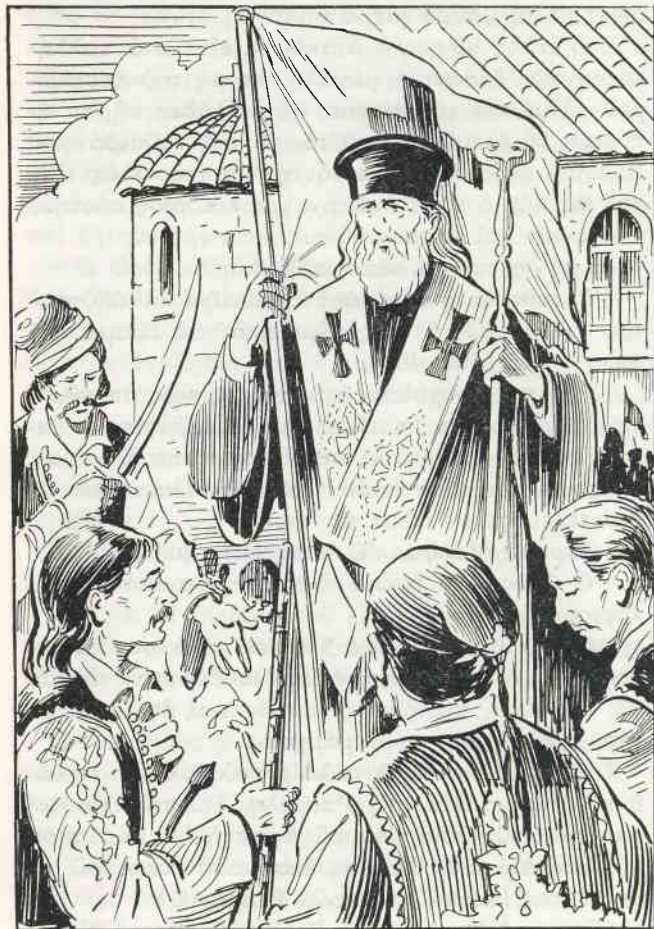
Πρὶν ἀκόμη ξημερώσῃ ἡ 27 Μαρτίου τοῦ 1821, ὅλοι ἦταν σὲ κίνησι. Προαισθάνονταν ὅτι ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς Ρούμελης ἔφθασε. Ὁ λαμπρὸς ἀνοικτικός ἥλιος, ποὺ σὲ λίγο πορφύρωσε τὴν ἀνα-

τολή, χάρισε χαρά στή φύσι και ἀγαλλίασι στις ψυχές τῶν σκλάβων, πού περίμεναν τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου τῆς Ἐλευθερίας.

Ἀπό ἔνωρις ἡ ἱστορική ἐκκλησία τοῦ Μοναστηριοῦ γέμισε ἀσφικτικά ἀπό τὰ παλληκάρια τοῦ Διάκου και μερικά γυναικόπαιδα ἀπό τὰ γύρω χωριά. Γνώριζαν ὅλοι ὅτι στή λειτουργία αὐτή ὁ Δεσπότης θά ἔκανε τήν ἐπίσημη ἔναρξι τοῦ Ἀγῶνος και μ' ἀνυπομονησία περίμεναν τή μεγάλη στιγμή. Ἔτσι καρφωμένοι ἐκεῖ ρουφούσαν τὰ λόγια τῶν ὕμνων και τίς λέξεις τῶν εὐχῶν, πού ὁ Ἱεράρχης διάβαζε συγκινημένος.

Ὅταν τέλειωσε ἡ Λειτουργία, ὁ Ἡσαΐας ντυμένος τὰ ἄμφιά του, κι ἀκολουθούμενος ἀπό τοὺς ἱερεῖς και τοὺς διακόνους, βγήκε στοῦ προαύλιου. Κράταγε στοῦ ἀριστεροῦ του χέρι τήν πατερίτσα και στοῦ δεξιῦ μιὰ πρόχειρη σημαία. Στάθηκε ἀπέναντι στήν ἐκκλησία και ἐμπρός του ἦταν ἕνα τραπέζι μέ τὰ κεριὰ και τὸ Εὐαγγέλιο. Οἱ ψάλται ἄρχισαν τὴ Δοξολογία. Στοῦ τέλος ὁ Δεσπότης μέ τὴ βροντερή του φωνή, σκορπιζοντας ρίγη ἐνθουσιασμοῦ ἔψαλε τὸ «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου...» και μνημόνευσε ἐκείνους, πού ἔπεσαν γιὰ τὴν Πατρίδα.

Τ' ἀρματωμένα παλληκάρια γύρω του ἀκούγαν μέ κατάνυξι τὸν Ἡσαΐα, καθὼς τὰ λάβαρα τους μέ τὸ μαῦρο σταυρὸ στή μέση, ἀνέμιζαν στοῦ ἀνοιξιάντικο ἀεράκι. Λάμπανε τὰ ὀλόχρυσα ἄμφια τοῦ Δεσπότη και τῶν παπάδων στὸν μαρτιάτικο ἥλιο. Ὁ καπνὸς ἀπὸ τὰ λιβανιστήρια ἔσμιγε μέ τὴν εὐωδία τῆς δάφνης κι οἱ ψαλμοὶ μέ τοὺς κελαιδισμοὺς

—Θάροος ἀδέλφια. Ὁ Θεὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν!

τῶν πρώτων χελιδενῶν, πού σπάθιζαν ἀνήσυχα τὸν ἀέρα μὲ τὸ μαῦρο φτερό τους.

Στὸ τέλος μίλησε ὁ Διάκος· κι εἶπε στὰ παλληκάρια πὼς ἔφθασε ἡ μεγάλη στιγμή τοῦ ξεσηκωμοῦ. Πᾶνε πιά τὰ ψέματα. Οἱ ραγιαῖδες πῆραν ἀπόφασι νὰ ἐλευθερώσουν τὸν τόπο ἢ νὰ πεθάνουν. Κατόπιν τοὺς ἀνέπτυξε τὸ σχέδιό του. Τοὺς εἶπε ποῦ θὰ πάη ὁ κάθε ὄπλαρχηγός καὶ τοὺς σύστησε πειθαρχία καὶ ἀντρειωσύνη.

Τὰ λόγια του τὰ σκέπασε ἡ βοή:

—Ἐλευθερία ἢ θάνατος! ξεφώνιζαν οἱ ἀλύτρωτοι καὶ ἡ καρδιά τους γέμιζε ἀπ' τὸ ὄραμα τῆς ἀναστημένης Πατρίδος.

—Ὅταν πιά ἠσούχασαν, ὁ Δεσπότης τοὺς ἀπηύθυνε τὶς τελευταῖες του συμβουλές. Τοὺς εἶπε ὅτι, ὁ Θεὸς προώρισε ἐμᾶς νὰ ἐλευθερώσουμε τὸν τόπο μας. Τοὺς προέτρεψε νὰ ἔχουν πίστι στὸν Παντοδύναμο. Καὶ τελείωσε μὲ αὐτὰ τὰ λόγια:

—Θάρρος ἀδελφια. Ὁ Θεὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν!

—Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν! ἀνταπάντησαν τὰ παλληκάρια.

Μετὰ τὰ λόγια αὐτὰ ὁ Ἡσαΐας εὐλόγησε τὰ ἄρματα καὶ τὰ λάβαρα, πού θὰ ἐλευθέρωναν τὸν τόπο. Καὶ ὅλοι, περνώντας ἐμπρὸς του, ἐφίλησαν τὸ χέρι τοῦ ἀτρόμητου Ἱεράρχου...

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἡ αὐλαία τοῦ πολέμου σηκώθηκε ἐπίσημα καὶ στὴ Ρούμελη. Τὸ ἱστορικό Μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἔγινε ἡ Ἁγία Λαύρα τῆς Βοιωτίας. Ὁ Ἡσαΐας ἔπαιξε τὸ ρόλο τοῦ Ἐθνεγέρτου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ!

—Ἔτσι στὸ Μωριά, στὴ Ρούμελη, μὰ καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ὁ Ὁρθόδοξος κληρὸς ἔμπαινε ἐπὶ

κεφαλῆς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Γένους! Κι ἦταν αὐτὸ τὸ πρῶτο μεγάλο ἐθνικὸ παράσημο τοῦ Εἰκοσιένα, πού ἔπαιρνε ἡ Ἐκκλησία!

Ἀμέσως μετὰ τὴν δοξολογία ἐτοιμάσθηκαν ὅλοι νὰ φύγουν. Πρῶτοι ἀποχαιρέτησαν τὸν Δεσπότη οἱ προῦχοντες, ἀφοῦ ἔδωσαν ὅσα χρήματα εἶχαν καὶ κανόνισαν τὴ χρηματοδότησι τοῦ ἀγῶνος. Κατόπιν φίλησε τὸ χέρι τοῦ Ἡσαΐα ὁ Διάκος καὶ τοῦ ζήτησε τὴν εὐχή του.

—Ὁ Θεὸς νὰ σ' εὐλογῇ, παιδί μου, τοῦ ἀποκρίθηκε ἐκεῖνος καὶ τὸν ἀσπάσθηκε.

Σὰν τέλειωσε ὅλα τούτα, ὁ Ἡσαΐας μπῆκε πάλι στὴν ἐκκλησία καὶ ἔπεσε σὲ συλλογή: Ποιὸς θὰ μοῦ τὸ ἔλεγε, ὅταν ἤμουνα ἐδῶ καλογεροπαίδι, πὼς μιὰ ἡμέρα θὰ εὐλογοῦσα τὸν ἀγῶνα, σκεπτόταν. Καὶ ὅμως καὶ τοῦτο μ' ἀξίωσε ὁ Θεός. «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα», εἶπε καὶ προσευχήθηκε.

Κατόπιν τακτοποίησε τὰ χρυσοῦφानτα ἄμφιά του καὶ φώναξε τὸν Ἡγούμενο:

—Ἄγιε Ἡγούμενε, τοῦ εἶπε συγκινημένος, τούτα τ' ἄμφια δὲν θὰ τὰ ξαναφορέσω ὡς τὴν ὥρα, πού θὰ γιορτάσουμε τὴν Ἀνάστασι τοῦ Γένους! Φύλαξέ τα στὸ ἱερό!

Τοῦτος ὅμως ὁ πόθος του δὲν πραγματοποιήθηκε. Δὲν ἀξιώθηκε νὰ δῆ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Ἐθνοῦς. Τὴν γιόρτασε στὰ οὐράνια!

Ἀμέσως μετὰ τὴν κήρυξι τοῦ ἀγῶνος, ἔφυγε γιὰ τὰ Σάλωνα. Τώρα πιά ἐκεῖ κάτω ἦταν ἡ θέσις του, ἐκεῖ πού θὰ ἄρχιζε σὲ λίγο ἕνας ὑπεράνθρωπος ἀγῶν. Ὅχι πὼς θὰ πολέμαγε ὁ ἴδιος. Ποτὲ δὲν θὰ ἔπαινε στὸ χέρι του καριοφίλι· οὔτε καὶ θὰ διη-

θυνε προσωπικά μιὰ πολεμική ἐπιχείρησι, γιατί εἶχε βαθειὰ συνείδησι πὼς ἦταν Ἱεράρχης. Ὡστόσο ὅμως ἡ θέσις τοῦ ἦταν νὰ ἐμψυχώνῃ τοὺς πολεμιστάς, νὰ κυθερνᾷ τὰ μικρόπρεπα πάθη, νὰ δίνῃ γινώμες πολύτιμες.

«Φθάνοντας τὴν ἴδια ἡμέρα στὰ Σάλωνα, δὲ μπήκε μέσα στὴν πόλι, ἀλλὰ λόξεψε γιὰ τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτου Ἡλία. Ἐκεῖ θρισκόταν ἀποτραβηγμένους ὁ Πανουριᾶς μὲ τὰ παλληκάρια τοῦ καὶ οἱ προεστοὶ τῶν Σαλώνων, Ἀναγνώστης Γιαγιτοῆς, Ρήγας Κοντορρήγας κι Ἀναγνώστης Κεχαγιαῖς. Συναγμένοι ὅλοι κι ἔτοιμοι, περίμεναν ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή τὸν ἐρχομὸ τοῦ Δεσπότη ἀπὸ τὸν Ὅσιο Λουκᾶ, πού εὐλογῶντας τους, θὰ ἔδινε τὸ σύνθημα γιὰ τὸ μεγάλο ξεκίνημα, ὅπως κι ἔγινε. Μόλις ἔφτασε ὁ Ἡσαΐας, ἀμέσως κάνανε μιὰ πρόχειρη δοξολογία, τοὺς μίλησε μὲ λόγια ἐνθουσιαστικά καὶ «συνορκισθέντων ὄλων ἐκ νέου, ὑψοῦται ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως» καὶ στὰ Σάλωνα.

Ἔτσι τὸ ὄνειρο τοῦ Ἱεράρχου ἐκπληρώθηκε. Ἡ ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ ἐπανεστάτησε. Τὰ παλληκάρια κυριεύσαν σὲ λίγο τὸ κάστρο τῶν Σαλώνων. Ὁ ἀέρας τῆς ἐλευθερίας ἄρχισε νὰ φυσᾷ μυροβόλος πάνω στὴ χιλιοδάκρυτη Ρούμελη!

Στὸ μεταξύ ὁ ἀκούραστος Ἡσαΐας τράβηξε γιὰ τὴ Λειβαδιά. Ἐκεῖ ἦσαν κι ἄλλοι δύο Ἱεράρχαι: Ὁ Ἀθηνῶν Διονύσιος κι ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος. Περίμεναν καὶ τὸν Σαλώνων γιὰ νὰ κάνουν τὴν προσωρινὴ ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ τῆς ἐπαρχίας.

«Κι ὅταν στὴν 1η Ἀπριλίου οἱ ἐπαναστάτες τῆς Λειβαδιάς συνάχτηκαν στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας

Παρασκευῆς γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ ἐπινίκια «καὶ τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν καθηγίασαν διὰ τῆς λαμπροτέρας καὶ ἐνθουσιαστικωτέρας ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς», ἔλαθε μέρος κι ὁ Ἡσαΐας μαζὴ μὲ τοὺς ἄλλους δυὸ Δεσποτάδες. Ἀμέσως κατόπιν ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του στὴν ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ».

Ἀπὸ τὴν ἐπαλεξι αὐτὴ ὁ Ἡσαΐας ρίχτηκε στὴ δουλειὰ γιὰ τὴν ἀναχαίτισι τῆς θύελλας, πού θὰ ἐρχόταν. Τὰ σουλτανικά στρατεύματα, ὅπου νὰ ἦταν θὰ κατηφόριζαν κατὰ τὴ Ρούμελη. Γι' αὐτὸ θρισκόταν συνεχῶς κοντὰ στὰ παλληκάρια. Ἀκολουθοῦσε τὸ Σαλωνίτικο σῶμα ὅπου κι ἂν πηγαινε, μὲ σύντροφο ἀχώριστο τὸν ἀδελφὸ του παπαΓιάννη. Τοῦτο δὲν τὸ ἔκανε μονάχα γιὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ στὸν προκείμενον ἀγῶνα. «Ἀπεδείκνυε συγχρόνως στοὺς σημερινοὺς ἐπαναστάτες ὅτι τὰ λόγια, πού τοὺς ἔλεγε σὰν τοὺς κατηχοῦσε στὸ μυστικὸ τῆς Φιλικῆς, δὲν τὰ ἔλεγε ἀπλᾶ σὰν ἕνας καλὸς κατηχητής, ἀλλὰ τὰ πίστευε. Μαζῆ τους ἠθέλε νὰ κακοπαθήσῃ στὸν πόλεμο καὶ πλάϊ τους θὰ πρότεινε κι αὐτὸς τὸ ρασοφορεμένο στήθος τοῦ στὰ ἐχθρικά βόλια. Ἐμπρακτα θὰ τοὺς ἀπεδείκνυε τὴ μηδαμινὴ ἀξία τῆς ζωῆς, μπροστὰ στὴν ἀπόκτησι τῆς ἐλευθερίας. Κι ὅπως ὡς σήμερα στάθηκε καλὸς καθοδηγητής, καὶ τώρα, βάζοντας τὸν ἑαυτὸ του μπροστὰ, θὰ τοὺς ὠδηγοῦσε στὸ δαφνοσπαρμένο δρόμο τῆς θυσίας».

Ἔτσι κι ἔκανε!...

Γ'. «Ο ΔΑΦΝΟΣΠΑΡΜΕΝΟΣ ΔΡΟΜΟΣ»

*«...Στ' ἀγέρι κρεμασμένα
ὡσάν καντήλια τ' οὐρανοῦ, ἀποβραδὺς δὴ φῶτα
εἰσφάνηκαν στὴ σκοτεινιά... Κανεὶς δὲν τὰχε ἀνάψει...
Κι ἕνας ποὺ πέρασε ἀπεκεί, καλόγερος, διαβάτης,
κι εἶδε τὸ θάμμα κι ἔδραμε, στὴ λάμψη δὴ κεφάλια
ἦρε ποὺ πλάγιαζαν γλυκά... τῶνα τοῦ Παπαγιάννη
καὶ τᾶλλο τοῦ Δεσπότη του. Γονατιστὸς ἐμπρὸς τους
ἔμεινε ὁ γέρος κι ἔκλαψε...».*

Ἄρ. Βαλαωρίτης

ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ τοῦ 1821, καὶ ἐνῶ οἱ λιγοστὲς δυνάμεις τῆς Ρούμελης θριάμβευαν, φάνηκαν στὸ Λιανοκλάδι οἱ προπομπὲς τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ πασᾶ καὶ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Ἐρχονταν νὰ σθῆσουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάστασι μὲ μιλιούνια στρατό, καβαλλαρέους καὶ πυροβολικό.

Σὰν τοῦτο τὸ νέο διαδόθηκε καὶ ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀκουγόταν ἡ φράσις «οἱ τοῦρκοι ξανάρχονται», πανικός ἔπιασε τοὺς ἄσπλους κι ἀνυπεράσπιστους ἀνθρώπους. Ἀφήναν τὰ σπίτια τους ἀνοικτά, ἔρριχναν στὰ πηγάδια ὄλα τὰ δυσκολομετακόμιστα πράγματα· ἔπαιρναν στοὺς ὤμους ὅ,τι μπορούσαν καὶ μανάδες μὲ τὰ παιδιὰ στὴν ἀγκαλιά, βοηθώντας γέρους καὶ γρηές, ἔφευγαν μὲ θρήνους καὶ θουή.

Γιὰ λίγο ἡ ἐπανάστασις στὴ Ρούμελη φάνηκε πῶς ψυχομαχοῦσε. Ἐκεῖνη τὴν κρίσιμη στιγμή ὁ Ἡσαΐας καὶ ὁ Πανουργιάς, θάληκαν νὰ τὴν γλυτώσουν καὶ ν' ἀσφαλίσουν τὸ θρίαμβό της. Ἐκάναν σὺναξι στὶς 19 τοῦ Ἀπριλίου στοὺς Κομποτάδες καὶ κατέστρωσαν τὸ σχέδιό τους. Τὸ σχέδιό τους ἦταν ἀπλό, σὰν ὄλα τὰ σωστά καὶ μεγάλα πράγματα. Θὰ προσπαθοῦσαν νὰ χασομερήσουν τὶς στρατιᾶς τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη μπρὸς στὶς ὑπώρειες τοῦ Καλλίδρομου (Μπράλου), γιὰ νὰ βροῦν καιρὸ νὰ ξεσηκώσουν τὶς ἐπαναστατικὲς δυνάμεις γύρω του καὶ νὰ τὸν κλείσουν στὸν κάμπο τῆς Λαμίας. Γιὰ νὰ πετύχουν στὸ σχέδιό τους ἔστειλαν τὸν Τράκα μὲ τὰ παλληκάρια του στὸ χωριὸ Μουσταφάμπεη καὶ ὁ Πανουργιάς μὲ τὸ σαλωνίτικο σῶμα του θὰ κράταγε τὸ κάτω μέρος τῆς Χαλκωμάτας, πρὸς τὰ ριζὰ τοῦ Καλλίδρομου. Μαζῆ τους θὰ ἦταν καὶ ὁ Ἡσαΐας ὄχι γιὰ νὰ πολεμήσῃ, μὰ γιὰ νὰ δώσῃ κάτι πιὸ πολύτιμο: Τὸ κουράγιο στοὺς μαχητάς, ποὺ θ' ἀντίκρουζαν ἀπὸ μακρὰ τὸ πολυἀριθμὸ ἐχθρικό λεφούσι. «Πρόβλεπαν ὄλοι τους ὅ,τι ἡ μάχη ἐκεῖ θὰ ἦταν πολὺ σκληρή. Ἀλλοίμονο ἂν θλέπανε σ' αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ Δεσπότη τους φοβισμένο ν' ἀποτραβιέται στὸ Μοναστήρι τῆς Δαμάστας, ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντὰ ἢ κάπου ἄλλου ξέμακρὰ, καὶ ν' ἀφήσῃ πίσω τοὺς συντρόφους του».

Αὐγὴ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὰ παλληκάρια τοῦ Πανουργιά μὸλις τέλειωσαν τὰ πρόχειρα ταμπούρια τους, στὶς ὑπώρειες τοῦ Μπράλου κι ἀγνάντευαν πρὸς τὴν πεδιάδα. Πιὸ ἐκεῖ σ' ἕνα ὕψωμα ἦταν τὸ στέκι τοῦ Ἀρχηγοῦ. Μαζῆ του ἦταν καὶ ὁ Δεσπότης καὶ ὁ ἀδελφός του, ὁ παπα-

Γιάννης. Ἡ ψυχὴ τοῦ Ἡσαΐα ἦταν μιὰ καθαρὴ φλόγα, ποὺ ἔκαιγε γιὰ τὸν ἀγῶνα καὶ μονάχα γι' αὐτόν: Ἡ μαγνητικὴ τῆς θελόνα ἦταν προσανατολισμένη πρὸς τὴν κατεύθυνσι τοῦ καθαροῦ χρέους, ποὺ σὲ λίγο θὰ τὸν ὠδηγοῦσε στὸ Γολγοθᾶ τῆς θυσίας...

Μόλις ἔφεξε, ἀπὸ μακρυὰ, ἀνάμεσα στὰ βουνά, φάνηκε ὁ στρατὸς τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Δὲν πέρασε πολλὴ ὥρα κι ὁ τόπος ὅλος ἕνα γύρω σκεπάσθηκε, ὅσο κόβει τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ καθαλαρέους καὶ πεζούς. Τὰ παλληκάρια ἔβλεπαν ν' ἀστραποβολᾷ ὁ τόπος ἀπὸ τ' ἄρματα. Ἄκουγαν ἀπὸ παντοῦ τρουμπέτες, χλιμιντήσματα. Καὶ τὰ φουσαῖτα, μπροστὰ τὰ μπαϊράκια, ὅλο ζυγῶναν μὲ μιὰ ἥσυχη καὶ πειθαρχημένη σταθερότητα, γεμάτη παγερὴ φοβέρα. Ἄμα εἶδαν αὐτὸ τὸ μαῦρο πέλαγος νὰ πλησιάζει, ὀλοένα σὰν φουσκοθαλασσιά, τὰ παλληκάρια κάπως δειλίασαν. Μὰ κοντὰ τους μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι ἦταν ὁ ἀλύγιστος Ποιμενάρχης τους, ποὺ τοὺς φύσηξε ἐκεῖνη τὴν ὥρα τὴν τόλμη καὶ τὸ θάρρος.

—Καρδιά, ὁ Θεὸς καὶ ἡ νίκη μαζὶ μας! τοὺς θροντοφωνοῦσε, καθὼς πέραγε ἀπὸ τὴ μιὰ τάπια στὴν ἄλλη.

Ἦσὸς ὁ Ὁμέρ Βρυώνης πρόσταξε νὰ κινήσουν πρῶτα οἱ ἀκροβολιστὰι κι ὕστερα τὸ ἄτακτο ἵππικό. Ὁ Πανουργιᾶς τοῦς ἄφησε νὰ ρθοῦνε ὅσο γινόταν πιὸ κοντὰ καὶ τότε φώναξε:

—Βαρεῖτε! κι ἄρχισε νὰ πυροβολῆ.

—Ἡ μάχη πιάστηκε φονικὴ. Οἱ τουρκαλθανοί, σὰν μαῦρα κύματα, τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο, ξέσπα-

γαν μὲ τρομερὴ βοῆ πάνω στοὺς λιγοστοὺς μάχητὰς τῆς Χαλκωμάτας.

Μὰ κι οἱ Ἕλληνες τοὺς ὑποδέχονταν ἀντρίκια. Ἡ μικρὴ ἀπόστασις τοὺς ἔδινε ἀκρίβεια ἐξαιρετικὴ. Ἐκατοντάδες ἐχθροὺς στρῶσαν νεκρούς.

Ἦρες θάσταξε τὸ κακὸ. Σὰν ἀντάρρα τοῦ βουνοῦ ἀναδεύονταν σὲ τόπους-τόπους, ὁ καπνός. Καὶ θλέπανε στὰ ξέφωτα τοὺς λαθωμένους, ποὺ τοὺς ἔπαιρναν πίσω καὶ τοὺς νεκρούς μὲ τὶς ἀρματωσιές τους, ποὺ γυάλιζαν στὸν ἥλιο. Ἀντιλαλοῦσαν τὰ ρέματα ντουφεκιές, σάλπιγγες καὶ φωνές τραυματισμένων.

Ἄλλ' ὁ Ὁμέρ Βρυώνης δὲν ἔλεγε οὔτε λεπτὸ νὰ σταματήσῃ γιὰ ν' ἀνασάνουν τὰ παλληκάρια. Ὅλο ἔρριχνε κι ἄλλες δυνάμεις στὸν ἀγῶνα. Ἀπανωτὰ λεφούσια κτύπαγαν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Χαλκωμάτας. Ὁ ἀγὼν ἦταν τρομερὰ ἄνισος!

Μὲ τὰ πολλὰ οἱ γενναῖοι τοῦ Πανουργιᾶ, στὴν πίεσι τῆς μεγάλης ἐχθρικῆς δυνάμεως, κάμφθηκαν. Τὰ μπροστινὰ ταμπούρια ἔπεσαν. Ἀκολούθησαν καὶ τ' ἄλλα. Τὰ παλληκάρια ἄρχισαν νὰ ὑποχωροῦν πρὸς τὶς βορεινὲς πλαγιές τοῦ Καλλίδρομου. Ὁ Βρυώνης τὰ κινήγησε μὲ νέες πολυάριθμες δυνάμεις. Ὁ Πανουργιᾶς, ποὺ ἔμεινε τελευταῖος, λαβῶθηκε...

«Φεύγοντας ὅμως οἱ πολεμιστὰι ξέχασαν κάποιον: Τὸν Δεσπότη τους. Ὅλο τὸν καιρὸ τῆς μάχης εἶχε μείνει πλάϊ τους, ἐνθαρρύνοντας μὲ λόγια καὶ βοηθῶντας ὅπως μποροῦσε τοὺς πολεμιστὰς. Στὴ φευγάλα τους ὅμως δὲν τὸν πρόσεξαν. Ὁ ἀδελφός του παπα-Γιάννης εἶχε σκοτωθῆ πρὶν ἀπὸ λίγο στὴ

μάχη. Σωματώδης όπως ήταν ο Δεσπότης δὲν τοῦ ήταν δυνατὸ νὰ τοὺς ἀκολουθήσει. "Ἐκανε κάποια προσπάθεια, ἀλλὰ φούσκωσε καὶ στάθηκε». Ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ «ἔφορος» τοῦ στρατοῦ Μαρκόπουλος, μόνις εἶδε τὸν Ἱεράρχη νὰ μένη πίσω καὶ νὰ μὴν ἠμπορῆ ν' ἀκολουθήσει, ἀνησύχησε! "Ἐνοιωθε τόσο βαθῶς σεβασμὸ στὸ γενναῖο Δεσπότη, ποὺ αἰσθάνθηκε χρέος του νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ του γι' αὐτόν. "Ἐτρεξε κοντὰ του, τὸν πήρε στὸν ὄμο του κι ἄρχισε ν' ἀνηφορίζη. Μὰ ὁ Ἱησαῖας στενοχωριόταν. "Ἐβλεπε μπροστὰ του τὸν ἀνήφορο στῆ-τὸ καὶ καταλάβαινε ὅτι μάταια θὰ ήταν κάθε προσπάθεια τοῦ καλοῦ ἐφόρου. Γι' αὐτὸ τὸν παρακαλοῦσε νὰ τὸν ἀφήσει καὶ νὰ γλυτώσει τοῦλάχιστον τὸν ἑαυτὸν του.

—"Ἀφῆσέ με, τέκνον μου, καὶ σῶσον τοῦλάχιστον τὸν ἑαυτὸν σου ὡς χρησιμώτερον, τοῦ ἔλεγε καὶ τοῦ ξανάλεγε.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Μαρκόπουλος δὲν τὸν ἄκουγε.

—"Ἡ θὰ γλυτώσουμε καὶ οἱ δυὸ ἢ θὰ πεθάνουμε μαζῆ, τοῦ ἀπαντοῦσε ἀγκομαχώντας.

Μὰ γρήγορα κατάλαβε ὅτι ήταν ἀδύνατο νὰ σωθοῦν κι οἱ δυὸ τους. Τότε «ἀπέθεσε τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων του πολύτιμον φορτίον», σημειώνει ὁ Ἄν. Γούδας. Τὸ μέρος, ποὺ στάθηκαν ήταν κοντὰ στὴν πηγὴ τῆς Χαλκωμάτας. Οἱ δυὸ ἄνδρες ἔρριξαν μιὰ ματιὰ γεμάτη ἀγωνία τριγύρω. Ψηλὰ ἐπάνω ἀγνάντεψαν τὰ παλληκάρια, ποὺ ἔφευγαν. Πιο κάτω γυάλιζαν τὰ γυμνά σπαθιά τῶν Ἀρβανιτάδων, ποὺ κατεδίωκαν τοὺς τελευταίους ὑπερασπιστὰς τῆς ἐλευθερίας. Στὴ μέση ἄοπλος, μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι στεκόταν ὁ Ἱησαῖας. Τὸ ράσο του, φλάμπου-

ρο στὸν ἀγῶνα, κυμάτιζε στὸ δροσερὸ ἀνοιξιῆτικο ἀεράκι τοῦ θουνοῦ. Κυμάτιζε καὶ διαλαλοῦσε στὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τί πολύτιμες ὑπηρεσίες προσέφερε στὸν ἀγῶνα τοῦ "Ἐθνους! Ἐκεῖ τώρα μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ καὶ ἡσυχὴ τὴν καρδιά, γιὰτὶ ἔκανε τὸ καθήκον του, περίμενε τὸ θάνατο γιὰ τὴν Πίστι καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Τὴ στιγμή ἐκείνη πετάχτηκε ἀπὸ τὴ ρεματιά κάποιος ἀγωνιστὴς καθάλλα σ' ἓνα ἄλογο. Μόνις ἀντίκρουσε τὸ Δεσπότη του, κατέθηκε καὶ ἔδωσε τὸ ἄτι του στὸν Ἱησαῖα.

—Πάρε το καὶ φύγε, Δέσποτα, γιὰτὶ ἔφθασαν. Νὰ τους! τοῦ εἶπε μ' ἀγωνία.

Γιὰ ἓνα λεπτὸ ὁ Ἱεράρχης ἔμεινε ἀναποφάσιτος. Δὲν ἤθελε νὰ στερήσῃ τ' ἄλογο ἀπὸ τὸ παλληκάρι.

—"Ὁχι, ὄχι, δὲν τὸ θέλω. Ξαναθέβα ἐσὺ καὶ φύγε!

Μὰ ποῦ τὸ παλληκάρι νὰ ἀκούσει κάτι τέτοιο. "Ἐδωσε τὸ χαλινάρι στὸ Δεσπότη καὶ ἐχάθηκε στὸ δάσος.

Ὁ Ἱησαῖας τὸ πήρε κοντὰ σὲ μιὰ πέτρα καὶ προσπάθησε ν' ἀνεβῆ. Μὰ δὲν πρόφθασε. Οἱ Ἀρβανίτες μὲ γυμνὰ τὰ γιαταγάνια πετάχτηκαν ἐμπρὸς του...

Ὁ Δεσπότης τοὺς ἔρριξε μιὰ ματιὰ καὶ ἐφώνασε ἐκείνη τὴ μεγάλη στιγμή:

—Παναγία μου, σῶσον τοῦλάχιστον τὴν Πατρίδα!

Αὐτὰ ήταν τὰ τελευταῖα του λόγια. Ἐνας πανύψηλος τουρκαλθανὸς ὤρμησε καὶ τοῦ πήρε τὸ κεφάλι. Τὸ σῶμα σπάρραξε, γιὰ δευτερόλεπτα, θου-

τηγμένο στο αίμα, που πορφύρωσε για άλλη μια φορά το μαύρο ράσο.

Όταν πιά τέλειωσε ή άνιση αυτή μάχη, κι ο Πασάς γύρισε θριαμβευτής στη Λαμία, ζήτησε να του φέρουν και το κεφάλι του Δεσπότη. Μόλις του το φέραν και θεβαιώθηκε ο Όμερ Βρυώνης πώς ήταν αυτό, τους πρόσταξε να του πλύνουν τὰ γένια και να τὸ παλουκώσουν μαζή με τ' άλλα τῶν άλλων ἀρχηγῶν. Μ' ὀρθάνοικτα μάτια, με τὰ παχειὰ φρύδια και τὰ πυκνὰ γένια, με τὰ σαρκωμένα χεῖλη σφιγμένα σὲ μιὰν ἔκφρασι περιφρονησεως, δὲν φαινόταν πεθαμένος. Οὔτε ὁ θάνατος δὲ μπόρεσε νὰ σθήση τὴν ἔκφρασι τῆς ἀδάμαστης ζωῆς, πὸν τὸν πλημμύριζε πρὶν λίγο. Ὁ Πασάς τὸν κύτταξε κάμποσο και τὸ ἔστειλε ἐκεῖ πὸν θὰ σούβλιζαν τὸν ἀτρόμητο Ἄθανάσιο Διάκο.

Ἔτσι τὴν ἐπομένη ὅταν γύρω ἀπὸ τὴ σούβλα, πὸν ἔψηναν τὸν Διάκο, στήσανε ὀγδόντα ἑλληνικὰ κεφάλια, ἀνάμεσά τους ἦταν και τοῦ Ἐπισκόπου Σαλῶνων Ἡσαΐα.

Τὸ στερνοπαῖδι τοῦ παπα-Στάθη τῆς Δεσφίνας, πὸν μικρός-μικρός, ἐγκατέλειπε κάθε ἄλλο ὄνειρο και ἀκολούθησε τὴν πιὸ τιμημένη ἀποστολή, τὴν ἀποστολή τοῦ Ἑλληνοσ κληρικοῦ, τίμησε διπλᾶ τὸ Ὀρθόδοξο ράσο. Καὶ σὰν Ἱεράρχης και σὰν ἀγωνιστής. Δὲν κήρυξε μονάχα τὴ μεγάλη ἰδέα. Ὁταν ἐσήμανε ἡ σάλπιγγα τοῦ ἀγῶνος τοῦ 21 πρῶτος ἔδωσε τὸ «παρῶν» ὁ φλογερός μας κληρικός. Κατέθηκε στὴ φωτιά τῆς μάχης, ἐμπνευστής και ὀδηγός, ὑπέρμαχος τῆς ἐλευθερίας, νὰ προσφέρει γιὰ χάρι της και τὴ ζωή του. Καὶ τὴν προσέφερε. Μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι ἀντίκρουσε τὶς στρατιές τοῦ

Όμερ Βρυώνη. Μὲ τὸ μέτωπο ψηλά, παλληκαρίσια κύτταζε τοὺς δημίους του, πὸν τοῦ πῆραν τὸ κεφάλι. Ἔτσι «τὸ πρῶτο φλογερὸ ράσο τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, πὸν θυσιάσθηκε ἡρωϊκὰ στὸ μακελλεῖο μιᾶς πολύνεκρης μάχης, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνος, ἦταν ὁ ρουμελιώτης Δεσπότης, ὁ Σαλῶνων Ἡσαΐας».

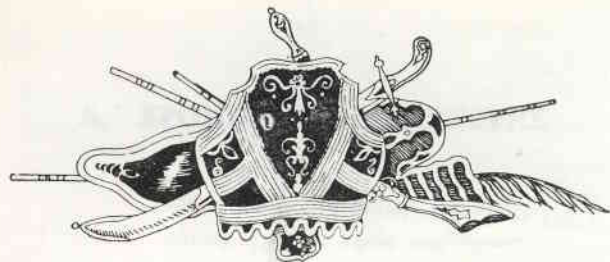
Τιμῶντας τὴ θυσία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κληρικοῦ, οἱ συμπατριῶτες τοῦ Δεσφινιώτες, στήσανε στὰ 1916 ἕνα σεμνὸ κι ἐπιβλητικὸ ἡρῶο στὸν τόπο, πὸν ἄφηκε τὴν τελευταία του ἀναπνοή. Πάνω στὸ ἡρῶο αὐτὸ χάραξαν τὶς πιὸ κάτω γραμμές, γιὰ νὰ θυμίζουν στοὺς διαβάτες τὸ μαρτυρικὸ θάνατο δυὸ κληρικῶν ἀδελφῶν:

«Τοῖς ἐκ Δεσφίνης τοῦ Παρνασσοῦ ἀδελφοῖς Ἡσαΐα Ἀμφίσσης Ἐπισκόπῳ και Ἰωάννη ἱερεῖ πεσοῦσιν ἐν Χαλκωμάτῃ ὄδε 23 Ἀπριλίου 1821 ὑπὲρ Πατρίδος μάχην Ἀλαμάνας. Κοινῶ ἐράνῳ 1916».

Τὸ ἀπέριττο αὐτὸ ἡρῶο θρίσκειται στὸ δρόμο πρὸς τὴ Λαμία, λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ κάποια θρύσι, πὸν ἀπέμεινε μετὸ ὄνομα «Δεσποτοθύρσοι».

Μὰ δὲν τίμησαν τὴ μνήμη του μόνο οἱ Δεσφινιώτες. Κι οἱ Ἀμφισιώτες γιὰ ἀνάμνησι τοῦ ἡρωϊκοῦ τους Δεσπότη στήσανε στὸ κέντρο τῆς Ἀμφίσσης τὸν ἀνδριάντα του, γιὰ νὰ τοὺς θυμίζει πάντα τί προσέφερε στὴν περιοχὴ και τί τοῦ ὀφείλουν!

Κι ὄχι μόνο οἱ Ρουμελιώτες. Πολλὰ ὀφείλει ὀλη ἡ Ἑλλάς σ' αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας κληρικοὺς της!

2. ΡΩΓΩΝ ΙΩΣΗΦ
Ο ΕΜΨΥΧΩΤΗΣ
ΤΩΝ «ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΩΝ»
1776 – 1826

Α. ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

«Μπότσαρης, Ίωσήφ, Κανάρης,
πλειάς ηρώων, τριάς μαρτύρων».

Β. Ούγκω

Η ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ φεύγοντας σιγά-σιγά, ξόθησε τέλος σ' ένα πάμφωτο ουράνιο τόξο απ' αυτά, πού συχνά στεφάνωναν τότε τον ελληνικόν ουρανό. Ή Ήπανάστασις του 1770 πέρασε, και στο γαλάζιο στερέωμα τούτης τῆς μαρτυρικῆς γῆς, κυριάρχησε ἡ ξαστεριά. Ἐκόπασε ὁ ἄγριος σίφουνας, πού εἶχαν σηκώσει τὰ ἀλβανικά στίφη τοῦ Κούρτ Πα-σᾶ, στέγνωσε τὸ αἷμα πού ἔβρεξε τὴν ἐλληνική γῆ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ὡς τὴν Πελοπόννησο, καὶ ἄρχισε ἀπὸ τὸ ρημαγμένο τόπο νὰ προβάλλουν ξανά, γεμάτοι ζωῆ, καινούργιοι θλαστοί, ἡ νέα γενιά, πού θὰ προετοίμαζε τὶς δυνάμεις καὶ θὰ ἀνέβαινε στὶς πολεμίστρες τοῦ 1821.

Ἀνάμεσα στὴν καινούργια αὐτὴ γενιά, πού ἐρχόταν στὴ ζωῆ ἦταν καὶ ὁ ἥρωσ-κληρικὸς τοῦ Με-σολογγίου, ὁ Ἐπίσκοπος Ίωσήφ.

Ἐξὼ χρόνια μετὰ τὴν ἔπανάστασι τοῦ 1770, γεν-νῆθηκε ὁ Ίωσήφ στὴ χιλιοτραγουδισμένη κωμό-πολι τῆς Θεσσαλίας, στὰ ξακουσμένα Ἀμπελάκια. Γιὰ τοὺς γονεῖς του δὲν ἔχουμε μάθει ἀκόμα τί-ποτα. Μᾶς εἶναι ἄγνωστα καὶ τὰ ὀνόματά τους.

Πάντως ἡ Ἑλλάς χρωστᾶ εὐγνωμοσύνη καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ἄγνωστους γονεῖς!

Τὰ Ἀμπελάκια ἦταν τότε περίθλεπτα. Οἱ μορφωμένοι πλεόναζαν, ἡ διδασχὴ γινόταν ἀνεμπόδιστα, οἱ ὀθωμανοὶ τὰ θεωροῦσαν γιὰ ἱερὴ πολιτεία καὶ οἱ πιστοὶ τῆς Θεσσαλίας γιὰ καινούργια Ἱερουσαλήμ. Σ' ἓνα τέτοιο ρόλο τὰ εἶχαν σηκώσει τρεῖς παράγοντες: Ἡ γεωγραφικὴ τους θέσις, τὰ πλούτη τους καὶ ἡ παιδεία τους. Τετρακόσια πενήντα μέτρα ἐπάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν κτισμένα τὰ Ἀμπελάκια, στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Πηνειοῦ ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν μαγευτικὴ κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ κωμόπολις αὐτὴ ἦταν πασίγνωστη καὶ πλούσια. Ἐνας περίφημος συνεταιρισμὸς — μοναδικὸς στὴν ἱστορία — μάζευε χρῆμα πολὺ στὴν κωμόπολι.

Τούτη ἡ οἰκονομικὴ ἄνεσι χάρισε καὶ τὸν τρίτο παράγοντα στὰ Ἀμπελάκια, τὴν παιδεία. Ἡ πόλις αὐτὴ ἦταν ἀπ' τὰ πρῶτα καὶ πιὸ σημαντικὰ φυτώρια τῆς ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ἡ περίφημη Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς ὑπηρετήσε γιὰ καιρὸ τῆ Θεσσαλίας μὲ τὰ φῶτα, ποὺ σκόρπιζε. Σ' αὐτὴν δίδαν καὶ οἱ μεγαλύτεροι δάσκαλοι τοῦ Γένους. Στὴν ἔδρα τῆς ἀνέβηκαν ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ Κούμας καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἡ ἀκμὴ τῶν Ἀμπελακίων θάσπηξε ὡς τὰ 1811. Τὸ χρόνο ἐκεῖνο ὁ Ἀλῆ Πασᾶς κατέστρεψε τὴ «χρυσοφόρο ἐκείνη κυψέλη».

Στὰ θρανία τῆς ξακουσμένης Σχολῆς τῶν Ἀμπελακίων ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα καὶ ὁ μικρὸς Ἰωσήφ. Πρῶτος του δάσκαλος ὑπῆρξε ὁ παπα-Πο-

λυζῶης ἀπὸ τὴν Τρίκκη. Ἄς σταθοῦμε σὲ λίγο στὴ μορφὴ του γιὰτὶ ἄφηκε βαθειὰ ἴχνη πάνω στὴν προσωπικότητά του Ἰωσήφ. Τύπος γεμάτος ἀφιλοκέρδεια καὶ προσήλωσι στὸν ἀνώτερο σκοπὸ, ποῦχε θάλει στὴ ζωὴ του, δούλευε μ' ἀγάπη γιὰ τὴ μόρφωσι τῆς Θεσσαλικῆς νεότητος. Καὶ φαίνεται πὼς ὁ Πολυζῶης ἦταν μεγάλος μάστορας στὴ δουλειὰ του. Ὄταν δίδασκε συνήρπαζε τὰ μικρὰ Ἑλληνόπουλα. Τόσο, ποῦ τοῦτα τὰ ξεπεταρούδια ἔκαναν σάν τρελλὰ μὲ τὸ δάσκαλό τους. Ἰδίως ὁ Ἰωσήφ τὸν ὑπεραγαποῦσε. Κι ὁ παπα-Πολυζῶης συμπαθοῦσε πολὺ τὸν μικρὸ μαθητὴ του. Τοῦκανε μεγάλη ἐντύπωσι τὸ ἐκφραστικὸ πρόσωπο τοῦ παιδιοῦ καὶ πρὸ πάντων ἡ καθαρότης του, ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ συγκρατημένο του ὕφος.

Ὅσο βαθειὰ ὥστόσο ἦταν ἡ συμπάθεια, ποῦ εἶχε δέσει δάσκαλο καὶ μαθητὴ, τόσο γρήγορος καὶ ἀπότομος στάθηκε ὁ χωρισμὸς τους, ὅταν ξέσπασε ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1788. Τότε ὁ Πολυζῶης ἄφηκε στὴν ἄκρη τὴν πέννα καὶ ἔτρεξε στὸ στρατόπεδο τῶν ἀρματωλῶν. Ὁ μικρὸς Ἰωσήφ, ποῦ εἶχε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, τὸν ξεπροβόδισε μὲ κλάματα. Τοῦτα τὰ κλάματα στάθηκαν σάν προμήνυμα τοῦ μεγάλου κακοῦ, ποῦ περίμενε τὸν δάσκαλό του...

Ὄταν τ' ἄγρια μπουλούκια τῶν Τουρκαλθανῶν ξεχύθηκαν στὴ Θεσσαλία κούρσεψαν τὸ κάθε τι καὶ ἔβαψαν πάλι τὸν εὐφορο κάμπο κόκκινο. «Ρέε δ' αἷματι γαῖα», (στὴ γῆ ἔτρεχε αἷμα), γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Ὀμηρο. Ἱερωμένοι, γέροντες, νέοι καὶ παιδιὰ, πιάστηκαν τότε καὶ ρίχτηκαν στὶς φυλακές. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ παπα-Πολυζῶ-

ης, πού στάθηκε ένας από τους μεγαλύτερους έμψυχωτάς του άτυχου ξεσηκωμού. Σε λίγο καιρό — στα 1790 — οί θάρβαροι κατακτηταί άπεκεφάλισαν μαζή μ' άλλους κληρικούς και τόν γενναίο έκεινο δάσκαλο-παπᾱ.

Η μορφή και ό ήρωϊκός θάνατος του παπα-Πολυζώη θάρυναν πολύ στο διανοητικό και ήθικό πλάσιμο του Ίωσήφ, πού ήταν τότε μόλις 14 έτων. Ποτέ δέν ξέχασε τόν πρώτο του δάσκαλο. Πάντα θυμόταν τό θερμό ζήλο του πολυσέβαστου ιερέως. Πάντα έφερνε στην μνήμη του τόν γενναίο υπερασπιστή της πίστewς, πού για τό Χριστό και την Έλλάδα πρόσφερε θυσία τη ζωή του. Τουτες οί άναμνήσεις, όσο τά χρόνια περνούσαν, ύψωναν την ψυχή του σε γενναίες, ήρωϊκές σκέψεις. "Αρχισε, νεαρώτατος, να νοιώθη πώς τό δένδρο της έλευθερίας τό αίμα ξέρει για νερό!

"Ολ' αυτά έσπρωχναν την ψυχή του νέου να πάρη μιá μεγάλη άπόφασι: να χωρισθί από τόν κόσμο, να ζήση πνευματικά, να άφιέρωση τό βίο του στο Θεό και στο "Εθνος. "Ωστόσο όμως τό πάρσιμο μιás τέτοιας μεγάλης άποφάσεως δέν ήταν εύκολο, όπως ίσως πρόβαλε στα μάτια του τόν πρώτο καιρό του νεανικού του ένθουσιασμού. Πάντα μιá τέτοια άπόφασις έχει να υπερπηδήση χιλια-δυό έσωτερικά και έξωτερικά έμπόδια. Στην περίπτωση του Ίωσήφ σαν όδοφράγματα πρόβηλαν τά χρήματα, πού προσπαθούσαν να τόν δελεάσουν. Οί έμπορικές έπιχειρήσεις, πού άκμαζαν τότε στα Άμπελάκια, τόν καλούσαν να πάρη κι αυτός μέρος, τάζοντάς του γρόσια πολλά.

Για λίγο μέσ' στην ψυχή του νεαρού Ίωσήφ ξ-

γινε μιá πάλη, γύρω από τό θέμα του μελλοντικού δρόμου της ζωής. Μερικές στιγμές οί μορφές των μαρτύρων κληρικών της έλευθερίας τόν ένθουσίαζαν, άλλοτε πάλι τόν έθάμπωναν τά πλούτη και ή πολυτέλεια. Γρήγορα ξαναγύριζε στο ευγενικό ιδανικό του — στον μάρτυρα-δάσκαλό του — και έπαιρνε την άπόφασι να τόν ακολουθήση. Μα πάλι ή άνήσυχη έφηβική του ψυχή δελεαζόταν από τις πιο παράξενες φαντασίες. Του φάνταζε πώς θα γινόταν άρχοντας, δημογέροντας και εγώ δέν ξέρω τί...

Πόσο κοντά τους δέν αισθάνονται κι οί νέοι μας τόν Ίωσήφ, όταν άκουνε τους κτύπους αυτούς της καρδιάς του! Τους είναι τόσο γνώριμοι οί κτύποι αυτοί! Είναι οί κτύποι μυριάδων νεανικών καρδιών, όταν φθάνη ή ώρα, πού πρέπει να διαλέξουν την άποστολή τους μέσα στην κοινωνία. Τότε συχνά παρουσιάζονται έμπρός τους έργα ευγενή, άποστολές ιερές, πού τους τάζουν όμως μόνο κόπους και θυσίες. Και δίπλα τους φαντάζουν έργα, πού τους άνοίγουν δρόμους δόξης και πλούτου, λεωφόρους μεγαλείων! "Ερχεται έμπρός τους ή ιερή άποστολή του κληρικού, πού ζητά άφιέρωσι και αυταπάρνησι, τό έργο του δασκάλου, πού θέλει παλμό και διάθεσι θυσίας και κοντά σ' αυτά άλλα έργα, πού ύπόσχονται — και τί δέν ύπόσχονται!... Και τότε μέσα στην καρδιά πολλών νέων μιá παρόμοια πάλη γίνεται. Μετά από μερικές ταλαντεύσεις πολλοί νέοι ακολουθούν τό δρόμο, πού τους τάζει μεγαλεία και λάμψι ανθρώπινη. "Άλλοι πάλι τραβούν στα δύσκολα κι ευγενικά, διότι θρίσκεται έμπρός τους κάποιος καλός φίλος,

ένας πολύτιμος οδηγός. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση του νεαρού Ίωσήφ, όπως θα ιστορήσουμε στη συνέχεια...

Μετά τον μαρτυρικό θάνατο του παπα-Πολυζώη ή Σχολή των Άμπελακίων έκλεισε για λίγο. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τον Ίωσήφ να φύγει από την πατρίδα του και ν' αναζητήσει άλλη Σχολή, για να συνεχίσει τις σπουδές του. Και τέτοια ήταν ή περίφημη Σχολή της Τσαρίτσανης. Σ' αυτήν πήγε ο Ίωσήφ. Εκεί μαθήτευσε στο δεύτερο δάσκαλο-Ιερέα, που χάραξε βαθειά ίχνη στην εύπλαστη νεανική του ψυχή. Το όνομά του ήταν Κυριάκος Οικονόμος, πατέρας του μεγάλου δασκάλου του Γένους, του Κωνσταντίνου Οικονόμου, «του Ιεροκήρυκος της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας». Αυτός ο ταπεινός κληρικός και δάσκαλος δεν έσπειρε στην ψυχή του νεαρού Άμπελακιώτη μόνο ξερες γνώσεις, καλλιέργησε και τον ευγενή του πόθο να ύπηρετήσει το Χριστό. Με «λόγια μαγικά» μιλούσε στον νεαρό για το ματοβαμμένο όρθοδοξο ράσο, για το φλάμπουρο αυτό της μεγάλης ιδέας. Με δάκρυα στα μάτια του διηγόταν μαρτυρολόγια Ιερέων από τα παλιά και τα τελευταία χρόνια.

“Ολ' αυτά φούντωναν, θέρειναν το καλό θλαστάρι μέσ' στην ψυχή του Ίωσήφ. Έτσι ή καρδιά του ψήλωσε ως την μεγάλη απόφαση να χωριστή από τις πρόσκαιρες χαρές του κόσμου και να «ένδυθῆ τον μονόπεπλον του κληρικού χιτώνα».

Με τέτοιες Ιερές σκέψεις γύρισε πίσω σ' Άμπελάκια ο Ίωσήφ. Τώρα πιά μιὰ ευγενική φιλοδοξία είχε: να περπατήσει σ' άχνάρια των μεγάλων

Ίεραρχών και δασκάλων, που είχε δώσει ο Έλληνισμός στα δοξασμένα χρόνια κι έδινε ή σκληρωμένη Πατρίδα στους δύστυχους εκείνους καιρούς. Τουτό το ευγενικό του όνειρο τον έκανε να ριχθῆ με πιό πολύ ζήλο στην Ιερή μελέτη. Το διάβασμα της Άγίας Γραφής και των Έλλήνων Πατέρων έγινε ή μόνη τέρψι στην καινούργια, σκληρή του ζωή. Άνάμεσα στους μεγάλους Πατέρας ξεχωρη θέσι έδωσε στον Ιερό Χρυσόστομο. Και πάλι άπ' όλα τα έργα του άγιου Ίωάννου του Χρυσοστόμου ξεχώρισε τους περίφημους λόγους του περί Ίερωσύνης, τους όποιους διάβασε πολλές φορές. Όλόκληρα μερόνυκτα πέρναγε σκυμμένος στις σελίδες τους, που του μιλούσαν για το θεϊκό μεγαλείο της Ιερωσύνης. Εκεί άκόμα διάβασε γεμάτος κατάνυξι τα προσόντα και τα χαρίσματα, που έπρεπε να στολίζουν την ψυχή κάθε Ιερέως. «Πολλήν μὲν σύνεσιν, πολλήν δὲ πρό τῆς συνέσεως τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ χάριν, καὶ τρόπων ὀρθότητα, καὶ καθαρότητα θείου, καὶ μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἔχειν δεῖ τὴν ἀρετὴν... τὸν μέλλοντα ἐπὶ ταύτην ἔρχεσθαι τοῦ θείου τὴν ὁδόν...».

Οί μελέτες του αυτές δεν ξμειναν στη θεωρητική σφαίρα. Τα λόγια της Γραφής, τα προστάγματα των Πατέρων, ξμπαιναν βαθειά μέσα στην καρδιά του και την ανεμόχλευαν. Ωρες πολλές πέρναγε έμβασθύνοντας πάνω στα Ιερά κείμενα. Δεν είχε άλλη απόλαυσι αυτό τον καιρό από του ν' ανεβαίνει, όλομόναχος στο κάστρο, που καθόταν, σαν κορώννα, στην κορφή του χωριού, ν' άγναντεύη κάτω από τα πόδια του τα χωράφια και τα άμπέλια και τα μπιστάνια, ν' άγναντεύη άκό-

μα πιό πέρα, τὸν Ὀλυμπο μὲ τὴν αἰώνια χιονισμένη κορυφή του, καὶ νὰ θυθίζεται στὴ συλλογή. Ἐβλεπε τὸν ἑαυτό του δάσκαλο τοῦ λαοῦ κάτω ἀπὸ τὸ τιμημένο καὶ ματοβαμμένο ράσο τοῦ Ἑλληνοκληρικοῦ!...

Καὶ τότε προσευχόταν τὸ παλληκάρι μας. Προσευχόταν, οἱ πόθοι του γρήγορα νὰ γίνουν πραγματικότητας. Ζήτηγε ἀπὸ τὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ χάρι καὶ δύναμι καὶ ἐνίσχυσι!...

Τοῦτες οἱ θεϊκὲς μελέτες καὶ οἱ θερμὲς του προσευχὲς τὸν βοηθοῦσαν στὸ πλάσιμο ἑνὸς ἀνώτερου χαρακτήρος. Βυθισμένος στὸ διάβασμα, ἀπορροφημένος στὴν προσευχή, σμίλευε τὴν ἠθικὴ του προσωπικότητα. Γινόταν πιό προσεκτικὸς στὸν ἑαυτό του, πιό ἐξυπηρετικὸς στοὺς ἄλλους.

Ἔτσι γρήγορα φημίστηκε γιὰ τὸ ἦθος του. Αἰχμαλώτισε τὴν ἐκτίμησι καὶ τὴν ἀγάπη ὄλων!...

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, πού ὁ νεαρὸς Θεσσαλὸς ἐτοιμαζόταν γιὰ τὴν μεγάλη στιγμὴ τῆς ζωῆς του, ξανάρχισε τὴν λειτουργία τῆς ἡ Σχολῆ τῶν Ἀμπελακίων. Μὲ χαρὰ χαιρέτισαν μικροὶ καὶ μεγάλοι τὸ γεγονὸς αὐτό. Καὶ πιότερο ἀναγάλλιασε ἡ καρδιὰ τοῦ Ἰωσήφ, γιὰτὶ θὰ τοῦ ἐδίνετο ἡ εὐκαιρία νὰ ἀκούσῃ καὶ ἀνώτερα μαθήματα.

Καὶ πράγματι παρηκολούθησε τότε ἕναν ἀπὸ τοὺς πιό φημισμένους δασκάλους, πού δίδαξαν μετὰ τὴν ἐπαναλειουργία τῆς Σχολῆς — στὰ 1796 — στὰ Ἀμπελάκια. Παρακολούθησε τὴν μεγάλη φυσιγνωμία τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, τὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, πού δίδαξε δεκατρία ὀλόκληρα χρόνια καὶ ἔδωσε ἐξαιρετικὴ αἴγλη καὶ φήμη στὴ Σχολή.

Μὲ τέτοια προετοιμασία διανοητικὴ καὶ πνευματικὴ γονάτισε ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ μπρὸς στὴν Ἁγία Τράπεζα καὶ δέχθηκε τὴν «θεία χάρι, τὴν πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα...». Χειροτονήθηκε διάκονος Χριστοῦ πάνω στὰ νειῶτα του. Κι ἀργότερα ἔγινε πρεσβύτερος, ἔτοιμος νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Κύριο, ὅπου ἡ Ἐκκλησία τὸν καλέσῃ!

Β'. ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΜΒΩΝΑΣ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ

*«Ἔστεκαν σὸν μισημένο
τὸν ζυγὸ μ' ἀραθυμιά
τὸ ποδάρι εἶχαν δεμένο
ἀλλ' ἐλεύθερη καρδιά».*

(Ὡδή τοῦ Σολωμοῦ)

ΜΕ ΚΑΡΔΙΑ ποῦ τὴν φλόγιζε ἡ πίστις καὶ τὴν πυρπολοῦσαν τὰ πιὸ εὐγενικὰ ἰδανικὰ ξεκίνησε γιὰ τὸ μεγάλο του ἔργο ὁ πάτερ Ἰωσήφ. Μὲ λύπη ἀποχαιρέτησε τὰ Ἀμπελάκια καὶ τράθηξε γιὰ τὴν Ἐπισκοπὴ Ἐλασσῶνος. Ἐκεῖ ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἰωαννίκιος τὸν δέχτηκε μ' ἀγάπη καὶ τὸν ἔστειλε ἑφημέριο στὴν Τσαρίτσανη.

Ἔτσι ἔφθασε ὁ Ἰωσήφ γιὰ δευτέρα φορὰ στὴν πατρίδα τοῦ Οἰκονόμου. Τὴν πρώτη πήγε νεαρὸς μαθητής. Τούτῃ τῇ φορᾷ πήγαινε πνευματικὸς ὀδηγός. Οἱ ἀρχές, τὸν δέχθηκαν μὲ τιμές· ὁ λαὸς μὲ τὸν πιὸ ἄδολο ἐνθουσιασμό. Καὶ ὁ Ἰωσήφ ρίχτηκε μὲ ζῆλο στὰ ἔργα του τὰ ἱερατικὰ καὶ στὸ κήρυγμα...

«Ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀσκητικὸς βίος τοῦ Ἰωσήφ ὡς ἑφημερίου, ἡ ταπεινὴ δημοσία ἐν τῷ ναῷ ἐμφάνισις του, ποῦ ἔφερον τὴν σεβασμίαν πνοὴν καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς ἑλληνικῆς λευϊτικῆς παραδόσεως», αἰχμαλώτισαν τὴν ἐκτίμησι καὶ τὴν ἀγάπη ὀ-

λων. Τὰ ἐμπνευσμένα κηρύγματα, πού τὰ δονοῦσε ὁ παλμός τῆς πίστεως, ἐτόνωσαν τὸν λαὸ τῆς Τσαρίτσανης.

Ἡ Ἰωσήφ ὅμως δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, πού τὸ μάτι τοὺς βλέπει ἕνα περιορισμένο πεδίο. Τὸ βλέμμα τοῦ νέου ἡμεριῦ, ἔφθανε μακρὰ, πολὺ μακρὰ. Ἀγκάλιαζε ὅλη τὴ Θεσσαλία, πού οἱ πληθυσμοὶ τῆς στέναζαν κάτω ἀπὸ τὸ γιαιταγάνι τοῦ θάρβαρου κατακτητῆ. Ἄκουγε τὴ θορυαία ἀνάσσα τοῦ λαοῦ, πού γινόταν θορυαία καὶ λεία τοῦ πρώτου τυχόντος μουσουλμάνου.

Κάτω ἀπὸ τέτοιους ὅρους ἐθνικῆς ταπεινώσεως καὶ ἀφόρητης ζωῆς δὲν μποροῦσε ὁ Ἰωσήφ νὰ περιορίζεται στὴν ἡρεμὴ ἐκκλησιαστικὴ του διακονία. Ἡ τόπος ἄρχισε νὰ μὴ τὸν χωράει. Ἡ καταπράσινος κάμπος, ὁ σπαρμένος ἀπὸ πόλεις καὶ χωριά, τὸν καλοῦσε. Ἡ ἀγροτικὸς κόσμος — ἡ μεγάλη αὐτὴ δύναμις τοῦ Ἑθνους — εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὸν νῶσι καὶ ἐνίσχυσι. Τὸ ἀνέθασμα τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν, μὲ τὰ ἀνόθευτα ἑλληνικὰ φρονήματα καὶ τὶς γνήσιες ἑλληνικὲς παραδόσεις, ἔταξε ὡς κύριο μέλημα τῆς ἀποστολῆς του...

Πῆρε λοιπὸν «τὸ ἀποστόλου τὸ ραβδί» καὶ ἄρχισε νὰ γυρίζη πόλεις καὶ χωριά. Ρίχτηκε στὴ δουλειὰ τῆς ζῆλευτῆς, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὸ λιοπύρι ἢ τὸ δρόλαπα. Ἄπ' ὅπου περνοῦσε, σὰν τὸν ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ, συγκέντρωνε τὸν κόσμο στὴν πλατεία, ἀνέβαινε σὲ μιὰ πέτρα ἢ σὲ κανένα μισοχαλασμένο τοῖχο καὶ μιλοῦσε. Κι ὅταν θρισκόταν στὸ χωριὸ Κυριακὴ ἢ μεγάλη γιορτὴ λειτουργοῦσε. «Ἰπὸ τοὺς θόλους τῶν ἐκκλησιῶν, σημειώνει ὁ βιογράφος του, κάτωθεν ταπεινῶν στεγῶν παρεκκλη-

σίων καὶ μονῶν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ἀντήχησεν ἐπὶ ἔτη ὅλα ἐκ καρδίας γενναίας ὁ παρακλητικὸς λόγος καὶ ὁ κατασκευτικὸς ψαλμὸς του, ἰσχυρὸν ἔκκαυμα πίστεως πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τόλμης κατ' ἀσεβῶν τυράννων».

Παρακινούμενος ἀπὸ τὸ θεῖο αὐτὸ ζῆλο γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ σκλαθωμένου Γένους, ὁ Ἰωσήφ γύρισε σχεδὸν ὅλη τὴν ἐπαρχία του. Εἶχε νὰ κἀνὴ σὲ κάθε περιοχὴ μ' ἄλλους ἀνθρώπους κι ἄλλα προβλήματα. Μ' ἀπέδειξε, στὴν πράξει, πῶς εἶχε κι ὅλας τὴν τέχνη νὰ καταλαβαίνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ μιλά στὴν καρδιά τους.

Ἄλλ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια δὲν διάβαιναν ἡσυχᾶ. Συχνὰ συναντοῦσαν καιροὺς «ἀκανθόστεφους». Θυμᾶστε ὅτι ἀρχίσαμε μὲ μιὰ Ἐπανάστασι, τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1770. Κατόπιν εἶδαμε τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ 1788 καὶ τώρα φθάνουμε στὴν ὀνομαστὴ καὶ τελευταία πρὸ τοῦ Εἰκοσιένα Ἐπανάστασι, στὴν ἐξέγερσι τοῦ παπα-Εὐθυμίου Βλαχάθα. Γι' αὐτὴ θὰ μιλήσουμε πλατύτερα καθὼς θὰ ἰσοροῦμε τὴν ἐθνικὴ δρᾶσι τοῦ Ἰωσήφ στὰ πρώτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ ἀρχαῖο ἀρματωλίκι τῶν Βλαχθαίων στὰ Χάσια ἦταν τὰ χρόνια ἐκεῖνα στὶς δόξες του. Τὰ σώματα τοῦ παπα-Θύμιου Βλαχάθα ἦταν ὀλόκληρα καπετανάτα, μικροὶ ἐπαναστατικοὶ στρατοί, πού ἔκαναν ν' ἀντηχοῦν τὰ βουνὰ ἀπὸ τὸ περίφημο τραγοῦδι:

«Μάνα, σοῦ λέω δὲ μπορῶ
τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
Δὲν μπορῶ, δὲν δύναμαι,
ἐμάλλιασ' ἢ καρδιά μου»,

καὶ οἱ πλαγιῆς μπαταριῆς. Τὰ παλληκάρια τοῦ μέ-
τῳ σπαθὶ στὸ χέρι κράταγαν ἐλεύθερα τὰ ἄγρια
βουνά τους, περιμένοντας ὥρα μὲ τὴν ὥρα νὰ κα-
τέθη Ῥωσικὸς στρατὸς, «νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσκοβος», ὅ-
πως ἔλεγε καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Ὅταν μά-
λιστα στὰ 1808 ὁ Ῥωσικὸς στόλος κτύπησε κάτω
ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὅρος τὸν Ὄθωμανικὸ, τότε ἡ προσ-
μονὴ αὐτὴ, ἔγινε ἐλπίδα, ἔγινε πίστις ὄλων τῶν
Ἑλλήνων.

Στοὺς δυνατοὺς αὐτοὺς παλμοὺς τοῦ Ἔθνους ἡ
καρδιά τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἔμεινε ἀμέτοχη. Ἄρχισε νὰ
κτυπᾷ τόσο δυνατά, πὺ τ' ἄφηκε ὄλα καὶ ἐκίνησε
γιὰ τὰ ἀρματωλίκια τοῦ Βλαχάθα. Ἔφθασε — ἔ-
τσι θέλει ἡ παράδοσις — ὡς τὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα
λημέρια τους. «Ἐκεῖ, ἀπὸ ὑψηλότερας σκοπῆς, ση-
μειώνει ἐπιγραμματικὰ ὁ βιογράφος του, ὡς εἰς
ὑπέρτατον ἀναβαθμὸν τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, εἶδε
καὶ ἔψαυσεν, ὑπὸ τὸ στέγασμα τῶν ἀρματωλικῶν
δπλων, τὸ ὠραῖον προχάραγμα ἐλευθέρως πατρί-
δος καὶ ἐκκλησίας, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἡ ἀλκίμαχος
σκέψις του ἔκλεινεν εἰς ποθητὸν ὄραμα ὄλην τὴν
δούλην πατρίδα».

Ἐκεῖ πάνω, μαζῆ μὲ τοὺς ὄρεσίβιους ἀδούλω-
τους Ἑλλήνας, ἔμεινε γιὰ πολὺ ὁ ἀτρόμητος κλη-
ρικὸς μας. Ἄκουσε μέσα ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τους
καὶ τὶς κουβέντες τους τὸν ἐθνικὸ παλμό, πὺ δο-
νοῦσε τὶς καρδιῆς τους. Καὶ τοὺς μετέδωσε φλό-
γα πίστεως ἀπὸ τὴ δικὴ του φλόγα. Προπάντων
φρόντισε νὰ σπεῖρη στὶς ψυχῆς τῶν νέων τὸν ἐλ-
ληνοχριστιανικὸ σπόρο τῆς ἀνδρείας, πὺ φούντω-
σε ὅταν πιά ὄριμοι πολέμησαν στὴν τρισένδοξη Ἐ-
πανάστασι τοῦ 21.

Τὸ ἴδιο ἔργο ἐξακολούθησε ὁ Ἰωσήφ κι ὅταν στὰ
μέσα τοῦ 1809, ὁ παπα-Εὐθύμιος Βλαχάθας ἐκή-
ρυξε τὴν Ἐπανάστασι «ἄρας τὸν σταυρὸν καὶ ζώ-
σας τὴν σπάθην». Καὶ τότε ὁ γενναῖος λειτουργὸς
τοῦ Ὑψίστου πῆγε σ' ὄλες τὶς μάχες ἐμψυχώνοντας
τὰ παλληκάρια, πὺ πολέμαγαν ἀπεγνωσμένα μὲ
τὰ ἀναριθμητὰ στίφη τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μουχτάρ,
γιοιοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὸ τέλος τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Βλαχάθα εἶ-
ναι γνωστὸ. Οἱ ἀτρόμητοι Ἑλληνες ὑπὸ τὸν Θεό-
δωρο Βλαχάθα, ἀδελφὸ τοῦ παπα-Θύμιου, συνε-
τρίβησαν στὴν Καλαμπάκα καὶ ὁ παπα-Εὐθύμιος
διωκόμενος παραδόθηκε τελικὰ στὸν Ἀλῆ-Πασᾶ
καὶ ὑπέμεινε φρικτὸ θάνατο στὰ Γιάννενα.

Μετὰ τὰ τραγικὰ αὐτὰ γεγονότα θρῖσκουμε τὸν
ἀτρόμητο Ἰωσήφ πάλι στὴν Τσαρίτσανη. Ἐτρεξε
ἐκεῖ νὰ παρηγορήσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὸ ποιμνιὸ του,
πὺ ὑπέφερε τρομερὰ ἀπὸ τὰ ἀτίθασα στίφη τοῦ
Μουχτάρ, πὺ σὰν ἄγριοι λύκοι ἔμπαιναν στὰ πλού-
σια Θεσσαλικά χωριά καὶ τὰ ρήμαζαν, ληστεύον-
τας τὸν καθένα, ἀρπάζοντας τὶς περιουσίους τους.
Φτωχὸς αὐτὸς, ἀπένταρος, φρόντιζε μέρα-νύκτα
γιὰ τοὺς φτωχοὺς. «Ἀλγῶν αὐτὸς παρεμύθει ἐν τῇ
πίστει τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἄλλους, διωκόμενος ἔθαλ-
πε τοὺς διωκόμενους, ὑπέρκοπος ἐπράυνε τὸν μό-
χθον τῶν πολλῶν. Ἀφιλάργυρος καὶ ἀφιλοκερδῆς,
συλλογὰς χρημάτων καὶ ἐνδυμάτων ὑπὲρ τῶν πε-
νήτων ἐνήργει καὶ διέθετε...».

Κι ὄλα αὐτὰ τὰ ἔκανε, ἐνῶ μαῦρα σύννεφα τὸν
ἔζωναν ἀπὸ παντοῦ. Οἱ Τοῦρκοι, πὺ παρακολου-
θοῦσαν τὴν δρᾶσι του, τοῦ ἀπηγόρευσαν νὰ ἱερούρ-
γῃ. Αὐτὴ ἡ ἀπαγόρευσις ἦταν τὸ προοίμιο τρομε-

ρῶν συμφορῶν. Τὸ ἤξερε αὐτὸ καλά, μὰ δὲν δέ-
λιασε. Πολὺ περισσότερο δὲν ἄφηκε τὴν Τσαρίτσα-
νη γιὰ νὰ φύγη, ὅπως πολλοὶ τὸν συμβούλευσαν.

—Δέσποτα, ἡ ζωὴ σου, εἶναι σὲ κίνδυνο, τοῦ εἶ-
παν. Οἱ Τοῦρκοι σὲ ὑποψιάζονται. Τράβα ἄλλοῦ
γιὰ ὅσο καιρὸ θὰ θαστάξῃ αὐτὴ ἡ ἀναμπουμπούλα.

—Ὅχι, ὄχι δὲν μπορῶ νὰ ἀφήκω τὸν κόσμο μόν-
ο, εἶπε καὶ ἔμεινε κοντὰ στὸ λαό του.

Ἔτσι κύλησε ὁ καιρὸς, ὡς τὰ 1814, ποῦ ὁ Βε-
λῆς διέταξε τὴν σύλληψι τοῦ Ἰωσήφ. Ἄγριοι Τουρ-
καλθάνοι ἔξωσαν τὸ φτωχικό του καὶ ἔπιασαν τὸν
ἀτρόμητο κληρικό μας.

—Σὲ συλλαμβάνουμε γιὰτὶ βοήθησες τὸ Βλαχά-
θα, τοῦ εἶπαν καθὼς τοῦ πέρναγαν τὶς ἀλυσίδες.

Ὁ Ἰωσήφ τοὺς κύτταξε, μὰ δὲν τοὺς εἶπε τί-
ποτα. Ἐρριξε κατόπι ξένα θλέμμα στὶς ἀλυσίδες
του καὶ τοὺς ἀκολούθησε.

Τὴν ἴδια ἡμέρα ἡ φρουρὰ μὲ ἀλυσοδεμένο τὸ
γενναῖο Ἰωσήφ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Θεσσαλία γιὰ
τὰ Γιάννενα. Τὸ ταξίδι δὲν ἦταν εὐκόλο, οὔτε καὶ
ξεκούραστο. Ἦταν πολυήμερο καὶ κοπιαστικό.
Πέρασαν τὴν Καλαμπάκα καὶ τὴν Κρύα Βρύσι,
προχώρησαν ἀπὸ τὶς κοιλάδες τοῦ Ἀσπροποτάμου
καὶ τῆς Ἄρτης καὶ ἔφθασαν στὴν καταπράσινη πε-
διάδα τῆς Δωδώνης μὲ τὴν Πίνδο, πάνω τῆς «πυ-
ραμίδα μεγαλείου». Σὲ λίγο πῆραν τὸ δρόμο πρὸς
τὴν ἔδρα τοῦ Ἀλῆ, τὰ Γιάννενα.

Ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς πορείας, οὔτε στιγμή ἡ
ἠθική του πυξὶς δὲν ταλαντεύθηκε. Πάντα ἔδειχνε
σταθερὰ τὸ πολικό της ἀστέρι, τὸν Δυνατό. Ἀπὸ
κεῖ ἀντλοῦσε θάρρος. «Μετὰ σοῦ εἶμι διαφυλάττων
σε ἐν ὁδῷ πάση, οἷ ἂν πορευθῆς». Ἡ ὑπόσχεσις

αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ἦταν βαθεῖα στὴν ψυχὴ του χαρα-
γμένη. Ἐνοιωθε τὸν Κύριο κοντὰ του, στὸ πλευ-
ρό του, παραστάτη του, βοηθό του.

Αὐτὴ ἡ θερμὴ του πίστις τοῦ ἔφερνε συχνὰ στὸ
μυαλό του πὼς δὲν ἦταν ὁ πρῶτος, ποῦ πορευόταν
ἀπὸ τὸν ἄμβωνα στὴ φυλακὴ. Τὸ ἀκανθόσπαρτο
μονοπάτι τοῦ τὸ πέρασαν πρῶτοι οἱ Ἀπόστολοι καὶ
ὁ μέγας Παῦλος, οἱ Μάρτυρες κι οἱ Ἡρωεὶς τῆς
Πίστεως. Προπορεύθηκαν ἀκόμη πολλὲς γενεὲς ἀ-
γωνιστῶν καὶ μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ γενεὰ
τοῦ 1770, ὁ δάσκαλός του ὁ Πολυζώης, ὁ Πρω-
τομάρτυς ὁ Ρήγας, ὁ παπα-Εὐθύμιος Βλαχάθας
καὶ τόσοι ἄλλοι. «Τὰ θήματά των ἠχοῦσι σύστοι-
χα πλησίον τοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, εἰς εὐδιάκρι-
τον ἀντήχημα στρατοῦ, πεζοποροῦντος πρὸς τὸ
πεδίον τῆς κρισίμου μάχης».

Οἱ γενναῖες αὐτὲς σκέψεις ἔκαναν τὴν πορεία του
ἀκλόνητη, ἔστω κι ἂν τὰ πόδια του πονοῦσαν καὶ
ἔνοιωθε συχνὰ ἐξηντλημένος. Ἡ πίστις στὸ μεγάλο
Ὀδοιπόρο, τὸν Κύριο, ποῦ «θάδιζε στὸ πλευρό του»
κι «ἀλάφρωνε τὸ σταυρό του», στάλαζε στὴν ψυ-
χὴ του κουράγιο καὶ ὑπομονή. Τοῦ ἔδινε πράγματι
φερὰ σ' ὄλο τὸ πολυήμερο καὶ κοπιαστικό του
ταξίδι ἀπὸ τὴν πλοῦσια Θεσσαλία στὴν πολυθασσα-
νισμένη Ἠπειρο «τὴν ἔνδοξον γῆν, τὴν γῆν πολυ-
σημάντων ἀναμνήσεων καὶ δεινῶν ἀτυχιῶν».

Σὲ λίγο πέρασε τὴν πύλη τῆς Καλοπηγῆς καὶ
μπήκε στὰ Γιάννενα. Διάθηκε καλντερίμια καὶ πλα-
τεῖες καὶ ἔφθασε στὰ ἀνάκτορα τοῦ Σατράπη. Στὸ
ὑπόγειο ἦταν ἡ φυλακὴ. Ἐκεῖ ρίχτηκε ὁ Ἰωσήφ.

Ὅταν πιά ἔκλεισε πίσω ἡ βαρεῖα πόρτα καὶ ἔ-
μεινε μόνος, ὁ γενναῖος μάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἔ-

πεσε σὲ θαραειὰ συλλογὴ καὶ θερμὴ προσευχὴ. Προσευχήθηκε γιὰ τὸ λαό του ποὺ ἄφηκε πίσω. Δεήθηκε γιὰ τοὺς πονεμένους καὶ τοὺς κατατρεγμένους. Ἰκέτευσε καὶ γιὰ τοὺς ἐχθρούς του. Παρεκάλεσε καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ζήτησε ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ τοῦ συμπαρασταθῆ καὶ σὲ τούτῃ τὴν δοκιμασίᾳ, ποὺ τὴν ἔνοιωθε «ὡς μικρὸν ἔρανον εἰς τὸν θωμὸν τῆς Πατρίδος».

Στὴ φυλακὴ ὁ Ἰωσήφ δὲν ἔνοιωσε μόνο τὸν πόνο, αἰσθάνθηκε καὶ τὴν ζωογόνο πνοὴ τῆς ἀγάπης τῶν Χριστιανῶν. Ὅπως μᾶς περιέσωσε σὲ λίγες γραμμὲς ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Πουκεβίλ, οἱ φυλακὲς τοῦ Ἰωσήφ ἦταν τὸ κέντρο, ποὺ ἐξεδηλώνετο ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀλληλεγγύη αὐτῆ. Οἱ σκλάβοι ἀδελφοὶ φρόντιζαν τοὺς φυλακισμένους ἀδελφούς. Μάζευαν τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸν πλούσιο καὶ τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸν φτωχὸ καὶ τὸ πηγαινιαν στὸ «δέσμιο». «Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γράφει ὁ Πουκεβίλ, διακονοῦσαν τὴν ἐλεημοσύνην, φέροντες τὸν σάκκον τῆς ἐπιτείας καὶ κτυπῶντες τὰς θύρας διὰ νὰ ζητήσωσι τὸν ἄρτον τοῦ πτωχοῦ: διὰ τοὺς ἀδελφούς μας φυλακωμένους». Καὶ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν γιὰ τοὺς ὁποίους ζητοῦσαν λίγο ψωμὶ ἦταν καὶ ὁ ἄκαμπος πάτερ-Ἰωσήφ.

Λίγο καιρὸ μετὰ τὴν φυλάκισι τοῦ Θεσσαλοῦ κληρικοῦ μας, ἡ ἐξουσία τοῦ τρομεροῦ Ἰωσήφ-Πασᾶ πέρναγε τὴν πρώτη κρίσι τῆς. Ὁ Σουλτάνος Μαχμουτ ἀφῆρεσε τὸ Πασαλίκι τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τὸ Βελῆ Πασᾶ, τὸ γυιὸ τοῦ Ἰωσήφ. Αὐτὸ ἔκανε τὸν φοβερὸ Πασᾶ τῆς Ἰπείρου, νὰ ἀλλάξῃ κάπως στάσι ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνας. Ἐγινε πιὸ μαλακός.

Τούτῃ τὴν μεταβολὴ τοῦ σκληροῦ ἀφέντη ἄρχισε ὁ Μάνθος Οἰκονόμος, ποὺ συνδεόταν μὲ τὸν Πασᾶ καὶ ἄρχισε τὶς ἐνέργειές του νὰ σώσῃ τὸν ἀγαπημένο του φίλο, τὸν Ἰωσήφ. Πολλὲς φορὲς ἀνεβοκατέβηκε στὸ σαράκι τοῦ Ἰωσήφ, παρεκάλεσε, ἰκέτευσε. Ταυτοχρόνως δωροδόκησε εὐνοομένους του, γιὰ νὰ ἐπιδράσουν στὸν Πασᾶ καὶ νὰ χαρίσῃ τὴ ζωὴ στὸν Ἰωσήφ.

Εὐτυχῶς οἱ κόποι τοῦ Μάνθου δὲν ἐπῆγαν χαμένοι. Σὲ λίγο ὁ Θεσσαλὸς κληρικὸς ἐλευθερώθηκε γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ του δρᾶσι στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἄρτης, ὅπου θὰ τὸν βρῆ καὶ τὸ σάλπισμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ, ποὺ ἔφθασε στὴν Ἄρτα ὁ Μητροπολίτης Πορφύριος διέκρινε στὸ πρόσωπό του, ὅχι μόνο τὸ μαχητικὸ παιδί τοῦ Ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τὸν θερμουργὸ κληρικὸ. Ἐκτιμῶντας τοῦτα τοῦ τὰ προσόντα τὸν ἔκανε πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως.

Καὶ στὴν καινούργια του αὐτὴ θέσι ὁ Ἰωσήφ ἀναδείχθηκε φῶς ἀληθινό. Φῶς μὲ τὴ ζωὴ του, φῶς μὲ τὴ γεμάτη χριστιανικὸ παλμὸ διδασκαλία του. Ταυτοχρόνως ἔγινε καὶ ὁ συμπαραστάτης κλήρου καὶ λαοῦ. Ὅποιος ἔφθανε στὴν Μητρόπολι γιὰ νὰ ζητήσῃ κάποια βοήθεια, εὔρισκε προθυμότατο σὲ κάθε θυσία τὸν πρωτοσύγκελλο.

Ἄλλ' «ὁ καλὸς καρaboκύρης στὴν φουρτούνα φαίνεται». Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ποὺ εἶναι βγαλμένη μετὰ ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ζωῆς, ἀληθεύει γιὰ κάθε ἡγέτη. Κάθε ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει μιὰ ἡγετικὴ θέσι δοκιμάζεται τὴν ὥρα τῆς τρικυμίας. Καὶ μιὰ τέ-

τοια φουρτούνα ξέσπασε στην "Αρτα, όταν κάποια ημέρα ξφθασε στην Μητρόπολι ένα φοβερό μαντάτο. Σὲ κάποια φτωχογειτονιά ξπεσε ένας νέος ἄρρωστος βαρειά. "Εκαίγε ἀπὸ τὸν πυρετὸ καὶ οἱ ἀδένες του ἦταν πρησμένοι. Ὁ γιατρὸς καὶ κάποιος γέρος πρακτικὸς, σιγοψιθύρισαν σὲ μερικοὺς γείτονας πὼς τούτη ἡ ἄρρώστια δὲν ἦταν συνηθισμένη. Καὶ μάλιστα τοὺς εἶπαν πὼς ἴσως ἦταν «πανοῦκλα». Ἡ τρομερὴ λέξι δειλά στην ἀρχή, πιὸ θαρρετὰ ἀργότερα, ἄρχισε νὰ διαδίδεται παντοῦ. Οἱ περισσότεροὶ δὲν ἤθελαν νὰ πιστεῦσουν στὸ φοβερὸ νέο. Μὰ γρήγορα ἀναγκάσθηκαν νὰ τὸ παραδεχθοῦν, ὅταν τὰ κρούσματα πολλαπλασιάσθηκαν καὶ ὁ χάρος ἄρπαξε τὸ πρῶτο θῦμα τῆς τρομερῆς ἀρρώστιας.

Τραγικὲς στιγμὲς ἀκολούθησαν τότε. Ἄναταραχὴ καὶ θόρυβος τράνταξαν ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη τὴν πόλι. Τὸ αἶμα ἄρχισε νὰ παγώνη στὶς φλέβες μικρῶν καὶ μεγάλων καὶ κρύος ἰδρῶς ἔβρεχε τὰ μέτωπά τους. Τὰ μαγαζιά κλείσανε, τὸ παζάρι σταμάτησε, οἱ πλατεῖες ἐρήμωσαν, τὰ Σχολεῖα ἔκλεισαν.

—Τὸ παιδί μου πεθαίνει! Βοήθεια! Βοήθεια! ξεφώνιζαν ἀπελπισμένα μανάδες, ποὺ ἔχαναν τὰ θλαστάρια τους ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τους.

—Μανούλα, λυπήσου μας καὶ μὴ φύγης, σπάραζαν ὄρφανὰ στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς "Αρτας καὶ φιλοῦσαν τὴν ἐτοιμοθάνατη.

Μὰ ἦταν σὰν νὰ μὴν ἄκουγε ὁ ἐξολοθρευτὴς ὁ χάρος, καὶ θέριζε, θέριζε ἀλύπητα μικροὺς καὶ μεγάλους, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Οἱ δρόμοι αὐλακωνόνταν μέρανύκτα ἀπὸ τὰ ξόδια. Τὸ βογγητὸ

καὶ τὸν θρῆνο ἔπαιρνε στὰ φτερά του ὁ ἀνοιξιᾶτικος ἀγέρας — Μάιος τοῦ 1816 ἦταν — καὶ τὸν ἔφερνε στὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ποὺ ἀκούσθηκε τὸ τρομερὸ νέο, οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ λαοῦ, ὁ Μητροπολίτης Πορφύριος, ὁ Ἐπίσκοπος Μακάριος καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος Ἰωσήφ μπήκαν σὲ κίνησι. Κάλεσαν τοὺς προὔχοντας, συσκέφθησαν τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Πῆραν ἀποφάσεις καὶ δοκίμασαν νὰ περιορίσουν τὸ κακὸ.

Μὰ τοῦ κάκου. Ἡ ἐπιδημία ξαπλωνόταν γοργά. Τότε ἀπεφάσισαν νὰ ἐκκενώσουν τὴν "Αρτα. Ἐτοὶ γινόταν στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ὅταν ἔπεφτε ἐπιδημικὴ ἀρρώστια. Ἡ πόλις ἐρημώνετο. Τὰ σπίτια σφράγιζαν. Οἱ δρόμοι ἔμεναν βουβοί. Ὁ κόσμος ἔπαιρνε τὰ βουνά. Ἔστηνε ἐκεῖ πρόχειρα τσαντήρια μακρὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τ' ἄλλο. Αὐτὸ ἔγινε καὶ τότε. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ προὔχοντες εἰδοποίησαν τὸ λαὸ νὰ ἀφήσῃ τὴν πόλι καὶ νὰ τραβήξῃ γιὰ τὸ βουνὸ τῆς Παναγίας.

"Ἐτσι σὲ λίγο ἡ μεγάλη καὶ ὠραία "Αρτα ἐρημώθηκε. «Ἐκεῖ ὅπου πρὸ μικροῦ ἔθαλλεν ἡ ζωὴ καὶ ἐτελεῖτο ἡ χριστιανικὴ λατρεία, εἰς οἰκίας, καταστήματα, ἐργαστήρια, δρόμους ἠπλώθη τὸ πένθος, τὸ σκότος, ἡ ἀνατριχιαστικὴ σιγή». Ἀπὸ τοὺς τελευταίους ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν ἦταν καὶ ὁ Ἰωσήφ. Μὲ πίστι στὴν καρδιά τράβηξε καὶ αὐτὸς γιὰ τὸ βουνό — «τσοπάνης», κοντὰ στὰ «πρόβατὰ» του.

"Ὅσο ἔμειναν ἐπάνω στὸ βουνό, οὔτε μιὰ ὥρα ἀνάπαυσι δὲν δοκίμασε ὁ Ἰωσήφ. Μέρα-νύκτα φρόντιζε γιὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ κοσμάκη. Μέρα-

νύκτα τόνωνε τὸ λαό. Μετέδιδε παντοῦ ἐλπίδα, κουράγιο, θάρρος.

—Μὴ φοβᾶστε, τοὺς ἔλεγε. Καὶ τοῦτο τὸ κακὸ θὰ περάσῃ. Ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος δὲν θὰ μᾶς ἀφήκῃ.

Ἔτσι πάλεψε δεκαοκτῶ ὀλόκληρους μῆνες. Ξεροπάγιασε, πείνασε, ὑπέφερε. Μὰ ὡστόσο ἦταν χαρούμενος γιατί «συγκακουχεῖτο» μὲ τὸ λαό. Ἦταν χαρούμενος καὶ προσευχόταν:

—Σ' εὐχαριστῶ, Θεέ μου, ἔλεγε, πού μ' ἀξίωσε νὰ κατορθώσω γιὰ τὸ λαό. Σὲ παρακαλῶ σταμάτησε τὸ κακὸ καὶ φέρε πάλι τὴν εἰρήνη σου!

Ὁ Θεὸς ἄκουσε τὶς προσευχές του καὶ σταμάτησε τὸ κακὸ. Ὁ κόσμος γύρισε πάλι στὴν πόλι. Ἡ Ἄρτα ἢ πόλις «τῆς γῆς τῶν Ἑσπερίδων» ξαναβρῆκε τὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς της.

Ὡστόσο τὰ πράγματα μόνο στὴν ἐπιφάνεια ξαναπήραν τὸν εἰρηνικὸ τους δρόμο. Πιὸ βαθειὰ ἄλλη ἀναταραχὴ συγκλόνιζε τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων. Ἦταν πιά ὁ καιρὸς, πού τὸ Ἔθνος τυλιγμένο στὸν ἴσθμὸ τῆς Φιλικῆς, θάδιζε γιὰ τὴ μεγάλη στιγμή. Μὰ ὁ Ἰωσήφ, ἀπορροφημένος στὰ ἔργα του, δὲν εἶχε μάθει τίποτα τὸ θετικὸ καὶ ξάστερο. Κάτι μόνο μισόλογα πού ἄκουγε ἀπὸ διαφόρους περαστικούς, τὸν ἔκαναν νὰ συλλογιέται γιὰ κάποιον μέλλον πιὸ εὐτυχισμένο, πού ἐτοιμαζόταν γιὰ τὸ Ἔθνος. Μὴ ξαίροντας ὅμως τίποτ' ἄλλο, ἀκολουθοῦσε τὸ πρόγραμμά του, ὡς τὴν ἡμέρα πού ὁ καλὸς του φίλος ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Μακάριος τὸν πῆρε ἰδιαίτερος.

—Κλείσε τὴν πόρτα, παιδί μου τοῦ εἶπε. Κάθησε ἐδῶ καὶ ἄκουσέ με μὲ προσοχή...

Ὁ Ἰωσήφ ἔνοιωσε ἀμέσως ὅτι κάτι μεγάλο θὰ ἄκουγε κι ἡ καρδιά του ἄρχισε νὰ κτυπᾷ δυνατά.

—Λοιπὸν Ἰωσήφ, συνέχισε ὁ Μακάριος, ἡ ὥρα, πού τὸ Γένος μας θ' ἀναστηθῇ, δὲν εἶναι μακριά. Πλησιάζει... Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει καὶ σὺ νὰ μνηθῆς στὰ μυστικὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, πού ἐτοιμάζει τὸν ξεσηκωμό.

Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰωσήφ ἔλαμψε ἀπὸ χαρά.

—Μὰ γιατί, γιατί τόσο καιρὸ δὲν μούπατε τίποτα;

—Μὰ παιδί μου, τώρα μόλις τὸ νῆμα τῆς Φιλικῆς ἔφθασε καὶ σὲ μᾶς. Τοῦτες τὶς ἡμέρες μνηθήκαμε καὶ μεῖς στὰ μυστικὰ της.

Κατόπιν ὁ Μακάριος ἐπιτήδεια προχώρησε στὴν κατήχησι. Τοῦ μίλησε γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας. Τοῦ ἀνέπτυξε τὸν μαχητικὸ της ὄργανισμό. Τοῦ εἶπε γιὰ τὸν Σκουφᾶ, πού ἦταν ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Τοῦ εἶπε κι ἄλλα πολλά.

Καθαρὴ καὶ βαθειὰ συγκίνησι δόνησε τὴν καρδιά τοῦ Ἰωσήφ. Διαισθάνθηκε δράμα φοβερό, ἀλλὰ συγχρόνως ὠραματίσθηκε καὶ τὴν γῆ τῶν πατέρων τοῦ ἐλεύθερη καὶ τρισέβδοξη!

Ἐνῶ ὅμως οἱ μῆνες κυλοῦσαν μέσα σὲ προετοιμασία καὶ προσημνία, μεγάλα γεγονότα συγκλόνισαν τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ τρομερὸς Ἀλῆ Πασᾶς σήκωσε κεφάλι ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ στὶς ἀρχές τοῦ 1820. Τὸ Διβάνι ἀησύχησε καὶ ἐτοίμασε ἀμέσως μεγάλη ἐκστρατεία ἐναντίον τοῦ Πασᾶ τῆς Ἡπείρου. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ μπῆκε ὁ τρομερὸς Χουρσίτ. Ὁ Χουρσίτ κατέκλυσε τὴν Ἑλλάδα, σκορπώντας παντοῦ τὸν ὄλεθρο καὶ τὴν καταστροφή. Μακεδονία, Θεσ-

σαλία, Αιτωλοακαρνανία και πρό πάντων ή "Ηπειρος δοκίμασαν τὸ κοφτερό του σπαθί.

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν τρομερὴ ἀναμπουμπούλα ὁ φλογερός Ἰωσήφ καλεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ γίνῃ Ἐπίσκοπος. Σὲ ἡλικία 44 ἐτῶν χειροτονεῖται, παίρνοντας τὸν τίτλο τοῦ φίλου του Μακαρίου, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξύ εἶχε πάει στὴν Κέρκυρα ὡς τοποτηρητὴς τοῦ Μητροπολιτικοῦ τῆς θρόνου. "Ἐτσι ὁ Ἰωσήφ ἔγινε Ἐπίσκοπος Ρωγῶν.

Ἄλλὰ ποῦ ἦταν οἱ Ρωγοὶ; Ρωγοὶ λεγόταν ἡ ἀρχαία πόλις Ἀμβρακία, ποῦ ἦταν κτισμένη στὸν ἀχένα τῆς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης. Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ στὰ Βυζαντινά, ἡ Μητρόπολις Ρωγῶν ἦταν πολὺ ὀνομαστή. Ἀργότερα ὅμως παρήκμασε καὶ ὡς ἔδρα Ἐπισκοπῆς ὑποτάχθηκε στὴ Μητρόπολι Ἄρτης. Στους τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας ἔμεινε ὡς τίτλος.

Ἄλλὰ ἄς γυρίσουμε πάλι στὸν Ἰωσήφ. Εἶπαμε ὅτι οἱ μῆνες πρό τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως ἦταν μῆνες τραγικοὶ γιὰ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Χουρσίτ, ἐνῶ πολιορκοῦσε τὴ φωλιὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὰ Γιάννενα, ἔβαλε μαχαίρι στοὺς ἄμαχους Χριστιανούς καὶ στοὺς «ποιμένας» τους. Σκότωσε τὸν Ἐπίσκοπο Θεσπρωτίας μὲ τὸν διάκόνό του καὶ μαζὴ τους ἀπηγχόνισε τρεῖς Ἡγουμένους ἡπειρωτικῶν μοναστηριῶν, τέσσερεις ἱερεῖς καὶ πολλοὺς προὔχοντας. Ἐξώρισε τὸν Μητροπολίτη Ἄρτης Πορφύριο. Καὶ ἔρριξε στίς φυλακὲς τῆς Ἄρτης, τὸ νεοχειροτονημένο Ἐπίσκοπο Ρωγῶν καὶ ἄλλους ἱερεῖς.

"Ἐτσι γιὰ δεύτερη φορὰ ὁ ἡρώϊκός στρατιώτης

τοῦ Χριστοῦ θρέθηκε κλεισμένος στὸ σκοτεινὸ κελὶ τῆς φυλακῆς. Ἐκεῖ πέρασε ὀλάκερες ἡμέρες χωρὶς τροφή καὶ χωρὶς νερό. Κι ὄσες φορές τὸν φώναζαν γιὰ ἀνάκρισι τὸν ὕβριζαν, τὸν χλεύαζαν καὶ τὸν χτυποῦσαν.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴ δοκιμασία, μιὰ οὐράνια χαρὰ πλημμύριζε τὸ ἐσωτερικό του. Ἡ χριστιανικὴ πίστις τοῦ ἀναπτέρωνε τὸ κουράγιο του καὶ στέριωνε τὴν δύναμί του.

Ὡστόσο τὰ γεγονότα ἔξω ἀπ' τὴ φυλακὴ τράβαγαν τὸν δρόμο τους. Ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς ἀναταραζόταν ἀπὸ τὴν πνοὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ κήρυξις τῆς Ἐπανάστασεως στὴν Ἁγία Λαύρα τῆς ἔδωσε τὸ σύνθημα τοῦ ξεκινήματος γιὰ νέους τιτάνιους ἀγῶνες. Καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ Εἰκοσίνου οἱ Ἐπαναστάτες, Σουλιῶτες, Ἀκαρνανες καὶ Ἀλβανοί, ἄρχισαν ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ. Τότε ἔξωσαν καὶ τὴν Ἄρτα. Ὁ Διοικητὴς τῆς πόλεως Χασάν κατέφυγε στὸ μέγαρο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τὰ ἄρματωλικά στρατεύματα ἔγιναν γιὰ λίγο κύριοι τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς πόλεως. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἄλωσις ὀλοκλήρου τῆς Ἄρτας ματαιώθηκε γιὰ διαφόρους λόγους.

Στὸ διάστημα ὅμως ἐκεῖνο, ποῦ οἱ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς πόλεως, ἀνοιξαν τὶς φυλακὲς καὶ ἀπελευθέρωσαν τοὺς κρατούμενους κληρικούς καὶ τοὺς ἄλλους προκρίτους. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ.

σαλία, Αιτωλοακαρνανία και πρό πάντων ή "Ηπειρος δοκίμασαν τὸ κοφτερό του σπαθί.

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν τρομερὴ ἀναμπουμπούλα ὁ φλογερός Ἰωσήφ καλεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ γίνῃ Ἐπίσκοπος. Σὲ ἡλικία 44 ἐτῶν χειροτονεῖται, παίρνοντας τὸν τίτλο τοῦ φίλου του Μακαρίου, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξύ εἶχε πάει στὴν Κέρκυρα ὡς τοποτηρητὴς τοῦ Μητροπολιτικοῦ τῆς θρόνου. "Ἐτσι ὁ Ἰωσήφ ἔγινε Ἐπίσκοπος Ρωγῶν.

Ἄλλὰ ποῦ ἦταν οἱ Ρωγοὶ; Ρωγοὶ λεγόταν ἡ ἀρχαία πόλις Ἀμβρακία, ποῦ ἦταν κτισμένη στὸν ἀρχαῖο τῆς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης. Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ στὰ Βυζαντινά, ἡ Μητρόπολις Ρωγῶν ἦταν πολὺ ὀνομαστή. Ἀργότερα ὅμως παρήκμασε καὶ ὡς ἔδρα Ἐπισκοπῆς ὑποτάχθηκε στὴ Μητρόπολι "Ἄρτης. Στους τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας ἔμεινε ὡς τίτλος.

Ἄλλὰ ἂς γυρίσουμε πάλι στὸν Ἰωσήφ. Εἶπαμε ὅτι οἱ μῆνες πρό τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως ἦταν μῆνες τραγικοὶ γιὰ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Χουρσίτ, ἐνῶ πολιορκοῦσε τὴ φωλιὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὰ Γιάννενα, ἔβαλε μαχαίρι στοὺς ἄμαχους Χριστιανούς καὶ στοὺς «ποιμένας» τους. Σκότωσε τὸν Ἐπίσκοπο Θεσπρωτίας μὲ τὸν διάκόνό του καὶ μαζῆ τους ἀπηγχόνισε τρεῖς Ἡγουμένους ἡπειρωτικῶν μοναστηριῶν, τέσσερεις ἱερεῖς καὶ πολλοὺς προὔχοντας. Ἐξώρισε τὸν Μητροπολίτη "Ἄρτης Πορφύριο. Καὶ ἔρριξε στὶς φυλακὲς τῆς "Ἄρτης, τὸ νεοχειροτονημένο Ἐπίσκοπο Ρωγῶν καὶ ἄλλους ἱερεῖς.

"Ἐτσι γιὰ δευτέρη φορά ὁ ἡρώϊκός στρατιώτης

τοῦ Χριστοῦ θρέθηκε κλεισμένος στὸ σκοτεινὸ κελὶ τῆς φυλακῆς. Ἐκεῖ πέρασε ὀλάκερες ἡμέρες χωρὶς τροφή καὶ χωρὶς νερό. Κι ὅσες φορές τὸν φώναζαν γιὰ ἀνάκρισι τὸν ὕβριζαν, τὸν χλεύαζαν καὶ τὸν χτυποῦσαν.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴ δοκιμασία, μιὰ οὐράνια χαρὰ πλημμύριζε τὸ ἔσωτερικό του. Ἡ χριστιανικὴ πίστις τοῦ ἀναπτέρωνε τὸ κουράγιο του καὶ στέριωνε τὴν δύναμί του.

Ὡστόσο τὰ γεγονότα ἔξω ἀπ' τὴ φυλακὴ τράβαγαν τὸν δρόμο τους. Ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς ἀναταραζόταν ἀπὸ τὴν πνοὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ κήρυξις τῆς Ἐπανάστασεως στὴν Ἁγία Λαύρα τῆς ἔδωσε τὸ σύνθημα τοῦ ξεκινήματος γιὰ νέους τιτάνιους ἀγῶνες. Καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ Εἰκοσιένα οἱ Ἐπανάστατες, Σουλιῶτες, Ἀκαρνανες καὶ Ἀλβανοί, ἄρχισαν ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ. Τότε ἔξωσαν καὶ τὴν "Ἄρτα. Ὁ Διοικητὴς τῆς πόλεως Χασάν κατέφυγε στὸ μέγαρο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τὰ ἀρματολικά στρατεύματα ἔγιναν γιὰ λίγο κύριοι τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς πόλεως. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἄλωση δλοκλήρου τῆς "Ἄρτας ματαιώθηκε γιὰ διαφόρους λόγους.

Στὸ διάστημα ὅμως ἐκεῖνο, ποῦ οἱ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τῆς πόλεως, ἄνοιξαν τὶς φυλακὲς καὶ ἀπελευθέρωσαν τοὺς κρατούμενους κληρικοὺς καὶ τοὺς ἄλλους προκρίτους. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ.

Γ'. ΣΤΗΝ ΙΕΡΑ ΠΟΛΙ

*«Εἴν' ἱερὸ προσκυνητᾶρι
Καὶ δὲ θέλει πατηθῆ
Ἐπὶ βάρβαρο ποδάρι
Πάρεξ' ὅταν χαλαστῆ».*

(Δ. Σολωμός)

ΤΟ 1821 ΗΤΑΝ τὸ ἔτος πού ἐπεκράτησε ἡ Ἐπανάστασις σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Νοτιοδυτικὴ Ἑλλάδα. Ἀλλὰ μόνον δυστυχῶς γιὰ λίγο. Ἡ ἐξόντωσις τοῦ Ἀλῆ ἀπὸ τὴν Πύλη καὶ τὸ ρίξιμο ὅλης τῆς τουρκικῆς δυνάμεως πάνω στὸν ὀλιγαριθμὸ ἑλληνικὸ στρατό, ἔφερε σὲ δύσκολη θέσι στὰ 1822 τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀλλεπάλληλες ἀποτυχίες τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, ἦταν ἢ μιὰ τραγικώτερη ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μὰ πιὸ φοβερὴ γιὰ τὸν ἀγῶνα ἦταν ἡ ἦττα στὴν μάχη τοῦ Πέτα. Ἡ πολύνεκρη ἐκείνη μάχη «ἔκρινε τὴν τύχη ὅλου τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἡπείρου καὶ ἀπετέλεσε τὸ πένθιμο προανάκρουσμα τῶν πολιορκιῶν τοῦ Μεσολογγίου».

Σ' αὐτὲς τὶς δύσκολες στιγμὲς στὸ προσκλητήριο τῶν μαχητῶν ἔδινε τὸ «παρῶν» καὶ ὁ ἀκατάβλητος Ἰωσήφ. Πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους στεκόταν πολῦτιμος σύμβουλος δίπλα στοὺς ὅπλα-

χηγούς σ' όλες τις μάχες, σ' όλες τις προσπάθειες. Ἡ παράδοσις λέει πὼς ἦταν στὴν μάχη, πῶς γινε στὸ Κομπότι καὶ στὴν ἄλλη στὸ Πέτα.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, ὁ Ἰωσήφ ἀκολούθησε τὰ λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὡς τὸ στρατηγεῖο τοῦ Μαυροκορδάτου, στὴ Λαγκάδα. Ἐκεῖ οἱ δυὸ ἄνδρες, μὲ πονεμένη, μὰ φλογερὴ καρδιά, ἐξέτασαν τὴν κατάστασι καὶ ἀπεφάσισαν ὅπως ὁ Ἰωσήφ ἐπιχειρήσῃ μιὰ μεγάλη περιοδεία στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα γιὰ νὰ τονώσῃ τὸ λαὸ στὶς ὄρες τοῦτες τῆς μεγάλης συμφορᾶς.

Ἔτσι ὁ ἀκούρατος Δεσπότης ξαναγυρίζει στὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ ἀρχίζει μιὰ κοπιαστικὴ περιοδεία στὴν ὄρεινὴ περιοχὴ τῆς ἐπαρχίας. Περνᾷ πόλεις καὶ χωριά, λαγκάδια καὶ βουνά, ἐνισχύοντας τὸ λαὸ μὲ πύρινους λόγους. Συγχρόνως παντοῦ συγκεντρώνει τὰ παλληκάρια καὶ τὰ ὄργανώνει σὲ στρατόπεδα. «Ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ, σύμφωνος μὲ τὸν Μαυροκορδάτον, γράφει ἐπιγραμματικὰ ὁ Νικόλαος Ἀφεντάκης, περιέρχεται ὅλην τὴν χώραν, ἀλλάσων χωρίον καὶ ὄρος εἰς χωρίον καὶ ὄρος, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν ἐξ Ἀμπελακίων συμπατριώτη του Ἰβὸν Ρήγαν, ἔπαρχον τῆς κεντρικῆς Διοικήσεως εἰς τὸν Βάλτον, θαρρύνει τὸν καταπτοηθέντα λαόν, συνιστᾷ τὴν σύστασι στρατοπέδων καὶ παρακινεῖ εἰς τὸν ἀγῶνα».

Ἔτσι κυλοῦν οἱ μῆνες ὡς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1822, ποῦ ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς μὲ 10.000 τουρκαλβανούς ἐξολοθρεύουν τοὺς πυρῆνες τῆς ἐθνικῆς ἀντιστάσεως καὶ καταδιώκουν τὸν Ἰωσήφ καὶ τὰ παλληκάρια του, ποῦ καταφεύγουν στὸ Μεσολόγγι. Σὲ λίγο τὰ στρατεύματα τοῦ κα-

τακτητοῦ ζώνουν τὴν πόλι καὶ ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἀρχίζει.

Τὸ Μεσολόγγι,

«κλειδὶ τῆς Ρούμελης
καὶ τοῦ Μωριά κολώνα»,

—καθὼς εἶχε χαρακτηρισθῆ στὰ χρόνια τῆς Ἐπαναστάσεως — δυὸ ξεθεμελιωμοὺς εἶχε γνωρίσει ὡς τότε: «Ἐναν στὰ 1715, ὅταν πέρασαν ἀπ' αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν τὴν Πελοπόννησο ἀπὸ τοὺς Βενετούς, καὶ ἕναν ἄλλο στὰ 1770, στὰ Ὀρλωφικά, ὅταν οἱ κάτοικοί του, παρασυρμένοι ἀπὸ τὴ μέθη τοῦ ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ τοὺς καὶ τὶς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις τῶν Μόσκοβων, σήκωσαν καὶ στὸ κάστρο τοὺς τῆ σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας, γιὰ νὰ τοὺς αἱματοθάψῃ ὁμως «ἄκρη σὲ ἄκρη Λιάπικο χαντζάρι, θάνατος κι' ἐρμιά».

Ὡστόσο, χάρις κυρίως στὸ ἐμπόριό του, τὸ Μεσολόγγι δὲν ἄργησε νὰ ξαναγεννηθῆ καὶ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ξεσηκωμοῦ σπουδαῖο στρατιωτικὸ καὶ προσφυγικὸ κέντρο τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τοῦ Ἀναπλιοῦ στὸ Μωριά. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ περιβόητος στρατηλάτης Ὁμὲρ Βρυώνης, ὅταν κατέβηκε ἀκάθεκτος ἀπὸ τὴν Ἠπειρο μὲ πολυάριθμα στίφη νὰ πνίξῃ τὴν Ἐπανάστασι, μπλόκαρε τὴν ἱερὴ πόλι, ὑπολογίζοντας σὲ λίγο νὰ τὴν κουρσέψῃ, μιὰ καὶ δὲν εἶχε παρὰ «τείχος ἀπύργωτο, ἀκατασκεύαστον ἐπὶ σαθρῶν θεμελιῶν... ἐν μέρει πέτρινον, ἐν μέρει πλίνθινον, ἐφ' οὗ ἔκειντο δεκατέσσερα παλαιὰ κανόνια σιδηρᾶ».

Ἄλλ' ἂν τὸ Μεσολόγγι δὲν εἶχε πύργους καὶ ὀχυρά, εἶχε κάτι ἄλλο πῶς ἄτρωτο. Εἶχε παιδιά — ἐξακόσια παλληκάρια ἀριθμοῦσε ἡ φρουρά του — μὲ καρδιά. Εἶχε λεβέντες ὀπλαρχηγούς. Εἶχε ἀφωσιμένους καὶ γενναίους λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ξεχώριζε ὁ Μητροπολίτης Πορφύριος, πὺ μόλις ξεερράγη ἡ Ἐπανάστασις κατώρθωσε νὰ φύγη ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ἐξορίας καὶ κατέβηκε στὸ Μωρηῶ καὶ ἀπὸ κεῖ μαζῆ μὲ τὸ Μαυροκορδάτο μπῆκε στὴν ἱερὴ πόλι. Μαζῆ τους στὸ Μεσολόγγι ἦταν στὴν πρώτη αὐτὴ πολιορκία καὶ ὁ πιστὸς τους συνεργάτης ὁ Ἰωσήφ.

Μόλις ἄρχισε ἡ πολιορκία ὁ Μαυροκορδάτος κάλεσε τὸν Μητροπολίτη Πορφύριο, τὸν Ἐπίσκοπο Ἰωσήφ, τοὺς προεστοὺς τῆς πόλεως, τὸν Ἀθανάσιο Παλαμᾶ, τὸν Ἰωάννη Τρικούπη, τὸν Ἀθανάσιο Ραζηκότσικα, τὸν Πᾶνο Παπαλουκᾶ καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς γιὰ νὰ συσκεφθοῦν. Οἱ προεστοὶ περιέγραψαν τὴν κρίσιμη θέσι τῆς πόλεως καὶ ἐτέθη τὸ ἐρώτημα: Ν' ἀμυνθοῦν ἢ νὰ παραδοθοῦν;

Ὅλοι τότε συμφώνησαν πὼς ἔπρεπε ν' ἀμυνθοῦν μέχρις ἐσχάτων, λέγοντας ὅτι «θέλομεν οἱ ἐφεξῆς αἰῶνες νὰ λέγουν ὅτι ἡ λέξις Παράδοσις, οὐδέποτε ἠκούσθη εἰς τὸ Μεσολόγγι». Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ ἀνεκοινώθηκε ἀμέσως στὸ λαό, πὺ τὴν δέχθηκε μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό.

Ἀμέσως οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Μεσολογγίου ρίχτηκαν νὰ ἐπισκευάσουν τὰ ἐτοιμόρροπα τείχη. Συγχρόνως μὲ τὰ λιγοστά πολεμοφόδια, πὺ εἶχαν, ἀμόνοντο στὶς ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν. Κι ὅταν οἱ πασάδες λίγες ἡμέρες μετὰ τὴν πολιορκία τοὺς ζήτησαν νὰ παραδώσουν τὰ κλειδιά τῆς πό-

λεως, οἱ γενναῖοι τῆς πρόμαχοι τοὺς ἔστειλαν ἕνα λακωνικώτατο, μὰ ἡρωικὸ μῆνυμα:

«Ἄν θέλετε τὸν τόπον μας, ἐλάτε νὰ τὸν πάρετε», τοὺς εἶπαν.

Τούτῃ τῇ μεγάλῃ τους ἀπόφασι τραγουδᾷ ὁ Κρυστάλλης μὲ δυὸ ἀθάνατους στίχους του:

«Τὸ παλληκάρι τὸ καλὸ δὲν δίνει τάρματά του
Τὸ Μεσολόγγι τὸ ἱερὸ δὲ δίνει τὰ κλειδιά του».

Οἱ ἐχθροὶ ἐξαγριωμένοι ἀπὸ τὴν ἡρωικὴ ἀπάντησι συνέχισαν τότε σφοδρότερο πόλεμο. Ὀλημερις κι ὀλονυχτις κτυποῦσαν τὸ «μαῦρο Μισολόγγι» μὲ τὰ κανόνια τους, ὡς τὶς 25 Δεκεμβρίου, πὺ ἐπιχείρησαν τὴν τελικὴ τους ἐπίθεσι γιὰ νὰ πορθήσουν τὴν πόλι. Μὰ βρῆκαν πύργο ἀπόρθητο στὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων. Σὰν λιοντάρια πολέμησαν τότε οἱ πιστοὶ μαχηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀποδεκάτισαν τοὺς ἄπιστους. Νιτρόπιασαν τὸν ἀγέρωχο Βρυώνη. Κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως βρῆκαν τότε τὸν θάνατο 500 τουρκαλθανοί, ἐνῶ 4 μόνο Ἑλληνες σκοτώθηκαν. Μπρὸς σὲ τέτοιο χαμὸ οἱ ἐπιτιθέμενοι ἔλυσαν τὴν πολιορκία καὶ ἔφυγαν. Οἱ λιγοστοὶ Ἑλληνες νίκησαν. Ἡ ἐλευθερία ἔστησε τὸ πρῶτο τῆς τρόπαιο στὸ «φτωχὸ ἐκείνο καλυθάκι».

Μὲ δοξολογίες στὸν Παντοδύναμο γιῶρτασαν τὴ νίκη τους οἱ Μεσολογγίτες. Μὲ χαρὰ καὶ πανηγύρια δέχθηκαν τοὺς θαλασσόλυκους καπετάνιους, πὺ τοὺς εἶχαν βοηθήσει κτυπώντας τὸν τουρκικὸ στόλο. Γιὰ ἡμέρες τὸ δόλιο Μεσολόγγι γιῶρταζε, πανηγύριζε τὸ λυτρωμὸ του.

Ἄλλ' ὅταν πέρασε λίγος καιρὸς καὶ ἔσθησαν τοῦ θριάμβου οἱ ἰαχές, ἄρχισε πάλι ἡ διχόνοια. Τὸ αἰ-

σημα της ασφαλείας, που δημιούργησε ή νίκη, αντί να σπρώξει τους Μεσολογγίτας να ασφαλίσουν τα αποτελέσματα της νίκης και να στερεώσουν την ελευθερία, έφερε το αντίθετο αποτέλεσμα. Να παραδοθούν στα πάθη, στους έγωϊσμούς, στα συμφέροντα — στον πιο άχαλίνωτο ανταγωνισμό. Σ'α να είχε τελειώσει ο άγώνας άρχισε άγρια, άδυσώπητη διαμάχη. Η Κίρκη του κομματισμού μόλυβε και τις πιο δυνατές, τις πιο άγνές προσωπικότητες.

Σ' αυτή τη δύσκολη στιγμή στάθηκε πάλι στις έπαλξεις του Γένους ο Ρωγών Ίωσήφ. Νοιώθοντας θαθεία τα τραγικά αποτελέσματα της διχόνοιας, πάσχιζε με κάθε μέσο να συμφιλιώσει τους όπλαρχηγούς και προκρίτους της Στερεάς Έλλάδος. Στο εύγενικό του αυτό έργο δυο μεγάλοι φιλέλληνες του στάθηκαν συμπαραστάται: Ο έλβετος Ίωάννης Ίάκωβος Μάγερ και ο Λόρδος Βύρων. Με τον πρώτο ο Ίωσήφ συνεργάστηκε στα «Έλληνικά Χρονικά», που τύπωνε στο Μεσολόγγι και συγχρόνως τον χρησιμοποιούσε την ώρα, που οί αντίζηλιες και οί διαφωνίες έστηναν το θρόνο τους στη ματοθαμμένη πόλι.

Μά περισσότερο βοήθησε τον Ίωσήφ ο Λόρδος Βύρων. Από τη στιγμή που ο Βύρων πάτησε το πόδι του στα άγια χώματα του Μεσολογγίου συνδέθηκε με στενή φιλία με τον Έλληνα Ίεράρχη. Έτσι μαζί συζητούσαν για τα ζητήματα του Μεσολογγίου. Μαζί κατέστρωναν σχέδια, μαζί έκαναν εύγενή όνειρα. Άλλά και μαζί προσπαθούσαν να καταπνίξουν τις μικροφιλοδοξίες και τις γκρίνιες των πολεμάρχων και των πολιτικών άρχηγών

της Ρούμελης. Τους θύμιζαν πόσα έχει υποφέρει ή Έλλάς από τα μικρόπρεπα μίση και τις έχθρες των παιδιών της. Τους έλεγαν και τους ξανάλεγαν πως μόνο τ' άδελφικό άγκάλιασμα των Έλλήνων θα έφερνε τη Νίκη.

«Πάντα ή νίκη, αν ένωθίτε,
Πάντα έσας θ' ακολουθή»,

δέν τραγούδησε και ο Βάρδος της Έλευθερίας; Τα αποτελέσματα των εύγενικών αυτών προσπαθειών του Ίωσήφ και των φιλελλήνων στα χρόνια, που κύλησαν άνάμεσα στις δυο μεγάλες πολιορκίες του Μεσολογγίου, δέν είναι τελείως έξακριθωμένα. Πάντως βοήθησε πολύ ο ταπεινός και προς Ίεράρχη να σθήσουν μίση και έχθρότητες, να ξεχασθούν μικροαντιζηλιες, να παραμερισθούν μικροσυμφέροντα, ως τις 15 Άπριλίου 1825, που άρχισε ή δεύτερα τραγική πολιορκία του Μεσολογγίου. Ο Κιουταχής με το στρατό του σφίγγει, σαν σιδηρένια λαβίδα, την ιερή πόλι. Μέσα συγκεντρώνονται χιλιάδες γυναικόπαιδα και μιá δλιγάριθμη, αλλά γενναία φρουρά από τους Ν. Μπότσαρη, Ν. Στουρνάρη, Θ. Ραζηκότσικα, Μητρο Δεληγιώργη, Δ. Μακρή. Δίπλα τους, στέκεται ήγέτης και έμψυχωτής ο Ίπίσκοπος Ίωσήφ και ο κλήρος της πόλεως.

Άπό τις πρώτες ήμέρες της πολιορκίας ο Κιουταχής «όρύττει τάφρους, κατασκευάζει χαρακώματα, έγείρει προμαχώνας και πλησιάζει προς το τείχος». Συγχρόνως άρχίζει και ο θαλάσσιος άποκλεισμός. Ο τουρκικός στόλος διακόπτει κάθε

άνεφοδιασμό του Μεσολογγίου με την υπόλοιπη άγωνιζόμενη Ελλάδα.

Όταν όλες οι προπαρασκευές τελείωσαν, ο Κιουταχής άρχισε άγριες έφοδους για να πορθήση την πόλι. Τά τηλεβόλα κτυπούσαν τὸ προτείχισμα και τὴν πολιτεία και οί πολιορκηταί άλλαζοντας έφωρμούσαν άπ' όλα τὰ μέρη για να πατήσουν τὸ Μεσολόγγι.

Ἄλλα μάταια. Στὴν θροντερή προσταγή τῶν τηλεβόλων: «Παράδος τὰ κλειδιά», τὸ άλύγιστο Μεσολόγγι άπαντούσε: «Εἰς τὴν ρομφαίαν κρέμανται». Ἔτσι όλες οί έφοδοὶ τοῦ Κιουταχῆ «έθραύσθησαν πρὸ τῆς περιφλεγοῦς και αίματοθρέκτου στεφάνης τοῦ τείχους». «Ὁφθαλμοφανῶς τότε εἶδομεν, ὅτι χεῖρ Ἵψιστου ὀδήγει τοὺς άπτομήτους πολεμιστάς μας, και αὐτοὺς τοὺς έργάτας μας», γράφει ὁ Ἰ. Μάγερ στὰ «Ἑλληνικά Χρονικά». Και συνεχίζει θαυμάζοντας τὴν άντρειωσύνη των: «Ὁποῖος ένθουσιασμός, ὁποῖα γενναιότης, τί νέαι άποδείξεις τῆς πρὸς τὴν Πατρίδα και πρὸς τὸν εὐγενή άγῶνα μας άφοσιώσεως τῶν Ἑλλήνων!... Ὁποῖα σταθερότης! Ὁποῖα παρουσία πνεύματος! Δέν έδειλίασε κανείς, μ' ὄλον ὅτι και ὁ θάνατος τοὺς έσυντρόφευε και τόσοί μάρτυρες τοῦ σταυροῦ θαρέως έπλήγησαν».

Ἄλλ' ὄχι μόνον δέν έδειλίαζε κανείς, αλλά και εξαπέλυσαν θύελλα φωτιᾶς. Οἱ «ντάπιες» θροντούσαν, τὰ καριοφίλια «τραγουδοῦσαν ὄλημερίς». Οἱ άτρόμητοι υπερασπισταί τῆς πόλεως κτυπούσαν άλύπητα τὸν έχθρό.

Σὲ λίγο ὁ μικρὸς Δαθίδ κατατρόπωνε πάλι τὸν Γολιάθ. «Σἰδηρότμητος, αίμάσσουσα ἡ στρατιά

τοῦ Κιουταχῆ άφήκε τὸ τεῖχος και κατῆλθεν εἰς τὸ βάθος τῶν καταφυγιῶν τῆς». Ἐκεῖ έπαθε θανάσιμο κτύπημα άπὸ τὸν Καραϊσκάκη και τὸν Τζαβέλα, ποὺ έτρεξαν να σώσουν τὸ Μεσολόγγι. Λίγο άργότερα στὴ θάλασσα ὁ Μιαούλης και ὁ Σαχτούρης νικοῦσαν τὸν τουρκικὸ στόλο και έμπαιναν στὴν ἱερὴ πόλι.

Ἡ διπλῆ αὐτὴ νίκη γέμισε άνείπωτη χαρὰ τις καρδιές τῶν πολιορκημένων, ὅταν υποδέχθηκαν στὴν άπόρθητη πόλι τους τοὺς γενναίους μαχητάς τῆς ξηρᾶς και τῆς θαλάσσης. Ἄγκαλιάσθηκαν και φιλήθηκαν άδελφικά!

Ἄλλά ὁ Κιουταχῆς παρ' ὅλα ὅτι έβλεπε πὼς δέν μπορούσε «να άλώσῃ τὴν πόλιν και να δουλώσῃ ὠρκισμένους ν' άποθάνωσι, διὰ τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, καρδίας», δέν ένουουσε να υποχωρήσῃ. Συνέχισε τὴν πολιορκία του περιμένοντας ένισχύσεις. Και οἱ ένισχύσεις δέν άργησαν να φανοῦν...

Στὰ τέλη τοῦ 1825 ὁ Ἰμπραήμ με στρατὸ και στόλο έξωσε τὸ Μεσολόγγι, «τὴν πύλην τοῦ ὁποῖου έφιλοδόξει να διέλθῃ ὡς πύλην θριάμβου».

Ἔτσι ἡ πεδιάδα τοῦ Μεσολογγίου και πέρα στὸ Αἰτωλικὸ και στὴν Κλεισούρα, ὄλος αὐτὸς ὁ τόπος πλημμύρισε άπὸ Τουρκαρβανίτες και Ἄραπάδες ὡς 25.000 πεζοὺς και καθαλλαραίους. Ἄπὸ ψηλά, άπὸ τις «τάμπιες» κι ὅσο έφτανε τὸ μάτι δέν έβλεπαν τίποτε άλλο οἱ γενναῖοι Σουλιῶτες και Στερεολαδίτες, παρὰ Ἄραπάδες, Τουρκαρβανίτες, ἄλογα, γκαμήλες, σκηνές και πλήθος σημαῖες κόκκινες και πράσινες με τὰ μισοφέγγαρα. Ἡ θέσις τῶν «έλευθέρων πολιορκημένων» ἦταν πιά φανερό ὅτι γινόταν δεινὴ, άπελπιστικὴ και άξιοθρήνητη!...

Τὴν πρώτην πνοὴ ἐλπίδος καὶ θάρρους φύσηξε στὰ στήθη τῶν Μεσολογγιτῶν ὁ Ἰωσήφ. Νοιώθοντας θαθεῖα τὴν φοβερὴ θέσι τοῦ Μεσολογγίου, ποὺ τὰ τείχη του ἦταν κατεστραμμένα ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ, ἀλλὰ πιστεύοντας συγχρόνως ὀλόθερμα στὴ δύναμι τοῦ Σταυροῦ, κάλεσε ὄλους νὰ ριχτοῦν στὴ δουλειὰ γιὰ νὰ σώσουν τὴν πόλι τους. Νὰ λίγες γραμμὲς ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιό του, ποὺ διαβάστηκε στὶς ἐκκλησίες:

«Εὐλαθέστατοι Ἱερεῖς, ἐντόπιοι καὶ ξένοι, Ἱερομόναχοι, Μοναχοί, Εὐγενέστατοι, Πρόκριτοι ἐντόπιοι καὶ ξένοι καὶ λοιποί, πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοὶ τῆς Θεοσώστου ταύτης πόλεως, χάρις εἴη πᾶσιν ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ, εὐλογία καὶ συγχώρησις!

» Ὅλοι κοινῶς γνωρίζετε ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν ὅπου εἶναι τὸ φρούριόν μας κατὰ τὸ παρόν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντιπαραταχθῆ καὶ νὰ ἀνθέξῃ εἰς πρώτην καὶ μόνην ὀρμὴν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐνεδυναμώθη πολὺ τῶρα μὲ τὸν ἐρχομὸν τῶν Ἀράβων καὶ μολονότι ὄλον τὸ στρατιωτικόν μας ἀπὸ μεγάλου ἕως μικροῦ εἶναι πρόθυμον νὰ πολεμήσῃ καὶ τῶρα καθὼς καὶ προτύτερα, μὲ πατριωτισμὸν μέγαν, διὰ τὸ σεσαθρωμένον φρούριόν μας ἔχει ὑποψίαν μὴν εἰσχωρήσῃ ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ κανέν τῶν κρημισθέντων μερῶν τοῦ φρουρίου (ὃ μὴ γένοιτο), καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης. Ὁθεν ὡς Ἀρχιερεὺς ταπεινός, ὅπου εὐρέθην ἐδῶ καὶ κινδύνευσά μαζῆ σας, ὡς τὸ ἠξέυρετε, κατὰ χρέος σας συμβουλεύω αὖριον μετὰ τὸ τέλος τῆς θείας Λειτουργίας, οἱ μὲν Ἱερεῖς, Ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ νὰ συνταχθῆτε εἰς τὴν κατοικίαν μου ὄλοι, διὰ

νὰ πηγαίνωμεν εἰς τὴν μεγάλην τάμπιαν (προμαχών), οἱ δὲ πρόκριτοι ἐντόπιοι καὶ ξένοι μὲ ὄλον τὸν λαόν, νὰ τρέξουν εἰς τὴν ἰδίαν τάμπιαν μὲ ὄλην τὴν προθυμίαν, ὃ μὲν μὲ τσαπί, ὃ δὲ μὲ φτυὰρι καὶ ἄλλος μὲ καλάθι ὅποιος ἔχει, καὶ νὰ δουλεύωμεν ὄλοι μὲ πατριωτισμὸν καθὼς καὶ ἄλλοτε, διορθώνοντες αὐτὴν τὴν τάμπιαν ἢ καὶ ἄλλην κρημισμένην διὰ νὰ ἰδῆ τὸ στρατιωτικόν μας, καὶ τὴν ἀπὸ μέρους μας δυνατὴν προθυμίαν καὶ δουλεύουσιν καὶ νὰ διπλασιάσῃ τὸν πατριωτισμὸν καὶ ἠρωϊσμὸν του, ὅστις θέβαια θέλει μᾶς ἀπαλλάξει καὶ ἀπὸ τοῦτον τὸν κίνδυνον, ὡς καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μὲ τὴν δύναμιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ...

» 1825 Δεκεμβρίου 19 Μεσολόγγιον.

» Ὁ Ρωγῶν Ἰωσήφ καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης πάντων Ὑμῶν».

Ἡ ποιμαντορικὴ αὐτὴ ἐγκύκλιος τοῦ Ἐπισκόπου Ρωγῶν — ἀπὸ τὰ λιγοστὰ κείμενα, ποὺ ἔχουν σωθῆ μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ γενναίου Δεσπότη — δειχνεῖ πολὺ ζωντανὰ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου ἐκείνου κληρικοῦ. Μᾶς ζωγραφίζει παραστατικὰ τὴν ἀνδρεία του, τὴν ἠγετικὴ του μορφή, τὴν πίστι του! Καὶ γι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εὐχαριστήσουμε τοὺς χρονογράφους τῆς ἐποχῆς, ποὺ μᾶς τὴν περιέσωσαν.

Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Ἰωσήφ διαβάστηκε σ' ὄλες τὶς ἐκκλησίες «τῆς Θεοφρουρήτου πόλεως» καὶ τόνωσε «τὴν ἀποσταμένη ἐλπίδα». Δυνάμωσε τὴν φλόγα, ποὺ ἔκαιγε στὶς καρδιὰς τῶν Μεσολογγιτῶν.

Καὶ ὤθησε ὄλους νὰ ριχτοῦν στὴ δουλειά, πού πρῶτος ἄρχισε ὁ Δεσπότης τους. Διότι ὁ Ἰωσήφ δὲν ἦταν ὁ ἄνθρωπος τῶν λόγων. "Ἦξερε πῶς τὰ λόγια, οἱ προτροπές, οἱ συμβουλές ἦταν πράγματα εὐκόλα. Μὰ τὰ ἔργα, πού συνώδευαν τὰ λόγια ἦταν δύσκολα. Ἀλλὰ τὰ δύσκολα ἀγαποῦσε ὁ Ἰωσήφ. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ τώρα αὐτὸς πρῶτος ἀνασκουμπώθηκε καὶ δούλεψε σκληρά. Μὲ τὰ ράσα ζωσμένα στὴ μέση κουβαλοῦσε πέτρες, πηλοφόρι καὶ νερὸ γιὰ τὸ τεῖχος. Καὶ πολλές φορές τὸν εἶδανε νὰ φορτώνεται καὶ χονδρὰ ξύλα, πού χρειαζόντουσαν γιὰ προμαχῶνες. «Ὅπουδῆποτε ἐγένοντο ἐργασίαι πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου, σημειώνει ὁ στρατηγὸς Ἀρτέμης Μίχος στὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὁ ἀείμνηστος οὗτος λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου, παρίστατο μετὰ τοῦ κλήρου προτρέπων τοὺς ἐργαζομένους καὶ μετακομίζων, ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν ὤμων του πέτρας, ξύλα καὶ χῶμα καὶ λοιπὸν ὑλικόν». Καὶ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», ἡ ἐφημερίς τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Μάγερ, πού ἔθγαιναν τότε στὸ Μεσολόγγι, συχνὰ ἐξυμνοῦσαν τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως τοῦ Ἰωσήφ. Συχνὰ μιλοῦσαν γιὰ τὶς χειρωνακτικὲς δουλειῆς στὶς ὁποῖες πρωτοστατοῦσε ὁ ἀκούραστος Δεσπότης.

Τοῦτο τὸ ζωντανὸ του παράδειγμα σήκωσε συναγεμῶ στοὺς «σκέλεθρους» Μεσολογγίτες. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, κορίτσια, ἐργάτες, δημογέροντες ὄλοι ρίχτηκαν στὴ δουλειά. Κουβαλοῦσαν πέτρες, ξύλα, χῶματα νὰ διορθώσουν τὸ γρηγορώτερο τὸ φρούριον μὴν τύχη καὶ οἱ πασάδες κάνουν γενικὸ γιουρούσι.

Κι ὅταν εἶδαν τελειωμένους τοὺς προμαχῶνες τους, οἱ ἀδούλωτοι ὑπερασπισταὶ τοῦ Μεσολογγίου πῆραν θάρρος. "Ἐνοίωσαν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὸ φρούριό τους ἀπόρητο.

Στὸ μεταξύ οἱ πολιορκηταὶ Ἰμπραήμ καὶ Κιουταχῆς, ἔστειλαν στοὺς πολιορκημένους ἓνα ἔγγραφο, πού τοὺς πρότειναν νὰ παραδώσουν τὰ ὕπλα τους καὶ νὰ φύγουν.

Ὁ Ἐπίσκοπος καὶ οἱ καπεταναῖοι, ὅταν πῆραν στὰ χέρια τοὺς ὄρους τῶν Πασάδων, μαζεύτηκαν στὸ σπῆτι τοῦ γέρο-Νότη Μπότσαρη καὶ συνέταξαν τὴν ἀπάντησί τους πού ἔστειλαν ἀμέσως στοὺς πολιορκητάς: «Πῶς μπόρεσε, ἔγραψαν, νὰ χωρέση στὸ μυαλὸ τῶν Πασάδων ὅτι ἦταν ποτὲ δυνατόν "Ἕλληνες νὰ σκεφθοῦν γιὰ παράδοσι; Πῶς φαντάσθηκαν οἱ Πασάδες ὅτι μποροῦσε ποτὲ νὰ παρθῆ ἀπόφασις νὰ παραδοθοῦν ἀπὸ "Ἕλληνας ὀκτῶ χιλιάδες ντυφέκια, ματωμένα καὶ δοξασμένα, ντυφέκια πού μόνον ὁ θάνατος μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀφορμὴ νὰ τὰ ἀποχωρισθοῦν οἱ ἥρωες;» Καὶ κατέληγε ἡ ἀπάντησις τῶν Μεσολογγιτῶν μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος μὲ τοῦτα τὰ ὑπέροχα λόγια: «Ξέρουμε τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ σχέδιά σας, ἀλλὰ ἐμεῖς χαίρομαστε γιὰ τὴν πολέμου γιὰ τὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν γλυκεῖά μας Πατρίδα, γιὰ τὴν λευτεριά μας. Τὸν θάνατο τὸν περιφροῦμε, ὅπως τόσες φορές τὸν περιφρονήσαμε. Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄς κρίνῃ ἡ ἱστορία γιὰ τὶς πράξεις μας».

Μετὰ τὴν ἡρωϊκὴ αὐτὴ ἀπάντησι τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ἡ πολιορκία ἐγινε στενώτερη ἀπὸ τὴν ξηρὰ καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ κάθε ἡμέ-

ρα τὰ κανόνια τῶν πολιορκητῶν ἔστελναν χιλιάδες ὄβιδες στήν ἁγιασμένη ἀπό τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας πόλι. Ἄλλ' οἱ ἀτρόμητοι πρόμαχοι στέκονταν ἀκλόνητοι στίς ἐπάλλξεις τους. Ἔβλεπαν τὴν πόλι τους νὰ μεταβάλλεται σὲ σωρούς ἐρειπίων μὰ δὲν ἐκάμποντο. Πολεμοῦσαν γενναῖα, θερίζοντας τὰ στίφη τῶν τουρκαραπαδῶν.

Ἄλλ' «ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τῆς ἀμύνης» ἦταν ἡ συντήρησις τῆς φρουρᾶς καὶ τῆς πόλεως. Ὅσο οἱ ἡμέρες καὶ οἱ μῆνες κυλοῦσαν τόσο τὸ φάσμα τῆς πείνας γινόταν ἀπειλητικώτερο. Οἱ ζωοτροφές ἄρχισαν νὰ λιγοστεύουν. Τὸ ψωμί ἄρχισε νὰ σπανίζει. «Ἐπασχον τόσην ἔλλειψιν τροφῶν εἰς τὴν πόλιν, ὥστε ἐμοίραζον τὸ καθημερινὸν ψωμίον πρὸς 50 καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς 30 δράμια τὸν ἄνθρωπον». Καὶ «ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826, σημειώνει ὁ Κασομούλης, ἄρχισαν πολλὰς φαμελλιαὶς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί».

Λίγες ἡμέρες κατόπιν ἡ πείνα ἔγινε πιὸ τρομερή. Οἱ πολιορκημένοι ἄρχισαν νὰ τρῶνε ὀτιδήποτε. «Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἄρχισαν ἀναφανδὸν νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια— καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν; Τρεῖς ἡμέραις ἀπέρασαν, καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα». Τότε πολλοὶ ἔφαγαν δέρματα, σκουλήκια, ρίζες καὶ φλοῦδες ἀπὸ τὰ δένδρα. Μεσολογγίτες καὶ Μεσολογγίτισσες ἄρχισαν νὰ δεκατίζωνται ἀπὸ τίς μολύνσεις καὶ τίς ἀρρώστιες. Γιὰ γιατροὺς καὶ γιὰ φάρμακα οὔτε λόγος γινότανε. Ἔτσι, ὅσοι ἔπεφταν στὰ χαντάκια, στοὺς δρόμους, σάπιζαν, θογγούσαν, καὶ μόνον λυτρωτῆς γι' αὐτοὺς τοὺς ἥρωας ἔρχονταν ἀργά, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ὁ θάνατος.

«Καὶ ὦ πείνα καὶ φρίκη
δὲ σκούζει σκυλί!»

Σ' αὐτὴ τῇ σκληρῇ δοκιμασίᾳ τοῦ ἥρωϊκοῦ μεσολογγίτικοῦ λαοῦ δὲν ἔμεινε ἀμέτοχος καὶ ὁ κληρὸς τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκημένοι ἱερεῖς «συνέπασχον καὶ συγκακουχοῦντο» μαζῇ μ' ὄλους τοὺς κατοίκους, χῶρίς οὔτε στιγμή νὰ διακόψουν τὴ μεγάλη τους ἀποστολή. Τὴ ζωὴ αὐτῆ τῶν στερήσεων καὶ τῆς θυσίας γιὰ τὸ λαὸ τοὺς τὴν ἐνέπνεε μὲ τὰ θερμὰ του λόγια καὶ τὸ ζωντανό του παράδειγμα ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν. Τὸν ἔβλεπαν μέρα-νύκτα ρακένδυτο καὶ πεινασμένο νὰ περνοδιαβαίνει τὰ δρομάκια τῆς πόλεως ἐμψυχώνοντας καὶ ἐνθαρρύνοντας τὸ λαό, καὶ αὐτὸ τοὺς τόνωνε πολὺ. Ἐβασανίζετο ἀπὸ τὸ τρομερὸ μαρτύριο τῆς πείνας καὶ ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ «κρατῶν τὸν Τίμιον Σταυρὸν εἰς χεῖρας ἔτρεχεν μὲ ρακῶδη ἐνδυμασίαν, ἐμψυχῶνων καὶ παρηγορῶν ἅπασαν τὴν ἐν Μεσολογγίῳ φρουράν», σημειώνει ὁ Ἀμβρόσιος Φρατζῆς.

Τὴν ἀνδρεία τοῦ ρακένδυτου, μὰ ἀκατάβλητο μάρτυρος ἐξυμνοῦν καὶ ὅσοι ἄλλοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν Ρωγῶν Ἰωσήφ. Μὲ ζωηρὰ χρώματα μᾶς περιγράφουν, πῶς θρισκόταν παντοῦ ὁ «πενέστερος ὄλων ἐν Μεσολογγίῳ» Ρωγῶν Ἰωσήφ, «ἐμψυχῶνων καὶ ἐνθαρρύνων τὰ γυμνητεύοντα πλήθη», τόσον ὁ Ν. Μακρῆς στὴν ἱστορία του γιὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου, ὅσον καὶ ὁ Ἀφεντάκης στὴν βιογραφία τοῦ Ρωγῶν Ἰωσήφ. Καὶ ὁ στρατηγὸς Ἀρτέμης Μίχος — γιὰ νὰ περιορισθοῦμε μόνον σ' αὐτούς — μᾶς τονίζει τὴ δραστηριότητα τοῦ φτωχοῦ ἐκείνου ἱεραποστόλου τὴν ὥρα τῶν

τουρκικῶν ἐπιθέσεων. «Ἐκατοντάκις εἶδομεν τὸν ἀείμνηστον οἶτον λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου — σημειώνει ὁ αὐτόπτης αὐτὸς μάρτυς — ἐν καιρῷ μαχῶν περιερχόμενον τοὺς προμαχῶνας τοῦ φρουρίου καὶ εὐλογοῦντα καὶ ἐνθαρρύνοντα τοὺς πολεμιστάς».

«᾽Α τὸ ράσο, τὸ ράσο!... Εἶναι κι αὐτὸ ροῦχο ἐκστρατείας. Μόνο ποὺ ἀντὶς γιὰ σφαῖρες, γιὰ πιστόλια, ἔχει τρίγυρα τὸν τίμιο Σταυρό!»...

Ἡ πολύπλευρη αὐτῆ δρᾶσις τοῦ φτωχοῦ Δεσπότη δὲν ἔμεινε γνωστὴ μόνο στοὺς πολιορκημένους. Μηνύθηκε στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ στὸ Μωριά. Καὶ τότε οἱ ἄξιοι ἐκεῖνοι δημογέροντες κάθησαν καὶ σκέφθηκαν πὼς δὲν ἦταν πρεπούμενο ἕνας τέτοιος γενναῖος ἀγωνιστὴς νὰ ὑποφέρει τόσο πολὺ, καὶ γι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν νὰ ἐξοικονομοῦν καὶ νὰ τοῦ στέλνουν κάθε μῆνα 200 γρόσια. Νὰ λίγες γραμμὲς ἀπὸ τὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο τοῦ γνωστοποιούσαν τὴν ἀπόφασί τους:

«Πρὸς τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Ρωγῶν
Κύριον Ἰωσήφ.

»Ἐκ τῶν ἀποδεικτικῶν τῶν διαφόρων ἐν Μεσολογγίῳ ὀπλᾶρχηγῶν καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρικοῦ τῆς διευθυνούσης τὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἐπιτροπῆς ἐπληροφορήθη ἡ Διοίκησις τὰς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὴν Πατρίδα ἐκδουλεύσεις σας, καὶ ἐξαιρέτως τὴν καρτερίαν σας καὶ τοὺς ἀκαμάτους κόπους, ὅσους καταβάλλετε εἰς τὴν παροῦσαν καὶ εἰς τὰς προλαθούσας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

»Ὅθεν ἐπαινοῦσα τὸν ἔνθερμον πατριωτισμὸν σας καὶ τὰ γενναῖα αἰσθήματα, σὰς εἰδοποιεῖ ὅτι

δι' ἀνταμοιβὴν αὐτῶν καὶ διὰ σημείων τῆς πρὸς τὴν Θεοφιλίαν σας εὐνοίας της καὶ τῆς προνοίας, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει διὰ τὰ γνήσια τέκνα της, διώρισε τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας νὰ σὰς δίδῃ ἀνά διακόσια γρόσια κατὰ μῆνα, ἐλπίζουσα δι' αὐτῶν νὰ ἐξοικονομητε τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας σας καὶ μὴν ἀμφιβάλλουσα, ὅτι καὶ τοῦ λοιποῦ θέλει ἀγωνίζεσθε μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Πατρίδος».

Ἄλλὰ καὶ στὴν περίπτωσι αὐτῆ ἐφάνηκε ἡ μεγάλη καρδιά τοῦ Ἰωσήφ. Σὰν φωτεινὸς πυρσὸς ἔλαμψε ἡ αὐταπάρνησις τοῦ ἥρωος καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ «καλοῦ ποιμένου» στὰ πρόβατά του. Ἄν καὶ ἦταν φτωχὸς καὶ ρακένδυτος δὲν ἐκράτησε γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του τὰ λίγα τοῦτα χρήματα. Οἱ ἀνάγκες τῶν ἄλλων, ἡ πείνα καὶ ἡ δυστυχία τῶν ἀδελφῶν του, τὸν παρακινούσαν νὰ μοιράζῃ καὶ τὰ λιγοστά τοῦτα χρήματα στοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς μαρτυρικής πόλεως.

Νὰ σχολιάσουμε τὴν γενναῖα αὐτῆ πράξι; Μὰ εἶναι περιττό. Μιλᾶει τόσο εὐγλωττα μόνη της, ποὺ κάθε σχόλιο θὰ τὴν ἀδικούσε.

Ὡστόσο ἡ πολιορκία τοῦ Ἰμπραήμ γινόταν κάθε ἡμέρα καὶ στενώτερη. Ὁ ἐχθρικός στόλος ἐξωπλιζόταν συνεχῶς καὶ καλύτερα. Ὁ στρατὸς τῶν πασάδων ἔφτιαχνε συνεχῶς καὶ νέα προχώματα. Καὶ στὶς 25 Φεβρουαρίου οἱ Τουρκαρβανίτες ἐπετέθησαν μὲ φωνὲς καὶ ἀλαλαγμοὺς ὕστερα ἀπὸ πολυήμερο κανονιοβολισμό. Ἡ μικρὴ φρουρὰ στὸ Βασιλάδι ὑπεχώρησε καὶ ὁ ἐχθρὸς ἔγινε κύριος τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Ἐπερήφανος ὁ Ἰμπραήμ γιὰ τὴ νίκη του αὐτῆ

ἔστειλε ἀπεσταλμένο στους πολιορκημένους, ζητώντας τὴν συνθηκολόγησι τῆς φρουρᾶς καὶ τὴν παράδοσι τοῦ Μεσολογγίου.

Μόλις ἔφθασε ἡ νέα αὐτὴ πρότασις συνθηκολογήσεως, οἱ ταλαιπωρημένοι, ρακένδυτοι, πεινασμένοι ὑπερασπισταὶ τῆς ἔτρεξαν στὸν ἡγέτη τους στὸν ἀκαταπόνητο Ἰωσήφ καὶ τοῦ ζήτησαν τὴν γνώμη του. Κι ἐκεῖνος, ἐκείνη τὴν ὥρα τὴν μεγάλη, ψήλωσε τὸ ἀνάστημά του καὶ ἔδωσε ἓνα ἡρωϊκὸ σύνθημα στὰ παλληκάρια του:

—«Θάνατον μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας», τοὺς ἀποκρίθηκε ὁ Ἰωσήφ.

Τὸ γενναῖο σύνθημα: «θάνατο μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας», δυνάμωσε τὴν ἱερὴ ἀπόφασιν τῶν «ἐλευθέρων πολιορκημένων» νὰ πεθάνουν παρὰ νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν. Γι' αὐτὸ κι ἀπήντησαν στὸν Ἰμπραήμ ἐγγράφως στὶς 21 Μαρτίου 1826 τὰ ὑπέροχα αὐτὰ λόγια:

«Ἀποθνήσκομεν, ἀλλὰ δὲν προσκυνοῦμεν. Ὅκτὼ χιλιάδες αἱματωμένα ἄρματα δὲν παραδίδονται. Θὰ γίνῃ ὅ,τι ἀπεφάσισεν ὁ Θεός, τὸν ὁποῖον δὲν τὸν ἤξεύρετε οὔτε ἡ ὑψηλότης σας οὔτε ἡμεῖς», εἶπαν καὶ συνέχισαν ἄκαμπτοι τὴν ἄμυνα, ὡς τὴν ὥρα ποὺ τὸ δρεπάνι τῆς πείνας καὶ τῆς ἀρρώστιας ἔφθασε στὸ κόκκαλο. Τότε μόνο, ὅταν «οἱ πολιορκούμενοι ρακοφοροῦντες, τετραχλισμένοι, ὑπὸ τῆς πείνας καὶ τῆς κακουχίας κατασκελετωμένοι, δυσδιάγνωστοι καὶ φασματώδεις... ἔπιπτον κατὰ γῆς λιποθυμοῦντες» (Σπ. Τρικούπης) καὶ οἱ δρόμοι ἦταν γεμάτοι πεθαμένους, τότε σήμανε ἡ στιγμή τῶν μεγάλων ἀποφάσεων!

Δ' . ΑΜΑΡΑΝΤΟ ΣΤΕΦΑΝΙ

*«Τὸ Μεσολόγγι σκέλεθρο, γυμνὸ, ξεσαρωμένο
δὲν παραδίνει τάρματα δὲν γέρνει τὸ κεφάλι.
Κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτη του τὸ Χρῆστο τὸν Καμάλη,
τὸ ράσο τοῦ Δεσπότη του φορεῖ γιὰ σάβανό του
καὶ φλογερὸ μετέωρο πετᾷ στὸν οὐρανὸ του
καὶ θάφτεται ὀλοζώντανο... Στὸ διάβα του τρομάζουν
τ' ἀστέρια ποὺ τὸν κύτταξαν, καὶ ταπεινὰ μεριάζουν».*

Ἰ. Βαλαωρίτης

ΟΠΟΙΟΣ ἄντεχε νὰ περπατήσῃ μέσα στους δρόμους τοῦ Μεσολογγίου στὶς τραγικὲς τελευταῖες ἡμέρες του, ἔβλεπε τὴν πιὸ μαύρη καὶ φρικιαστικὴ εἰκόνα: Πτώματα καὶ ἐρείπια, βογγητὰ καὶ ἀπελπισμένες ἐκκλήσεις. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, σκελετωμένοι ἀπὸ τὴν πείνα, τὴν ἀγρυπνία καὶ τὴν ἀγωνία ἔπεφταν στὶς πλατεῖες καὶ στὰ καλντερίμια. Κάθε ἐλπίδα ἐνισχύσεως εἶχε χαθῆ. Ὁ βομβαρδισμὸς συνεχιζόταν.

Τὴν τραγικὴ αὐτὴ κατάστασι ἐκθέτει ὁ μέγας φιλέλληνας ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» Ἰ. Μάγερ, μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Κατηντήσαμεν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην, ὥστε νὰ τρεφώμεθα ἀπὸ τὰ πλέον ἀκάθαρτα ζῶα. Ὑποφέρομεν φρικτὰ ἀπὸ πείναν καὶ ἀπὸ δίψαν. Προσεβλήθημεν ἀπὸ διαφόρους ἀσθενείας. Χίλιοι ἑπτακόσιοι τεσσαράκοντα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας ἔχουν ἤδη ἀποθάνει. Περισσότεραι ἀ-

πὸ ἑκατὸν χιλιάδας βόμβαι, ριφθεῖσαι ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, κατέστρεψαν τοὺς προμαχώνας καὶ τὰ οἰκήματά μας. Τὸ ψῦχος μᾶς βασανίζει ἔνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ξύλων. Μὲ ὅλας τὰς στερήσεις ταύτας εἶναι ἀξιοθαύμαστον θέαμα νὰ βλέπη κανεὶς τὸ θάρρος καὶ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα τῆς φρουρᾶς μας. Εἰς ὀλίγας ἡμέρας ὅλοι αὐτοὶ οἱ γενναῖοι θὰ εἶναι σκιαὶ μόνον ἀγγέλων, μάρτυρες ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου δι' ὑπόθεσιν, ἣτις ἦτο ἰδική του. Ἐξ ὀνόματος ὄλων τῶν ἀνδρείων μας σᾶς ἀναγγέλλω τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μεθ' ὄρκου ληφθεῖσαν ἀπόφασίν μας νὰ ὑπερασπίσωμεν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ ἔδαφος τοῦ Μεσολογγίου καὶ νὰ συνταφιασθῶμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως, παρὰ νὰ ἀκούσωμεν πρότασιν τινα περὶ παραδόσεως. Ζῶμεν τὰς τελευταίας στιγμᾶς...».

Τὶς τελευταῖες τραγικὲς ἐκεῖνες ἡμέρες μαζεύτηκαν ἓνα πρωὶ στὸ σπίτι τοῦ Β. Τζαθέλα ὁ Ἄρχιερεὺς Ἰωσήφ καὶ οἱ καπεταναῖοι νὰ συσκεφθοῦν γιὰ τὸ μέλλον τῆς πόλεως. Ἀφοῦ συζήτησαν πολὺ, κατέληξαν ὅτι ἂν ἐπιχειροῦσαν ξεσοδο μάζῃ μετὰ τὰ γυναικόπαιδα θὰ χανόντουσαν ὅλοι. Τὰ κλάμματα τῶν παιδιῶν, οἱ φωνῆς τῶν γυναικῶν θὰ τοὺς πρόδιναν. Καὶ τότε ἔθεσαν τὸ ἐρώτημα: Καὶ τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Ἐκεῖνη τῆ στιγμή οἱ μπαρουτοκαπνισμένοι ἥρωες ἔφθασαν σὲ μιὰ τραγικὴ ἀπόφασι: «Ἀποφασίσασαμεν ὅλοι, γράφει ἓνας ἀπὸ τοὺς συνέδρους, νὰ φονεύσωμεν ὅλας τὰς γυναῖκας, ἀνεξαίρετως, καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐπὶ λόγῳ νὰ μὴ προδοθοῦμεν ἀπὸ τὰς κραυγὰς των, καὶ τότε δὲν θὰ μείνῃ κανένας μας ζωντανός, καὶ προσέτι

διὰ νὰ μὴ μείνουν αἰχμάλωτοι εἰς τοὺς ἐχθρούς: διὰ νὰ ἀποφύγωμεν δὲ τὴν φιλόστοργον συμπάθειαν τῶν πατέρων καὶ ἀδελφῶν, ἀπεφασίσθη νὰ σφάξῃ ὁ ἓνας τοῦ ἀλλοῦ τοῦ τὴν οἰκογένειαν».

Ἡ ἀπόφασις ἦταν ὁμόφωνη καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἐτοιμάζονταν νὰ δώσουν τὴν ἐντολὴ νὰ ἐκτελεσθοῦν τὰ γυναικόπαιδα.

Ἄλλ' ἐκεῖνη τῆ στιγμή τὴν πιὸ μαύρη καὶ τραγικὴ γιὰ τὸ Μεσολόγγι — ἀκούσθηκε μιὰ φωνή, ποὺ συνεκλόνησε τοὺς προὔχοντας. Ἦταν ἡ φωνὴ τοῦ Ἰωσήφ, ποὺ παρουσιάσθηκε — ὅπως ὁ ἄγγελος στὸν Ἰακώβ — ἀνάμεσά τους νὰ τοὺς ἀρπάξῃ τὸ σπαθὶ ἀπὸ τὸ χέρι.

— Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος, θροντοφώνησε ὁ Ρωγῶν, εἶμαι Ἄρχιερεὺς — ἐὰν τολμήσετε νὰ πράξετε τοῦτο, πρῶτον θυσιάσετε ἑμένα!...

Σὰν ἀπόσωσε τοῦτα τὰ λόγια, τοὺς ἔρριξε μιὰ ματιὰ, κάθισε στὴ θέσι του καὶ ἄρχισε νὰ κλαίῃ.

Ἐπέροχη σκηνή! Μοναδικὴ στὰ χρονικὰ τῆς ἐλληνικῆς Ὀρθοδόξου μας Ἐκκλησίας! Σκηνή, ποὺ ὑψώνει μέχρι τὰ οὐράνια τὸ ταπεινόν, ρακένδυτο ράσο! Σὰν «καλὸς ποιμὴν» ὁ Ἰωσήφ προτιμᾷ τὴν δική του θυσία γιὰ νὰ σώσῃ τὸ λαό του! Κι εἶναι τὴν δύνατὴ ἢ ἀγάπῃ του, ποὺ κλαίει. Τὰ δάκρυα ἐκεῖνα τοῦ Ποιμενάρχου στόλισαν σὰν πολύτιμα διαμάντια τὸ ἀμάραντο στεφάνι, ποὺ ἔπλεξε τὸ ἠρωϊκὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ μαλάκωσαν τὶς καρδιὰς τῶν ὀπλαρχηγῶν, ποὺ ἔγειραν τὸ κεφάλι καὶ θυθίστηκαν σὲ συλλογὴ. Ἔτσι πέρασε μισὴ ὥρα. Κατόπιν ἄρχισαν νὰ σκέπτωνται πῶς ἀλλοιώτικα θὰ ἐξοικονομοῦσαν τὰ πράγματα. Στὸ τέλος ἀπεφά-

σισαν ὁ καθέννας νὰ φροντίση γιὰ τὰ δικά του γυναικόπαιδα...

Ὁ γενναῖος στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ νίκησε γιὰ ἄλλη μιὰ φορά. Τούτη ἡ νίκη του δὲν ἦταν πολεμική. Ἦταν εἰρηνική. Μὰ ἴσως εἶχε μύριες φορές μεγαλύτερη ἀξία καὶ ἀπὸ τις πιὸ ἔνδοξες πολεμικὲς νίκες. Ἦταν τῆς ἀγάπης νίκη!

Μὲ αὐτὰ τὰ γεγονότα κύλησε ἡ 9 Ἀπριλίου 1826 στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι! Ἡ ἐπομένη ἡμέρα ἢ 10 Ἀπριλίου, Σάββατο τοῦ Λαζάρου, ἀνέτειλε πένθιμη καὶ σκυθρωπὴ γιὰ τὴν ἱερὴ πόλι. Ὁ ἥλιος δὲν ἐχρῶσωνε μὲ τις ἀκτίνες του τις κορυφὲς τῶν ἀπέναντι θουνῶν, ἀλλὰ σταγόνες λεπτῆς θροχῆς ἔπεφταν συνέχεια, σὰν νὰ δάκρυζε κι αὐτὸς ὁ θόλος τοῦ οὐρανοῦ, προβλέποντας τὴν τρομερὴ παυλεθρία, πού πλησίαζε.

Καθὼς τὸ γλυκοχάραμα ἐρχόταν, οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν μὲ ἑλαφρὰ κτυπήματα κάλεσαν τὸ λαὸ στοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ. Οἱ ναοὶ γέμισαν. Οἱ Μεσολογγίτες καὶ οἱ Μεσολογγίτισσες ρακένδυτοι, σκελεθρωμένοι, παρηκολούθησαν μὲ θαθεῖα κατάνυξι τὴν θεία Λειτουργία. Ποιὸς ξέρει, ἴσως θὰ ἦταν ἡ τελευταία φορά πού ἄκουγαν τοὺς ἱεροὺς τῆς ὕμνους!

Στὴ Μητρόπολι λειτούργησε ὁ Ἱεράρχης. Ἐκανε τὴν τελευταία του Λειτουργία. Λεπτὸ μὲ λεπτὸ προχωροῦσε ἡ ἀκολουθία. Ὁ Ἰωσήφ σκυφτός, ἐκεῖ στὴν Ἀγία Τράπεζα, ἄστραφτε στὰ χρυσοπράσινά του ἄμφια.

...«Βρίσκομαι ἐδῶ... στὸ ἱερὸ Θυσιαστήριο, ἔκανε γιὰ μιὰ στιγμή μὲ τὴ σκέφι. Ἐδῶ... ἐδῶ εἶναι ὁ Ἄρτος καὶ ὁ Οἶνος. Ὁ Ἀμνὸς καὶ οἱ μερίδες...

Καὶ ἐγὼ κάνω τὴν τελευταία μου λειτουργία. Σὲ λίγο ἴσως θὰ πεθάνω... Κάποιο χατζάρι τουρκαλιανοῦ θὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι... Ὑπάρχει ὁμως ἀνάστασις... Θεέ μου, ὑπάρχει ἀνάστασις!...».

Σὲ λίγο κόντευε ἡ στιγμή τῆς μεγάλης εἰσόδου. Ἐκείνη τὴν ὥρα σὰν ἀστραπὴ πέρασε ἀπὸ ἐμπρὸς τοῦ δλάκερη ἡ ζωὴ του. Τὸ ὄμορφο μεγαλοχῶρι του, τὰ Ἀμπελάκια, τὰ θουνά του, οἱ πεδιάδες, τὸ σχολεῖο του. Καὶ κατόπιν ἡ παραπέρα ἐξέλιξις, ἡ κλησις μὲ τὴν χειροτονία, ἡ πανώλης στὴν Ἄρτα, οἱ μάχες, ὁ «κλεισμὸς» σὲ τούτῃ τὴν πόλι... Γιὰ ὅλα εὐχαρίστησε τὸν Θεὸ καὶ παρεκάλεσε νὰ τὸν δυναμώσῃ διώχοντας κάθε ἀνθρώπινη δειλία...

Ἐκείνη τὴν ὥρα, καθὼς ἀγωνιζόταν νὰ συγκρατήσῃ τὸ σπαθὶ τῆς σκέψεως, πού τοῦ τρυποῦσε τὸ κεφάλι, ἡ ματιὰ του ξανάπεσε γι' ἄλλη μιὰ φορά στὸ σκελετωμένο λαό, πού γέμιζε ἀσφυκτικὰ τὸ ναό. Σὰν ἀστραπὴ πέρασαν ἀπὸ τὸ νοῦ του τὰ θάσανά τους, μὰ κι ἡ ἀντοχὴ τους. Καὶ δεήθηκε θερμὰ γιὰ τοῦτο τοῦ λαοῦ!...

Στὸ κοινωνικὸ γονατίζει, προσεύχεται, μεταλαμβάνει. Τότε, ἄχ! τότε, γίνεται μέσα του κάτι τὸ μεγάλο. Νοιώθει μιὰ γαλάζια ἀπεραντοσύνη. Νοιώθει ξαλάφρωσι, μιὰ ἀνειπωτὴ γαλήνη. Τίποτα-τίποτα πιά δὲν φοβάται. Κανένα πιά ἀρπακτικὸ ὄρνιο, κανένα γεράκι... Τὰ μάτια του ἀστράφτουν καὶ ἡ φλόγα τους θερμαίνει χωρὶς νὰ καίῃ...

Ἡ ἴδια εἰρήνη γεμάτη ἀποφασιστικὴτητα πλημύρισε καὶ τις καρδιὲς τῶν Μεσολογγιτῶν, πού μὲ θαθεῖα κατάνυξι παρακολούθησαν τὴ θεία Λειτουργία. Βγῆκαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἕτοιμοι νὰ βαδίσουν στὴν ὑπέρτατη θυσία γιὰ τὴν Πατρίδα.

«Στήν ἄφωνή τους ἐκκλησιά γονατιστοὶ
δεήθηκαν οἱ πολιορκημένοι,
κι εἶχαν, σά βγήκαν, τὴν ἀχνή,
τὴν ὑστατὴ ἀπόφασι, στήν ὄψι τους γραμμένη.
Μέσα στὸ νοῦ τους τώρα πιά γενῆκαν
ἕνα, σμίξανε ὁ θάνατος κι ἡ Ζήση».

“Ὅταν τέλειωσε τὴν τελευταία του λειτουργία ὁ
Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ, διέταξε νὰ μαζευτοῦν
ὄλοι στὴν πλατεία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ἐ-
κεῖ οἱ ἱερεῖς νὰ μεταδώσουν στὸν λαὸ τὰ ἄχραντα
μυστήρια. Ἔτσι καὶ ἔγινε. “Ὅλο τὸ Μεσολόγγι,
νέοι καὶ γέροι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες συνάχθηκαν
ἐκεῖ. Ἡ πλατεία πλημμύρισε ἀπὸ μελλοθανάτους
ἡρώας. “Ὅσοι ἐπέζησαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ μὲ
δάκρυα διηγοῦντο στοὺς ἄλλους τὴν μεγαλειώδη
σκηνὴ ἐκείνου τοῦ πρωῖνοῦ. Ἦταν σπαραξικάρδιο,
ἔλεγαν, νὰ βλέπη κανεὶς τοὺς συγγενεῖς καὶ φί-
λους, πρὶν πλησιάσουν τὸ ποτήριον τῆς Ζωῆς, νὰ
ζητοῦν μὲ δάκρυα καὶ λυγμούς συγχώρεσι ὁ ἕνας
ἀπ’ τὸν ἄλλο. Ἀκόμα καὶ αὐτοὶ οἱ μαχηταί, πού
εἶχαν χαλύβδινη τὴν καρδιά, ἀνελύοντο σὲ δάκρυα,
ζητώντας συγγνώμη ἀπὸ τοὺς συμμαχητάς τους.

Κατόπιν οἱ μελλοθάνατοι μὲ θαθεῖα συγκίνηση
καὶ δάκρυα στὰ μάτια πλησίαζαν στὸ «ζωοπάρ-
χο ποτήρι». Κοινωνοῦσαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρί-
ων ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ἱερέων, ἐνω-
μένοι μυστικὰ μὲ τοὺς «ἀδέσμευτους δεσμίους» τῶν
φυλακῶν τῆς Ρώμης, μὲ τοὺς μάρτυρας τῆς πρώ-
της Ἐκκλησίας.

“Ὅταν πιά τέλειωσε καὶ τοῦτο τὸ ἱερὸ χρέος κι
ὄλοι κοινώνησαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, ὁ Ἰ-

ωσὴφ κατάκοπος, νηστικός, μὰ μὲ φλογερὴ τὴν καρ-
διά πῆγε στὸν προμαχῶνα τοῦ Μακρῆ, πού εἶχαν
τὴν τελευταία σύσκεψι. Ἐκεῖ ἦταν καὶ ὁ Παπαδια-
μαντόπουλος, πρόεδρος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτρο-
πῆς, οἱ δημογέροντες καὶ ὄλοι οἱ Ὀπλαρχηγοί.

Σὲ ἀτμόσφαιρα πένθους, μὰ κι ἐθνικῆς ἐξάρσε-
ως, ἄρχισε ἡ ἱστορικὴ ἐκείνη σύναξις. Πρῶτοι πῆ-
ραν τὸ λόγο οἱ Ὀπλαρχηγοὶ καὶ εἶπαν στὸν Πα-
παδιαμαντόπουλο:

—Κύριε Παπαδιαμαντόπουλε, ἀπεφασίσαμεν τὴν
ἐξοδὸν μας καὶ ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως μὲ λύ-
πην μας, χθές. Μᾶς φαίνεται, ὡς πολεμικοὶ ἄνδρες
ὅτι ἐκτελέσαμεν περισσότερο ἀπὸ τὸ χρέος μας
καὶ πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ πρὸς τὴν Διοίκησιν καὶ
πρὸς ἐσὲ τὸν Ἀντιπρόσωπὸν τῆς, μὲ τὴν ὑπακοὴν
μας πρὸς ὄλους σας. Εἶσαι μάρτυς ὄλων τούτων.
Καὶ εἶθε νὰ σωθοῦμεν ὥστε νὰ γίνης ἐσὺ καὶ ὁ
διερμηνεὺς τῶν ὑπηρεσιῶν μας εἰς τὸ Ἔθνος μας.

Τὰ λόγια αὐτὰ τῶν ὑπερασπιστῶν συγκίνησαν
βαθεῖα τὸν Παπαδιαμαντόπουλο, πού τοὺς ἀπάντη-
σε μ’ αὐτὰ τὰ λόγια:

—Καὶ ὡς Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ὡς μέλος Δι-
οικητικὸν τοῦ τόπου τούτου, εἰς κάθε μέρος θὰ φω-
νάζω τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἐκάματε περισσότερο ἀπὸ
τὸ στρατιωτικὸν χρέος σας καὶ εἰς τὴν Πατρίδα
καὶ εἰς τὸν Θεόν.

Κατόπιν ρώτησαν τοὺς Δημογέροντας. Καὶ αὐ-
τοὶ μὲ δάκρυα στὰ μάτια ἐξέφρασαν τὴν εὐγνω-
μοσύνη τους στὴν ἀτρόμητη φρουρά. Στὸ τέλος
γύρισαν μὲ σεβασμὸ στὸν Ἰωσήφ, πού καθόταν
συγκινημένος σὲ μιὰ γωνιά, καὶ τὸν ἐρώτησαν:

—Τί λέγει, Ἁγιε Δέσποτα, ἡ Ἁγιότης σου;

Ὁ Ρωγῶν σήκωσε τὸ κεφάλι του, τοὺς ἔρριξε μιά ματιὰ γεμάτη πατρικὴ στοργή καὶ τοὺς εἶπε:

—Μάρτυρας κι ἐγὼ τῶν ἀγῶνων σας, θέλω ὁμολογήσει καὶ εἰς τὸν Θεὸν μετὰ θάνατον τὴν ἀλήθειαν τῶν δεινῶν σας καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς φρουρᾶς. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον!...

Ἔγινε γιὰ λίγο σιωπῆ. «Ὅλα πιά ἔφθαναν στὸ τέλος. Συγχωρεμένοι, ἐνωμένοι, ἀδελφωμένοι τράβαγαν γιὰ τὴν μεγάλη θυσία. Ἡ τελευταία μόνο πράξις ἀπέμενε: ἡ ἔξοδος. Γι' αὐτὴ ἄρχισαν τώρα νὰ μιλοῦν. Εἶπαν ὅλοι τὴ γνώμη τους. Στὸ τέλος ὁ Ἰωσήφ, σηκώθηκε καὶ ὑπηγόρευσε τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου. Μὲ βαρεῖα φωνὴ τόνιζε μιά-μιά τις λέξεις τοῦ σχεδίου, ποὺ ἦταν ἡ διαθήκη του στὸ δοῦλο γένος. Οἱ ἄλλοι ἀκούγαν καὶ πρότειναν μετατροπές. Ὁ Κασσομούλης καθόταν στὴ μέση καὶ ἔγραφε:

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγίας Τριάδος. Βλέποντες τὸν ἑαυτὸν μας, τὸ στράτευμα καὶ τοὺς πολίτας ἐν γένει μικροὺς καὶ μεγάλους παρ' ἐλπίδα ὑστερημένους ἀπὸ ὅλα τὰ κατεπεύγοντα ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς πρὸ 40 ἡμέρας καὶ ὅτι ἐπληρώσαμεν τὰ χρέη μας ὡς πιστοὶ στρατιῶται τῆς πατρίδος εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν ταύτην καὶ ὅτι, ἐάν μίαν ἡμέραν ὑπομείνωμεν περισσότερο, θέλομεν ἀποθάνει ὄρθιοι εἰς τοὺς δρόμους ὅλοι.

»Θεωροῦντες ἐκ τοῦ ἄλλου ὅτι μᾶς ἐξέλιπε κάθε ἐλπίς βοηθείας καὶ προμηθείας, τόσον ἀπὸ τὴν θάλασσαν καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ξηράν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ θαστάζωμεν, ἀποφασίσαμεν ὁμοφώνως: Ἡ ἔξοδος μας νὰ γίνῃ θράδου εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς τῆς 10 Ἀπριλίου, ἡμέρα Σάββα-

τον καὶ ξημερώνοντας τῶν Βαΐων, κατὰ τὸ ἐξῆς σχέδιον ἢ ἔλθῃ ἢ δὲν ἔλθῃ βοήθεια».

Ἀκολουθοῦν δεκαεπτὰ ἄρθρα, ποὺ σημειώνουν λεπτομερῶς τὴν θέσιν τοῦ κάθε ὀπλαρχηγοῦ καὶ μερικές γενικές ὁδηγίες. Στὸ τέλος μπαίνει ἡ ἡμερομηνία — 10 Ἀπριλίου 1826 — καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ὑπογραφές ὅλων.

Ἔτσι ἀποφασίστηκε ἀπὸ ἄρχοντας καὶ ὀπλαρχηγούς τὸ «γιουρούσι», ἐνῶ στὰ δρομάκια τοῦ Μεσολογγίου οἱ θρήνοι καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὰ μοιρολόγια ἀντιβοῦζαν, ὅπως μᾶς θυμίζει καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι:

«Σάββατο ἡμέρα πέρασα ἀπὸ
τὸ Μεσολόγγι,
τὴν Κυριακὴ ἦταν τῶν Βαγιῶν,
Σάββατο τοῦ Λαζάρου,
κι ἄκουσα μέσα κλάματα,
δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
δὲν ἔκλαιγαν τὸν σκοτωμό,
κι οὔτε γιὰ τὰ κουφάρια,
μόν' ἔκλαιγαν γιὰ τὸ ψωμί
ὁπῶλειψε τ' ἀλεύρι...».

Δὲν ἔκλαιγαν ὅμως μόνο γιὰ τὴν πείνα τους, ἔκλαιγαν καὶ γιὰ τὸ ἄχαμ, ποὺ θ' ἀντίκρυζαν σὲ λίγο:

«Πῶς εἶν' ὁ οὐρανὸς θολός,
καὶ τᾶστρα ματωμένα,
κι ὁ ἥλιος ὁ παντοτεινός
τὴ λάμψι του δὲν ἔχει.

Θάφτομ' ἀνθρώπους ζωντανούς
στ' ἀραχνιασμένο τόπο,
κλαῖν' οἱ μανάδες γιά παιδιά
καί τὰ παιδιά γιά μάναις,
κι οἱ γέροντες ἀνοίγουνε τή γῆ
νά μπούνε μέσα.

Δέν κλαίμε γιά τὸ σκοτωμό,
πού θε νά σκοτωθοῦμε,
μόν' κλαίμε γιά τὸ σκλαβωμό,
πού θε νά σκλαβωθοῦμε».

Ἔτσι κύλισαν οἱ ὄρες καί οἱ στιγμές τῆς τρα-
γικῆς ἐκείνης ἡμέρας, πού ἔδωσε τή θέσι της στή
φεγγαρόλουστη βραδυά τῆς 10ης Ἀπριλίου 1826.
Τὴν τραγικὴ ἐκείνη νύκτα ἑννιά χιλιάδες ψυχές ξα-
πλωμένες στὸ ἱερὸ χῶμα τοῦ δοξασμένου Μεσο-
λογίου με καρφωμένα τὰ μάτια στὰ ὑψώματα τοῦ
Ζυγοῦ κρατοῦσαν κι αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἀνάσα τους,

«ἔτοιμοι στὴν ἄσπονδη πλημμύρα τῶν ἀρμάτων
δρόμο νά σχίσουν τὰ σπαθιά, κι ἐλεύθεροι νά
μείνουν,

ἐκεῖθε με τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε με τὸ χάρο...».

Μέσα στὴν πόλι ἔμειναν λιγοστοὶ γέροντες καί
ἄρρωστοι καί μαζῆ τους ὁ Ἐπίσκοπος Ἰωσήφ,
παρ' ὅλα ὅτι μερικοὶ φίλοι του, ἡμέρες καί ἡμέ-
ρες τοῦ ψιθύριζαν νά προσπαθήσῃ νά βγῆ ἀπὸ τοὺς
πρώτους, μήπως καί σωθῆ. Τί τὰ θέλεις, αὐτὴ τὴν
πρότασί τους δὲν τὴν καλοσήκωνε, δὲν τὸν εὐχα-
ριστοῦσε. Μόλις ἔκανε νά τὴν σκεφθῆ κάτι τὸν ἀ-
γαστάτωνα. Ἦταν θλέπεις ὁ «ποιμὴν». Πῶς μπο-
ροῦσε, λοιπόν, ὁ τσοπάνος πρῶτος νά φύγῃ; Ὁ-

—Ἐμπρός! Γιά τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Πατρίδα!

χι, ποτέ, ποτέ δὲν θὰ ἔκανε κάτι τέτοιο. Τελευταῖος θὰ ἔμεινε...

—Ὅχι, δὲν μπορῶ νὰ φύγω πρῶτος, τοὺς εἶπε. Εἶμαι υπεύθυνος γι' αὐτὸ τὸν κόσμο. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει πρῶτα ὅλοι νὰ βγοῦν. Ἐγὼ εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ μείνω ἐδῶ. Νὰ πεθάνω στὸ Μεσολόγγι.

Στὴν ἥρωϊκὴ, ὅσο καὶ τραγικὴ αὐτὴ ἀπόφασι ἔμεινε πιστὸς ὁ Ἰωσήφ.

Ὡστόσο ἡ ὥρα ἢ προσδιορισμένη πλησίαζε. Τὸ φεγγάρι ἦταν δέκα ἡμέρες στὴ γέμισί του. Λίγο πρὶν σκεπάστηκε μ' ἓνα μαῦρο σύννεφο. Ἐβρέξε, λάσπωσε ἢ γῆς. Πολλοὶ φιλοῦσαν τὸ χῶμα τοῦ Μεσολογγίου, ἀποχαιρετῶντας μὲ δάκρυα τοῦτον τὸν πικρὸ τὸν τόπο. Ἄλλοι ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους σιγοψιθυρίζοντας μεταξύ τους.

—Καλὴ ψυχὴ, παιδιὰ!

—Καλὴ ψυχὴ, ἀποκρινόντουσαν ἐκεῖνοι.

—Νὰ ζῆ τὸ Μεσολόγγι, ἀπαντοῦσαν ἄλλοι.

Ἔτσι κύλησαν οἱ ὥρες ὡς τὴ στιγμή, ποὺ οἱ ἡμίθειοι τοῦ Μεσολογγίου σηκώθηκαν ἀπὸ τοὺς λάκκους, ποὺ ἦσαν κρυμμένοι, ἔσυραν τὰ γιαταγάνια καὶ ὤρμησαν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Γένους μὲ τὴν κραυγὴ:

—Ἐμπρός! Ἐμπρός! Γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Πατρίδα!...

Ἡ πρώτη ἐξόρμησις τῶν Ἑλλήνων προμάχων τῆς ἐλευθερίας ἦταν ὀρμητικὴ καὶ ἀσυγκράτητη. Οὔτε ἡ βροχὴ ἀπὸ τὶς σφαῖρες, οὔτε τὸ δάσος ἀπὸ τὶς λόγχες τῶν Ἀραπάδων καὶ τὰ γιαταγάνια τῶν Τουρκαρθανιτῶν τοῦ Κιουταχῆ, οὔτε οἱ μπόμπες τῶν κανονιῶν στάθηκαν ἱκανὰ ν' ἀνακόψουν τὸ

πολεμικὸ τους μένος. Καθὼς περνοῦσαν μὲ ὀρμὴ σάρωναν τὰ πάντα. Ἦταν μιὰ ἀληθινὴ πολεμικὴ κατάγριδα. Πίσω ὅμως ἀπὸ τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας ἦταν οἱ γυναῖκες, οἱ γέροντες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ παλληκάρια μὲ τὴν ὀρμὴ τους ἀπομακρύνθηκαν καὶ χάλασαν τὴν συνοχὴ τῆς προστασίας. Καθὼς πηδοῦσαν τοὺς λάκκους καὶ τὰ ξύλινα γεφύρια ἔδωκαν σὲ λίγο τὸν καλύτερο στόχο στὰ τουρκικὰ κανόνια. Πυκνὲς ὁμοθροντίες, ποὺ ἔπεσαν μέσα στὴν πολυάριθμὴ μάζα τῶν γυναικοπαίδων, δημιούργησαν σύγχυσι καὶ ἀγωνία. Κι ἀνάμεσα στὴ φρίκη αὐτὴ, στὸν πόνο καὶ τὸ αἷμα, ποὺ ἔτρεχε ἀπὸ τοὺς κομματιασμένους μάρτυρες, ἀκούστηκε ἡ μοιραία φωνή:

—Πίσω, πίσω, στίς ντάπιες, στὰ κανόνια!

Ἡ φωνὴ αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ χαριστικὴ βολή. Ἐκατοντάδες γυναικόπαιδα σὲ παραλήρημα τρόμου καὶ φρίκης, ἔτρεξαν νὰ γυρίσουν πίσω στὴν πόλι. Οἱ Τοῦρκοι μὲ τὸ σπαθὶ καὶ τὸ μπαρούτι τὰ κυνήγησαν, μπαίνοντας στὸν ἱερὸ προμαχῶνα τῆς Ἐλευθερίας. Ἐκεῖ οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἔτρεξαν νὰ κρυφτοῦν σ' ἓνα κτίριο: ἦταν ἡ πυριτιδαποθήκη, ποὺ τὴν φύλαγε ὁ ἥρωϊκὸς Καψάλης. Οἱ Ἀραπάδες περικύκλωσαν τὸ κτίριο καὶ ἀνέθηκαν στίς στέγες γιὰ νὰ ἀναγκάσουν αὐτοὺς, ποὺ κρύβονταν μέσα νὰ παραδοθοῦν. Ἄλλὰ δὲν γνώριζαν τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ σύντομα πῆραν τὴν ἀπάντησι: Ὁ γενναῖος Καψάλης, κρατώντας στὰ χέρια ἓνα δαυλὸ ἀναμμένο, μάζεψε τριγύρω του τοὺς Ἑλληνας, ποὺ ἔτρεξαν ἐκεῖ γιὰ νὰ σωθοῦν, ὕψωσε τὰ μάτια στὸν οὐρανὸ καὶ ψιθυρίζοντας «Μνή-

σθητί μου Κύριε...», έβαλε φωτιά στα θαρέλια με τὸ μπαρούτι καὶ τινάχθηκαν στὸν ἀέρα.

Μετὰ τὸ τραγικὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ Καψάλη, ὁ Ρωγῶν Ἰωσήφ περιμάζεψε πολλοὺς Μεσολογγίτες καὶ ἐμπήκε στὸν προμαχώνα τοῦ Ἀνεμόμυλου, ποὺ ἦταν 500 μέτρα νοτιοδυτικὰ τῆς πόλεως. Ἐκεῖ οἱ ἡμίθει ὑπερασπισταὶ τοῦ Μεσολογγίου, κατὰκοποι ἀπὸ τὴν ὀλονύκτιο μάχη, συνέχισαν τὸν σκληρὸ τους ἀγῶνα, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ με ἀναρθρες πολεμικὲς κραυγὲς ἐφορμοῦσαν γιὰ νὰ πατήσουν τὸν προμαχώνα. Μάταια ὅμως. Οἱ λίγοι γενναῖοι, σχεδὸν ἀοπλοὶ, μὰ ψυχωμένοι, βάσταξαν ἀρκετὲς ὧρες.

Ἄλλ' ἔφθασε. πιά ἡ τελευταία τους ἀναπνοή. Καὶ τότε ἀντὶ νὰ πέσουν σκλάβοι στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν συγκέντρωσαν τὴν πυρίτιδα καὶ ἔβαλαν φωτιά. Ἐκεῖνη τὴν μεγαλειώδη, μὰ τραγικὴ στιγμή ὁ ἀτρόμητος ἀγωνιστῆς τῆς Ἐλευθερίας, ὁ Ρωγῶν Ἰωσήφ εἶπε τοῦτα τὰ ὑπέροχα λόγια, ξεχείλισμα τῆς θαθειᾶς του πίστεως στὴν αἰωνιότητα:

—«Ὁ Κύριος ἀποθανόντας ἡμᾶς ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ νόμου, εἰς αἰώνιον ἀναθίωσιν ζωῆς ἡμᾶς ἀναστήσει».

Αὐτὲς οἱ λέξεις ἦταν τὸ κύκνειο ᾄσμα τοῦ μεγάλου προμάχου τοῦ Μεσολογγίου. Ἀμέσως κατόπιν ἔσκασαν τὰ μπαρούτια. Οὔτε πρόφτασε κανένας νὰ νοιώσει τίποτα. Τινάχτηκαν τὰ πάντα στὸν ἀέρα. Φωτιές, καπνοὶ κατάμαυροὶ, πηκτοὶ καπνοὶ, σπιθές, πέτρες, ξύλα, πετάχτηκαν στὸν ἀέρα καὶ ἔπεσαν ξανά στὴ γῆ καὶ θάφτηκαν μέσα στὰ χῶματα καὶ στὶς πέτρες, τὶς μαυρισμένες πέτρες

καὶ τὰ ματωμένα χῶματα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τραγουδᾷ καὶ ἓνα δημοτικὸ μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

«Ἄρρωστοι μέσα μείνανε
μαζῆ με τὸ Δεσπότη.
Φωτιά στοὺς κάστρο ἔβάλανε·
κανένας δὲν σκλαβώθη».

Τούτη εἶναι ἡ μιὰ παράδοσις! Μὰ ὑπάρχει καὶ ἄλλη γνώμη, ποὺ λέει ὅτι τὴν τραγικὴ στιγμή, ποὺ ἔπεφτε ὁ Ἀνεμόμυλος, οἱ Τουρκοαἰγύπτιοι ἔπιασαν αἰχμάλωτο τὸν Ἐπίσκοπο Ρωγῶν, αἰμόφυρτο καὶ μισοκαμένο. Οἱ θάρβαροι ποὺ ἀνεγνώρισαν στὸ πρόσωπό του τὸν Ἱεράρχη τῆς πολιορκίας, ἀλάλαξαν ἀπὸ χαρὰ. Καὶ ὁ Ἱμπραήμ, ποὺ ἤξερε ὅλη τὴ δρᾶσι τοῦ γενναίου Ἑλληνοκληρικοῦ, διέταξε ν' ἀπαγχονίσουν ἀμέσως τὸν Δεσπότη.

Ἡ σκληρὴ του διαταγὴ δὲν ἄργησε νὰ ἐκτελεσθῆ. Οἱ τουρκοαἰγύπτιοι ἔστησαν τὴν ἀγχόνη τους μπρὸς στὸν Ἀνεμόμυλο. Ἐκεῖ ἔσυραν τὸν ἔτοιμοθάνατο ὀρθόδοξο κληρικό μας τὴν Μεγάλῃ Τρίτῃ.

Μὰ ὁ Ἰωσήφ, κι ὅταν ἀντίκρουσε τὸ φονικὸ σχοινί, δὲν λιποψύχησε, δὲν ἔδειξε τὴν παραμικρὴ συγκίνηση. Γαλήνιος τὴν μορφή, ἐλεύθερος τὴν ψυχὴ, μέγας τὸ φρόνημα θάδισε μετὰ τὶς θερμοπύλες του, στὴν ἀγχόνη.

Ἐνας πελώριος Τουρκαλθανός, ὁ δῆμιός του τὸν ἀνέβασε στοὺς βρόχο. Πρὶν τοῦ περάσουν τὸ σχοινὶ στοὺς λαιμὸ σήκωσε τὰ μάτια καὶ τὰ μισοκαμένα του χέρια στὸν οὐρανὸ καὶ δυὸ λόγια προσευχῆς σιγοψιθύρισε.

Σὲ λίγο ὁ δῆμιος τράβηξε τὸ σχοινί. Τὸ ταλαι-

παρωρημένο σκελετωμένο σώμα σηκώθηκε στον αέρα. Σπάραξε για λίγο. Και άμέσως απόμεινε ήσυχο ανάμεσα σ' ούρανο και γη.

Ο Έπίσκοπος Ρωγών Ίωσήφ δέν ήταν πια άνάμεσα στους ζωντανούς. Είχε άνάστηθι στην αίώνια ζωή και στην καρδιά του "Έθνους!

**

"Όταν έσήμανε στα 1821 ή άναστάσιμη ήμέρα, που θα έπρεπε να ξαναρχίση το κτίσιμο του έθνικου ναου, πολλοί συνάχθηκαν άξιοι μάστοροι και άξιοι εργάτες για το έργο το τρανό. "Όμως δέν ξφθανε όλη εκείνη ή άξιότης. "Έπρεπε, όπως στής "Άρτας το γιοφύρι, να στοιχειώση κάποια ζωή για να στεριώση ή οικοδομή στους αιώνας. "Έπρεπε στη ρίζα της κάποιος μεγάλος χαμός να συντελεσθή. Χρειαζόταν ή προσφορά μιᾶς υπερέτατης θυσίας. Τότε για να στεριώση ο ναός της έλευθερίας στη χώρα, που γέννησε την έλευθερία, πρόσφερε την ζωή του το Μεσολόγγι.

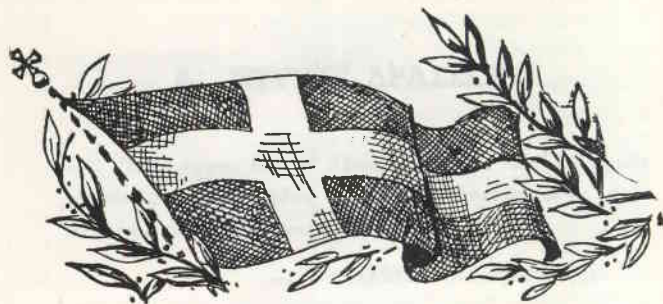
Μέσα στον «ταπεινό εκείνο φράκτη», ή ανδρεία, όχι εκείνη, που φέρνει ή παραζάλη της όρμης, αλλά ή ανδρεία, που άντέχει στην ψύχραιμη άναμέτρηση της πραγματικότητας και στη συνείδησι του θανάτου, ξφθασε στους ύψηλότερους άνασθαμούς της. Η ανδρεία αυτή, δεμένη με την πίστι του Χριστου και με την λατρεία της Παναγίας, έγινε πριν 130 τόσα χρόνια στο Μεσολόγγι υπέρτατος νόμος της ζωής. Και μαζί του δέθηκε τότε ή άλληλεγγύη, ή όμόνοια, ή άγάπη.

Αυτός τους υπέρτατους κανόνες φύσηξαν στα

στήθια των σκλάβων οι όπλαρχηγοί τους, οι δημογέροντές τους και πάνω άπ' όλους ο Ίεράρχης των «έλευθέρων πολιορκημένων». Αυτός ζωογόνησε την πνευματική και ήθικη ένότητα μεταξύ των Έλλήνων και ώθησε τις ψυχές στις άγνές κορυφές της πίστεως στο Χριστό και της άγάπης στην Έλλάδα, διότι ήταν ο ένσαρκωτής και έμπνευστής των ιδανικων του έλληνοχριστιανικου πολιτισμου. «Ήτο προς το χριστιανικόν ποιμίμιον ο άγνός κομιστής θεοκήρυξ και έπιμελητής των άφθάρτων άξιων του Χριστιανισμού, σημειώνει ο βιογράφος του Ν. Άφεντάκης, και προς το "Έθνος ήλθεν άγγελος, έκτελεστής άγαθός και καλός και πρωτουργός των όνειρων και των προσδοκιων, τας όποι-ας έξύμωσαν εν τη δουλεία τὰ δάκρυα και το αίμα των Έλλήνων».

Για όλ' αυτά ο Έπίσκοπος Ίωσήφ θεωρείται «σωτήρ της Ελλάδος». Τόν χαρακτηρισμό αυτό δέν τον δίνουμε έμεις. Του τον έχει δώσει στα Άπομνημονεύματά του ο στρατηγός Σπηρομήλιος. Με το ίδιο πνεύμα όμιλουν για τον Ίωσήφ και ο Νικ. Δραγούμης στας «Ίστορικές του Άναμνήσεις», ο Παπαρρηγόπουλος και άλλοι πολλοί "Έλληνες και ξένοι!

Οί νέοι μας και ιδίως όσοι ποθούν να υπηρετήσουν την Έκκλησία μας κάτω άπό το χιλιοτιμημένο, μα και αμόφυρτο ράσο, ως έχουν πάντα μπροστά τους τον Ίεράρχη Ίωσήφ «ώραίο κάτοπρον ίνα κατοπτριζόμενοι διδάσκωνται και συνάμα ένα μέτρον άλλάνθαστον ίνα μετρῶσι και ρυθμίζωσι τας πράξεις των».

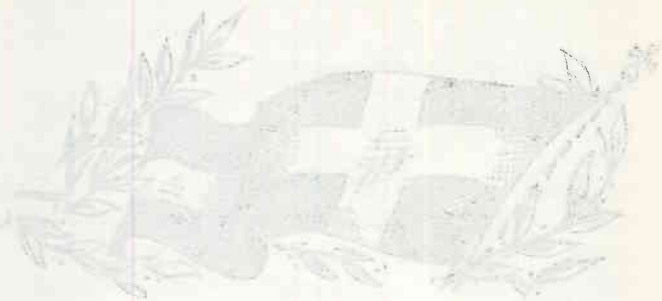

ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

3. ΕΦΕΣΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ «Ο ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ»

Ο Διόνυσιος Εφεσός, ο οποίος γεννήθηκε το 109 π.Χ. στην Εφέσο της Μικράς Ασίας, ήταν ένας από τους σημαντικότερους φιλόσοφους της εποχής. Ολοκλήρωσε τα μαθήματα του στην Αθήνα, όπου έγινε μαθητής του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Μετά από την ολοκλήρωση των σπουδών του, επέστρεψε στην Εφέσο και ίδρυσε μια σχολή, η οποία ονομάστηκε Διονυσιακή Σχολή. Η σχολή αυτή είχε ως κύριο αντικείμενο της έρευνάς της την φυσική φιλοσοφία, αλλά και την ηθική και την πολιτική φιλοσοφία. Ο Διόνυσιος Εφεσός θεωρείται ότι ήταν ο πρώτος που εισήγαγε στην φιλοσοφία τον όρο "ενέργεια", ο οποίος χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει την κατάσταση ενός αντικείμενου που βρίσκεται σε κίνηση ή σε αλλαγή. Η εργασία του "Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς" (Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς) είναι το σημαντικότερο έργο του και αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές μελέτες της εποχής. Η μελέτη αυτή πραγματεύεται τα φυσικά αίτια της κίνησης και της αλλαγής, καθώς και την φύση της ενέργειας. Ο Διόνυσιος Εφεσός θεωρείται ότι ήταν ο πρώτος που εισήγαγε στην φιλοσοφία τον όρο "ενέργεια", ο οποίος χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει την κατάσταση ενός αντικείμενου που βρίσκεται σε κίνηση ή σε αλλαγή. Η εργασία του "Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς" (Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς) είναι το σημαντικότερο έργο του και αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές μελέτες της εποχής.

Επιγραφή: Ο Διόνυσιος Εφεσός, ο οποίος γεννήθηκε το 109 π.Χ. στην Εφέσο της Μικράς Ασίας, ήταν ένας από τους σημαντικότερους φιλόσοφους της εποχής. Ολοκλήρωσε τα μαθήματα του στην Αθήνα, όπου έγινε μαθητής του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Μετά από την ολοκλήρωση των σπουδών του, επέστρεψε στην Εφέσο και ίδρυσε μια σχολή, η οποία ονομάστηκε Διονυσιακή Σχολή. Η σχολή αυτή είχε ως κύριο αντικείμενο της έρευνάς της την φυσική φιλοσοφία, αλλά και την ηθική και την πολιτική φιλοσοφία. Ο Διόνυσιος Εφεσός θεωρείται ότι ήταν ο πρώτος που εισήγαγε στην φιλοσοφία τον όρο "ενέργεια", ο οποίος χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει την κατάσταση ενός αντικείμενου που βρίσκεται σε κίνηση ή σε αλλαγή. Η εργασία του "Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς" (Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς) είναι το σημαντικότερο έργο του και αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές μελέτες της εποχής. Η μελέτη αυτή πραγματεύεται τα φυσικά αίτια της κίνησης και της αλλαγής, καθώς και την φύση της ενέργειας. Ο Διόνυσιος Εφεσός θεωρείται ότι ήταν ο πρώτος που εισήγαγε στην φιλοσοφία τον όρο "ενέργεια", ο οποίος χρησιμοποιείται σήμερα για να περιγράψει την κατάσταση ενός αντικείμενου που βρίσκεται σε κίνηση ή σε αλλαγή. Η εργασία του "Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς" (Περὶ φυσικῆς ἀφ᾽ ἑσῆς) είναι το σημαντικότερο έργο του και αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές μελέτες της εποχής.

Α΄. ΠΤΥΧΕΣ ΔΡΑΣΕΩΣ

«Οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ ἄξιοι Ἱεράρχαι τῶν ἐπαρχιῶν εἰργάσθησαν πολυειδῶς ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ...».

(Παῦλος Καρολίδης)

ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ χρόνια τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου, ἡ παιδεία στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα ξαπλώνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο. Τὰ σχολεῖα πληθύνονται καὶ θελιώνονται. Βιβλία τυπώνονται στὴν Πατρίδα μας καὶ στὸ ἔξωτερικὸ καὶ διαδίδονται στὸ λαό. Πατριάρχαι, Ἀρχιερεῖς καὶ Ἱερεῖς πρωτοστατοῦν στὴν πνευματικὴ σταυροφορία, ποὺ προετοίμασε πνευματικὰ τὴν ἐθνικὴ μας παλιγγενεσία.

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄, ἰδρύει στὰ 1798 πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο καὶ βοηθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας. Ὁ Πατριάρχης Κύριλλος πρωτοστατεῖ στὴν ἴδρυσιν τῆς καινούργιας Σχολῆς τοῦ Γένους. Ὁ Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος, ὁ Μητροπολίτης Νικομηδεῖας Ἀθανάσιος, ὁ Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος, ὁ Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως Πρώιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι διαπρέπουν ὡς καθηγηταὶ ἀνωτάτων Σχολῶν καὶ ὡς προστάται τῆς παιδείας.

Ἀνάμεσα στοὺς σοφοὺς αὐτοὺς κληρικοὺς δια-

λεκτή θέσι κατέχει για τήν μόρφωσί του καί τή δρᾶσι του καί ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης.

Ὁ Διονύσιος καταγόταν ἀπό ἐπιφανή οἰκογένεια καί ἡ γενιά του ἦταν ξακουστή. Τά πλούτη τοῦ πατέρα του τοῦδωσαν τὰ μέσα νά ἀποκτήσῃ μιὰ καλή μόρφωσι στήν Πόλι. Σπούδασε τόσο τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅσο καί τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας. Δυστυχῶς ὅμως δέν ξέρομε, οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων του, οὔτε σέ ποιά σχολή φοίτησε τὸ πλουσιόπαιδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Πάντως πολὺ γρήγορα ὁ νεαρὸς Διονύσιος ἀντιμετώπισε τὸ δίλημμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς. Τά πλούτη καί ἡ μόρφωσίς του ἦταν τὰ κλειδιά, πού μπορούσαν νά τοῦ ἀνοίξουν κάθε πόρτα. Μποροῦσε νά γίνῃ ἕνας μέγας Διερμηνεύς! Μποροῦσε ἀκόμα ν' ἀναζητήσῃ ἕνα δοξασμένο μέλλον στὶς παραδουνάβειες Ἡγεμονίες. Εἶχε τόση αἴγλη τ' ὄνομά του, πού χωρὶς πολλή δυσκολία μπορούσε νά γίνῃ καί Ἡγεμῶν. Μποροῦσε νά γίνῃ... Κι ὅμως ὁ Διονύσιος, τὸ νεαρὸ ἀρχοντόπουλο, τὰ περιφρονεῖ ὅλ' αὐτά. Προτιμᾷ νά «συγκακουχηθῆ» μαζῆ μὲ τὸ «νέον Ἰσραήλ»! Προτιμᾷ ἀπὸ τὰ χρυσοποίκιλτα ρούχα τοῦ ἡγεμόνος, τὸ ταπεινὸ, ἀλλὰ χιλιοδοξασμένο ράσο τοῦ ἱερέως!

Καί νά νεώτατος γίνεται διάκονος. Λίγα χρόνια ἀργότερα προάγεται σὲ πρεσβύτερο καί στὰ 1794 ἐκλέγεται καί χειροτονεῖται διάδοχος τοῦ θείου του Μελετίου, στήν Μητρόπολι Λαρίσης.

Μετὰ τὴν χειροτονία του ὁ νέος Μητροπολίτης κατεβαίνει στήν Λάρισα, πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες Μητροπόλεις. Εἶχε

ἐννέα ἐπισκοπές, Γαρδικίου, Τρίκκης, Σταγῶν, Λιδωρικίου, Λιτζᾶς καί Ἀγράφων, Ραδοθεσίων, Ζητούνιου, Θαυμακοῦ, Σκιάθου καί Σκοπέλου. Ἦταν λοιπόν, ἐπαρχία μεγάλη ἡ Λάρισα καί ἡ διοίκησίς της δύσκολη. Ἀλλ' ἡ δυσκολία αὐτὴ πολλαπλασιάζονταν ἀπὸ τὶς τρομερές αὐθαιρέσιες τῶν Τούρκων. Καμμιά ἴσως ἄλλη ἐπαρχία δέν ὑπέφερε τόσο ἀπὸ τοὺς Γενίτσαρους, ὅσο ἡ πεδινὴ Θεσσαλία. Οἱ κατακτηταὶ ἐπινοοῦσαν διάφορες βαρειές καί ἄδικες φορολογίες γιὰ νά πιέζουν τοὺς Χριστιανούς. Κι ὅταν αὐτοὶ δέν μπορούσαν νά πληρῶνουν, οἱ ἀγάδες δέσμευαν τὶς περιουσίες τους, ἔπαιρναν τὶς γυναῖκες τους, ἄρπαζαν τὰ παιδιά τους.

Σὰν τὰ εἶδε ὅλ' αὐτὰ ὁ νέος Δεσπότης, ἔνοιωσε μεγάλο πόνο στήν καρδιά. Γι' αὐτὸ προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο νά βοηθήσῃ τοὺς σκλάβους. Κι εἶχε τοὺς τρόπους του ὁ Διονύσιος. Εἶχε πλουσίους καί ἰσχυροὺς συγγενεῖς στήν Πόλι. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπιστρατεύει. Τοὺς γράφει νά ζητήσουν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο νά ἐκδώσῃ φερμάνι, μὲ τὸ ὁποῖο νά μετριασθῆ ὁ αὐθαίρετος φόρος τῶν Γενιτσάρων. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ταξιδεύει καί ὁ ἴδιος στήν Κωνσταντινούπολι, παρουσιάζεται στὸν Σουλτάνο, τοῦ περιγράφει τὴν κατάστασι τῆς Θεσσαλίας καί τοῦ ζητεῖ νά ἐπέμβῃ. Στὴν ἀρχὴ ὁ Σουλτάνος ἦταν διστακτικὸς. Ἀργότερα ὅμως ὑποχωρεῖ καί ἐκδίδει μιὰ αὐστηρὴ διαταγὴ, πού στέλνει στοὺς ἀγάδες τῆς Θεσσαλίας. Σ' αὐτὴ τοὺς ἔλεγε νά περιορίσουν τὶς αὐθαιρέσιες τῶν Γενιτσάρων καί νά σταματήσουν τὶς κατασχέσεις τῶν ἑλληνικῶν περιουσιῶν.

“Ετσι ή Θεσσαλία ανακουφίζεται για αρκετό καιρό. Το όνομα του Μητροπολίτου γίνεται το πιο αξιοσέβαστο. “Ολοι το αναφέρουν με βαθειά εκτίμησι.

Πόσα, αλήθεια, ή Έκκλησία δέν έκανε για τους δυστυχείς σκλάβους τὰ τυραννισμένα εκείνα χρόνια!

Κοντά σ' αυτά τὰ έργα για τὸ λαό, ὁ Διονύσιος μόλις έφθασε στη Λάρισα πρόσθεσε κι άλλο ένα: Τὸ κτίσιμο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου.

Στὴν επανάστασι τοῦ 1770, οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν μοναδική ἐκκλησία τῆς Λαρίσης. “Ετσι ή πόλις εἶχε μείνει εἴκοσι χρόνια χωρὶς ναὸ τοῦ Θεοῦ. Οἱ Χριστιανοὶ πηγαιναν στὰ γύρω χωριά για νὰ κοινωνήσουν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Αυτό έθλιψε πολὺ τὸ νέο Μητροπολίτη, ὁ ὁποῖος κατάρθωσε νὰ πάρη ἄδεια ἀπὸ τὴν Πύλη για νὰ κτίση καινούργια ἐκκλησία.

Φερμάνι πήρε! Ἄλλὰ χρήματα; Ποῦ θὰ εὔρισκε τόσα χρήματα; Καὶ στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ή φλογερὴ καρδιά τοῦ Καλλιάρχη θὰ δώση τὴν ἀπάντησι. Καὶ πρῶτα-πρῶτα δείχνει αὐτὸς τὸ παράδειγμα. Δίνει ένα μεγάλο ποσὸ για τὸ κτίσιμο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου. Τὸ παράδειγμά του τὸ μιμούνται οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πτωχοί, ποῦ προσφέρουν, ἄλλοι λίγα καὶ ἄλλοι πολλά, ἀναλόγως με τὴν πίστι, ποῦ ἔκαιγε στὴν καρδιά τους. “Ετσι συγκεντρώνεται ένα μεγάλο ποσὸ καὶ ἀρχίζει ή ἀνοικοδόμησις. Στὸ κτίσιμο παίρνουν μέρος καὶ πολλοὶ ἐθελονταί. Μάλιστα τὶς ἡμέρες τῆς ἀργίας ή ἐξέλασις γενικεύεται. Μικροὶ καὶ μεγάλοι βοηθοῦν. Ὁ καθένας κάνει ὅ,τι μπορεῖ. Ὁ Δεσπότης ἐπιθλέπει αὐτοπροσώ-

πως τὴ δουλειά. Δίνει κατευθύνσεις καὶ πολλὲς φορές δουλεύει καὶ ὁ ἴδιος.

“Ετσι πολὺ γρήγορα ή Λάρισα ἀπέκτησε μιὰ ὁμορφη, μεγάλη ἐκκλησία. Ἀπερίγραπτη ἦταν ή χαρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ή εὐγνωμοσύνη του στὸ Δεσπότη, ὅταν για πρώτη φορά, τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1794, μῆκαν στὸν καινούργιο ναὸ. Τὰ αἰσθήματα αὐτὰ τῶν Λαρισινῶν καθρεπτίζονται στὶς ἀπλὲς γραμμές, ποῦ κάποιος χάραξε στὴν ἐποχὴ εκείνη: «Ἐπάσχισεν ὁ Διονύσιος, γράφει, με διαφόρους τρόπους καὶ ἔκτισε τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου ἐν Λαρίση, ὅπου δέν εἶχαν πρῶτα καὶ ἦτο σκορπισμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, χωρὶς προσκύνημα, χωρὶς ἐκκλησία». Ἐκαμε λοιπὸν ένα μεγάλο καλόν, ἀπέκτησαν ένα ὄνομα ἀθανασίας. Τὶς λοιπὸν νὰ μὴν ἐπαινέση ένα τοιοῦτον Ἀρχιερέα;... Ἄνάγκη λοιπὸν κάθε Χριστιανὸς εἰς τὰς πρὸς Θεὸν ἐντεύξεις του νὰ ἐνθυμῆται ἕναν τοιοῦτον Ποιμένα, ἕναν τοιοῦτον ἄκακον καὶ στολισμένον με τὰς ἀρετὰς ὅλας τῆς εὐσεβεστάτης ἡμῶν θρησκείας».

Δέν ἔμεινε ὅμως για πολὺ καιρὸ στὴ Λάρισα ὁ Καλλιάρχης. Τὸ 1803 μετετέθη στὴν Ἀσία, στὴν ἱστορικὴ Μητρόπολι τῆς Ἐφέσου.

Ἡ Μητρόπολις Ἐφέσου, με ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς διοικεῖτο τότε ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς τοπάρχας Καραοσμάνογλου. Οἱ Καραοσμάνογλου, ποῦ ἦταν φιλοπρόδοι καὶ φιλάνθρωποι, ἀνέπτυξαν τὴν γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἐνίσχυσαν τὸ στρατὸ τῆς περιοχῆς τους. Τὸ σπουδαιότερο ὅμως ἦταν, ὅτι ἔδωσαν στοὺς Χριστιανοὺς ἴσα δικαιώματα με τοὺς Τούρκους καὶ ἐξαφάνισαν κάθε διοικητικὴ αὐθαι-

ρεσία τῶν Γενιτσάρων. Γι' αὐτὸ πολλοὶ Ἕλληνες ἀπὸ διάφορα μέρη κατέφευγαν στὴν Ἔφεσο, ποὺ εὕρισκαν κάποια ἄνεσι καὶ ἡσυχία γιὰ ν' ἀναπτύξουν τὴν δραστηριότητά τους καὶ τὴν φιλοπονία τους.

Ἡ εὐχάριστη αὐτὴ κατάστασις τῆς περιοχῆς βοήθησε πολὺ τὸ νέο Μητροπολίτη νὰ ἀναπτύξη ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἀπὸ τίς πρῶτες ἡμέρες, ποὺ πάτησε τὸ πόδι στὴ δοξασμένη τούτη πόλι τῆς Ἀσίας, στὴν ὁποία ἔδρασε καὶ πέθανε ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ρίχτηκε στὴ δουλεία. Στὰ δυὸ ἱερά παλλάδια τοῦ Γένους συγκέντρωσε καὶ ἔδω τὸ ἐνδιαφέρον του: Στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ Σχολεῖο. Ἦξερε ὁ μορφωμένος αὐτὸς κληρικός ὅτι στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς δουλείας ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ διδασκῆριον ἔσωσαν τὸν ἔθνισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πίστευε ἀκράδαντα ὅτι τοῦτα πάλι θὰ βοηθοῦσαν τὸ Γένος νὰ ἀναστηθῆ. Γι' αὐτὸ φρόντισε νὰ κτισθοῦν καινούργιες ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν. Ἔτσι στὴ Νέα Ἔφεσο, μὲ τὴ βοήθεια τῶν κατοίκων, ἔκτισε πάνω στὰ ἑρείπια ἀρχαίου ναοῦ μιὰ μεγαλοπρεπῆ μαρμάρινη ἐκκλησία. Ἐπίσης ὁμορφες ἐκκλησίες ἔκτισε στὴ Μαγνησία, στὴν Κρήνη καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες πόλεις ἢ κωμοπόλεις τῆς ἐπαρχίας του. Τὸν ἴδιο ζῆλο ἔδειξε ὁ φλογερὸς Δεσπότης καὶ γιὰ τὰ σχολεῖα, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα.

Ὁ Διονύσιος κι ὅταν ἦταν Μητροπολίτης Λαρίσης κι ὅταν ἔγινε Ἐφέσου, πήγαινε τακτικὰ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολι. Ἡ εὐγενής του καταγωγή, ἡ πλουσία του μὲ μὲναι καὶ ὁ ἀδαμάντινος χαρακτήρας του ἦταν τὰ προσόντα, ποὺ ἔκαναν τοὺς

Πατριάρχας νὰ τὸν συμβουλευώνται γιὰ ὅλα τὰ δύσκολα θέματα. Ἰδίως μάλιστα τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὁ Διονύσιος ἦταν συνεχῶς κοντὰ στὸν Γρηγόριο τὸν Ε', βοηθώντας τὴν προετοιμασία τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

Συγχρόνως ὁ Δεσπότης ἔπαιρνε μέρος καὶ σὲ κάθε ὀργανωμένη κοινωνικὴ προσπάθεια. Βοηθοῦσε τὸν Πατριάρχη στὴν ἀνοικοδόμησι κατεστραμμένων ἐκκλησιῶν. Πρωτοστατοῦσε στὴ συλλογὴ ἐβράνων γιὰ τὴν διατήρησι μικρῶν φιλανθρωπικῶν κέντρων. Ἐνίσχυε κάθε ἔργο προνοίας καὶ ἀγάπης!

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἐγνώρισε τὸν Καλλιάρχη σὰν προστάτη τοῦ λαοῦ μόνον στὰ γεγονότα αὐτά, ποὺ ἱστορήσαμε ὡς τώρα, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἔργα ἀγάπης. Ὅταν ὁ Δαθίδ, λέγει ἡ Παλ. Διαθήκη, ἦλθε στὸ Ὀδολλάμ μαζεύτηκαν γύρω του «πᾶς ἐν ἀνάγκη καὶ πᾶς ὑπόχρεως καὶ πᾶς κατώδυνος ψυχῆ» (Α' Βασιλ. κβ' 2), δηλαδὴ καθένας ποὺ εἶχε ἀνάγκη, κάθε χρωμένος, κάθε πονεμένη ψυχὴ. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μὲ τὸν Διονύσιο, ὅπου πήγαινε. Κάθε πονεμένος, κάθε κατατρεγμένος, κάθε ἀδικημένος σ' αὐτὸν κατέφευγε, ζητώντας ἐνίσχυσι, παρηγορία. Καὶ δὲν ἔφευγε ἀπὸ κοντὰ του, ἂν δὲν ἔπαιρνε κάτι.

Χῆραι ποὺ ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἀσπλαγχνὴ φορολογία καὶ τὴν ἐσχάτη φτώχεια, ἔρχονταν μὲ δάκρυα στὸν Δεσπότη τους καὶ γύριζαν στὸ φτωχὸ τους καλύβι μὲ τὰ χέρια γεμάτα τροφίμα καὶ ρούχα. Φτωχὰ παιδιὰ ὠμολογοῦσαν ὅτι χρωστοῦσαν τὴ ζωὴ τους στὰ ἐλεήμονα σπλάγχνα τοῦ μεγάλου

τους προσάτη. Πολλοί Χριστιανοί δόξαζαν τὸν Θεὸν διότι μὲ τὴ μεσιτεία τοῦ Ἱεράρχου τους σώθηκαν ἀπὸ τὴ φυλακὴ, ὅπου χρόνια σάπιζαν. Πολλοὶ οἰκογένειαι ἔνωισαν τὸ εὐεργετικὸ του χέρι νὰ τὶς σώζῃ ἀπὸ τοὺς συκοφάντας τους.

Σκιαγραφῶντας τὸ μεγάλο Ἔθνομάρτυρα Διονύσιο Καλλιάρχη, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε κάπως περισσότερο στὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς μεγάλης του προσωπικότητος: Στὴν ἀγάπη του πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὰ γράμματα.

Καὶ στὴ Λάρισα ὅταν ἦταν καὶ ἀργότερα στὴν Ἐφεσο δὲν ἔπαυσε νὰ φροντίζῃ γιὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴ διατήρησιν τῶν Σχολείων. Κοντὰ στὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἔκτισε ἕνα ὠραῖο Σχολεῖο, πού γιὰ χρόνια ἔγινε ὁ θεσσαλικὸς φάρος τῆς παιδείας. Ἐπίσης ἴδρυσεν πολλὰ μικρότερα Σχολεῖα σὲ διάφορα χωριά τῆς ἐπαρχίας Λαρίσης, πού ὡς τότε δὲν εἶχαν. Ταῦτοχρόνως ὁ μορφωμένος κληρικός μας φρόντιζε καὶ γιὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν ἐλληνικῶν Σχολείων τῆς περιοχῆς του. Ἔστελνε βιβλία, χάρτες, ἀκόμα καὶ γραφικὴ ὕλη γιὰ τὰ ἄπορα παιδιὰ.

Τὴν ἴδια ἀγάπη καὶ τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα ἔδειξε καὶ ὅταν ἐπῆγε στὴν ξακουσμένη Ἐφεσο. Ὅπου, περιώδευε, σὲ κωμοπόλεις καὶ σὲ χωριά, ἀφοῦ πρῶτα ἐφρόντιζε γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἀμέσως κατόπιν ἐρωτοῦσε τοὺς προὔχοντας τοῦ τόπου: Ἔχετε Σχολεῖο; Ὅταν τοῦ ἀπαντοῦσαν καταφατικὰ φρόντιζε νὰ τοὺς τὸ πλουτίζῃ μὲ ὄργανα καὶ βιβλία. Ὅταν ὅμως τοῦ ἀπαντοῦσαν ὄχι, τότε μὲ λόγια θερμὰ τοὺς ἐνίσχυε νὰ βάλουν ἔμπρός.

— Ἀρχίστε καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς βοηθήσω, τοὺς ἔλεγε.

Ἔτσι σὲ πολλὰ μέρη τῆς Μητροπόλεως ἰδρύθηκαν καινούργια Σχολεῖα, γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ «γράμματα σπουδάγματα τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα»...

Ἡ ἀγάπη του στὴν παιδεία πέρασε τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς τῆς Ἐφέσου καὶ ζωογόνησε δύο Σχολές. Τὴν Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν καὶ τὸ φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης. Ὅταν κάποτε κινδύνευσαν — πρῶτα ἢ μιά, κατόπιν τὸ ἄλλο — νὰ κλεισθοῦν ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς, ὁ Διονύσιος ἔγραψε γράμματα στοὺς φίλους του ἰσχυροῦς, ἔστειλε χρήματα στοὺς κατακτητὰς, καὶ ἔτσι μὲ τὰ πολλὰ ἔσωσε τὰ δύο ὀνομαστὰ αὐτὰ κέντρα τῆς Μ. Ἀσίας, πού ἐπεσκέπτετο συχνά. Στὰ ταξίδια του αὐτὰ παρῶτρυνε τοὺς πλουσίους νὰ βοηθοῦν τὶς Σχολές αὐτὲς καὶ νὰ συντηροῦν ἄπορα ἑλληνόπουλα, πού εἶχαν ζῆλο καὶ ὄρεξι νὰ μορφωθοῦν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ χρόνια, πού πέρασε ἀργότερα στὴν Κωνσταντινούπολι, παρ' ὅλο ὅτι ἦταν θαυροφορτωμένα μὲ πολλὰς ἄλλες ὑποθέσεις καὶ χίλια δυὸ ζητήματα, μιλοῦν γιὰ τὴν στοργὴ του στὸ Σχολεῖο. Ἰδίως διαλαλεῖ τὴν ἀγάπη του ἢ Μεγάλῃ Σχολῇ τοῦ Γένους. Διότι καὶ αὐτὸς μαζῇ μὲ τὸν Πατριάρχη καὶ ἄλλους Δεσποτάδες καὶ Φαναριώτας, φρόντισε νὰ κτισθῇ ἡ καινούργια Σχολὴ στὸν Κουρουτσεσμέ. Αὐτὸς ἐπίσης ἐνδιαφέρθηκε νὰ διορισθοῦν Σχολάρχαι καὶ καθηγηταὶ τῆς οἱ πνευματικώτεροι δάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ οἱ λογιώτεροι κληρικοί. Ἔτσι ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ ἀναδείχθηκε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς τουρκοκρατουμένης Πόλε-

ως, όπου ἐδιδάσκετο ἢ ἀρχαία καὶ ἢ σύγχρονος ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, ἢ θεολογία, τὰ μαθηματικά, ἢ ρητορικὴ, ἢ λατινικὴ φιλολογία καὶ αἱ γλῶσσαι τῆς ἐποχῆς, ρωσικά, τουρκικά κλπ. καὶ ἀπ' ὅπου ἀποφοιτοῦσαν οἱ λόγιοι καὶ οἱ δάσκαλοι τοῦ Γένους.

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου βοήθησε καὶ στὴ σύστασι καὶ τὴν ἀνάπτυξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. Διετέλεσε μάλιστα μαζὴ μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ ἄλλους διανοουμένους τῆς ἐποχῆς του, ἐπίτροπος τοῦ Τυπογραφείου αὐτοῦ. Τὸ Τυπογραφεῖο αὐτό, ποῦ οἱ ἐκδόσεις του διανεμόντο τότε δωρεάν, ἔγινε μιὰ λαμπρὴ ἐθνικὴ ἔπαλξι στὴν πιὸ τραγικὴ ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ!

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καλλιάρχου γιὰ τὰ γράμματα δὲν περιωρίσθηκε μόνο στὸ Τυπογραφεῖο καὶ στὰ Σχολεῖα. Περιέλαθε καὶ κάθε μορφωμένο καὶ λόγιο ἄνθρωπο τῶν ἡμερῶν του, γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρξε ὁ πρόθυμος καὶ γενναῖος χορηγὸς πολλῶν βιβλίων τους. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ Κούμας καὶ ἄλλοι δάσκαλοι τοῦ Γένους ἐκφράζονται μ' εὐγνωμοσύνη στὰ προοίμια πολλῶν ἐκδόσεών τους γιὰ τὴν γενναιοδωρία τοῦ Διονυσίου.

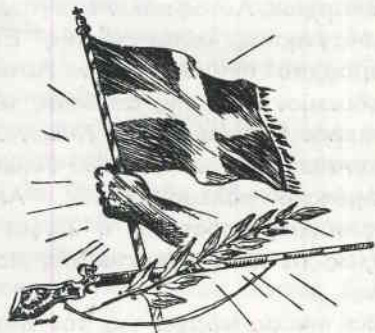
Μ' ὅλ' αὐτὰ καὶ μ' ἄλλα δευτερεύοντα ἔργα προστάτης τῆς παιδείας ἀναδείχθηκε στὴ ζωὴ του ὁ Καλλιάρχης. Αὐτὸ τονίζουν ὅλοι ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν σοφὸ Ἱεράρχην. «Εἰς ποῖαν πόλιν τῶν δύο Μητροπόλεων του δὲν ἐσύστησε σχολεῖον ὁ Διονύσιος; ἔρωτᾷ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Τίνα γνωστὸν αὐτῷ πεπαιδευμένον ὁμογενῆ δὲν ἐτίμη-

σε καὶ δὲν ἐπροστάτευσε; Ὁ μῆτερ Θεσσαλία καὶ σὺ Ἰωνία, κάλλισται τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι καὶ περιώνυμοι, ἕως ὅτου θὰ ρέουσι οἱ ποταμοὶ σας καὶ θὰ ἀνθοῦσιν αἱ πεδιάδες σας καὶ τὰ δένδρα καὶ θὰ στέκουσιν ὑψηλαὶ αἱ τῶν ὀρέων σας κορυφαί, θέλετε κηρύττει τὸν ζῆλον τούτου τοῦ αἰοδίμου προστάτου τῆς παιδείας... Ὑπ' αὐτοῦ συνέστη κατὰ πρῶτον σχολεῖον ἑλληνικὸν εἰς τὴν Λάρισαν ὑπ' αὐτοῦ πλουσίως ἐπρωικίσθη ἢ κοινωφελῆς τῆς Τυρνάβου Σχολή· ὑπ' αὐτοῦ συνεκροτήθησαν πολλὰ μικρότερα παιδαγωγεῖα εἰς διάφορα χωρία τῆς ἐπαρχίας. Αὐτὸς πάλιν ἐπαγίωσε τὸ Σχολεῖον τῆς Μαγνησίας, αὐτὸς τὸ τῆς Ἐφέσου, τὸ τῆς Περγάμου, τὸ τῶν Βρουύλων. Αὐτὸς ὑπερασπίσθη κινδυνεῦον ὑπὸ τῆς ἀσεβείας νὰ κρημισθῆ τὸ λαμπρὸν Γυμνάσιον τῶν Κυδωνιῶν. Αὐτὸς ἀντέστη γενναίως εἰς τὸν κατὰ τοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης ὀμότατον πόλεμον. Αὐτὸς... Ἄλλ' ὃ θερμότατε τῆς σοφίας προστάτα, ἢ Σοφία πάλιν ἄς κηρύξῃ ἀξίως τὰ κατ' ὀρθώματα τῆς πολλῆς σου φιλομουσίας!...».

Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα γράφει γιὰ τὸν Διονύσιον καὶ ὁ πολὺς Κοραΐς, ποῦ ἦταν πάντα φειδωλὸς στοὺς ἐπαίνους. Ἐγκωμιάζει μὲ λόγια θερμὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Δεσπότη στὸ ἑλληνόπουλο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἐξάπλωσι τῆς παιδείας. Ὑπῆρξε, ἀλήθεια ὅπως ὁ Κ. Σαβίνης καὶ ἄλλοι τὸν προσφωνοῦν, «προστάτης τῆς παιδείας» ὁ Καλλιάρχης!

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον Ἑλληνες λόγιοι καὶ ἱστορικοί, ποῦ μιλοῦν μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴν δρᾶσιν του στὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως. Καὶ ξένοι ποῦ ἐγνώρισαν, μ' ἐκτίμησιν ἀναφέρουν τὸ ὅ-

νομά του. Ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Πουκεβίλ, Γραμμα-
τεὺς τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας στὴν Πόλι, καὶ ἄλ-
λοι, ἐπαινοῦν τὴν θεολογικὴ του μὀρφωσι καὶ τὴν
ἀκαταπόνητὴ δραστηριότητά του γιὰ τὴν ἀνάπτυ-
ξι τῶν γραμμάτων στὸ σκλαθωμένο του Ἔθνος!

Β΄. ΤΟ ΠΑΣΧΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΧΤΥΠΗΣΑΝ ΟΙ ΚΑΜΠΑΝΕΣ

*«Ὅλοι ἐκείνοι οἱ πολεμάχοι
περιζώνουνε πυκνοὶ
τὴν ψυχὴ τοῦ Πατριάρχη
πὸν τὸν πόλεμο εὐλογεῖ».*

(Δ. Σολωμός)

ἸΣΩΣ ΑΠΟ ΟΣΑ μέχρι τώρα εἶπαμε γιὰ τὸν
Διονύσιο Καλλιάρχη νὰ νομισθῆ ὅτι ἡ ζωὴ του κύ-
λησε μέσα σὲ ἀδιατάρακτὴ γαλήνη μὲ μόνη φρον-
τίδα τὰ κοινωνικὰ ἔργα καὶ τὴν ἀνάπτυξι τῶν
γραμμάτων. Ἄλλ' ἓνα τέτοιο συμπέρασμα, εἶναι
τελείως λανθασμένο. Ὅπως ὅλοι σχεδὸν οἱ ἡγέ-
ται τῆς σκλαβιάς ἔτσι καὶ αὐτὸς πέρασε κατατρεγ-
μὸς καὶ μπόρες φοβερές.

Στὴ Λάρισα, ὅταν τέλειωσε τὸν Ἅγιο Ἀχίλ-
λειο, οἱ Τούρκοι ἀγρίεψαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν
δολοφονήσουν. Κάποια ἡμέρα ἕνας αἰμοβόρος Γε-
νίτσαρος τὸν σημάδευσε καὶ τοῦ ἔρριξε. Ἄλλ' ἢ
σφαῖρα ἐμποδίσθηκε ἀπὸ κάποιο ἀόρατο χέρι—
τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι—νὰ πάρῃ μιὰ ζωὴ τόσο χρήσιμη
στοὺς σκλάβους. Καὶ στὴν Ἔφεσο οἱ κατακτηταὶ
προσπάθησαν νὰ τὸν δηλητηριάσουν. Ἄλλὰ δὲν
τὸ ἐπέτυχαν. Ὁ Κύριος τὸν γλύτωσε ἄλλῃ μιὰ φο-

ρά. Ἐπίσης καί στήν Κωνσταντινούπολι κινδύνευσε πολλές φορές ὁ Μητροπολίτης τῆς Ἐφέσου. Ἐπανειλημμένως τὰ τελευταῖα χρόνια πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως μπλόκαραν οἱ Τοῦρκοι τὸ πατρικό του σπίτι, πού εἶχε μεταβάλει σὲ ἐθνικό κέντρο. Συχνά προσπάθησαν νὰ θροῦν ἐνοχοποιητικά στοιχεία γιὰ νὰ διαλύσουν τίς συνάξεις τῶν προϋχόντων καὶ τῶν Δεσποτάδων, πού γινόντουσαν ἐκεῖ καὶ νὰ συλλάβουν τὸν Διονύσιο. Πάντα ὅμως ξέφευγε, ὡς τὴν ὥρα, πού ὁ Ὑψηλάντης κήρυξε τὴν Ἐπανάστασι σὲς Ἡγεμονίες. Τότε ὁ Σουλτάνος ἀναστατώθηκε καὶ ἔδωσε διαταγή νὰ τὸν πιάσουν μαζὴ μὲ μερικοὺς προκρίτους!

Καὶ νά, σὲς 10 Μαρτίου 1821, ἄγριοι Γενίσαροι μπλόκαραν τὸ σπίτι τοῦ Διονυσίου. Ὁπλισμένοι μέχρι τὰ δόντια παρουσιάσθηκαν ἐμπρὸς του καὶ τὸν διέταξαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ. Ὁ Καλλιάρχης ἤρεμος καὶ γαλήνιος ἄκουσε τὴν προσταγή τους, ἄπλωσε τὰ χέρια καὶ τοῦ πέρασαν τίς ἀλυσίδες. Τὸν τράβηξαν ἔξω καὶ τὸν ὠδήγησαν στὴ φυλακὴ τοῦ Μποστατζήμπαση. Τὸν ἔρριξαν σ' ἓνα ἀνήλιο, ὑγρὸ κελλί.

Τὸ Φανάρι, μόλις ἄκουσε τὴν σύλληψι τοῦ Διονυσίου, ἄρχισε τίς ἐνέργειες. Ξεσήκωσε προὔχοντας καὶ εὐνοουμένους τοῦ Σουλτάνου, πού παρέκάλεσαν νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ ἄθῳος. Ἄλλὰ μάταια. Ἡ Πύλη, φοβισμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα σὲς παραδουνάθεις Ἡγεμονίες, δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ τίποτα.

Τὰ πράγματα μάλιστα ἀγρίεψαν ἀκόμα πιὸ πολύ, ὅταν σὲς ἀρχὲς Ἀπριλίου ἔφθασε στὴν Πύλη τὸ μήνυμα ὅτι ὁ Μωρηᾶς ἐπαναστάτησε. Τότε νέες

συλλήψεις ἔγιναν. Ἱεράρχαι, προὔχοντες, δημογέροντες ρίχτηκαν σὲς φυλακές. Κρεμάλες στήθηκαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Τὸ αἷμα χυνόταν ἄφθονο, ἐνῶ κυλοῦσαν οἱ ἡμέρες τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου. Ὁ τρόμος, σὰν πέπλος θανάτου, σκέπασε τὴ δοξασμένη νύφη τοῦ Βοσπόρου.

Τὰ παθήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν ἀνεκδιήγητα, ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις τῶν σκλάβων θερμὴ, φλογερή. Φλογερότερη ἀκόμα ἦταν ἡ πίστις τοῦ Καλλιάρχου καὶ τῶν ἄλλων κρατουμένων Ἱεραρχῶν καὶ μεγαλειώδεις οἱ σκηνές, πού διαδραματίσθηκαν τὴν Μ. Πέμπτη στὴ φυλακὴ τοῦ Μποστατζήμπαση. Τότε ἡ ὑγρὴ φυλακὴ μετεβλήθηκε σὲ «ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον». Τὰ σκοτεινὰ κελλία τῆς ἔγιναν ὀλόφωτα δώματα τοῦ οὐρανοῦ γιὰτι ὑποδέχτηκαν τὸν Παντοκράτορα Κύριο. Οἱ φυλακισμένοι κληρικοί, ἀφοῦ ἐξωμολογήθηκαν μεταξύ τους, ἐκοινωνήσαν «τοῦ Δείπνου τοῦ Μυστικοῦ», πού μετέφερε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Πατριαρχείου κάποιος πιστὸς διάκονος.

Πρὶν κοιωνῆσούν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ὁ Διονύσιος μαζὴ μὲ τοὺς συναθλητὰς του προσευχήθηκαν μὲ αὐτὰ τὰ θερμὰ λόγια: «Ἐλθέ, γλυκύτατε Ἰησοῦ, ἐλθέ Σῶτερ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς φυλακισμένους λειτουργοὺς σου, καθὼς ποτε παρέστης εἰς τοὺς Ἀποστόλους σου κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Ἐλθέ, αἰώνιε Ἱερεῦ, καὶ μετάδος εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς ἀοράτου σου δεξιᾶς τὸ Πανάγιόν σου Σῶμα, τὸ ὁποῖον αἱ χεῖρες ἡμῶν τοσάκις ἐθυσίασαν. Κοινωνήσον ἡμᾶς τοῦ ζωηρῦτου σου αἵματος ἐκ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον, ἀψευδέστατα μᾶς ὑπεσχέθης, ὅτι θέλομεν πίνειν

καινόν μετά σου εἰς τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν Σου».

Μετά τὰ λόγια αὐτά,

«σεμνά κι ἀθόρυθα προσέρχονται
θερμός στὰ μάτια ὁ πόθος λάμπει
κι ἀνοίγουν οἱ καρδιές ἐφτάδιπλες,
ὁ Βασιλιάς τῶν ὅλων νάμπη...».

Τὴν ὥρα ἐκείνη, πού οἱ κατάδικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως κοινωνοῦν ἀπὸ «τ' ἀφθαρτοπάροχο ποτήρι», μύρια πνεύματα ἀγίων κατεβαίνουν στὰ σκοτεινά καὶ ὑγρά κελλιὰ τῆς φυλακῆς τοῦ Μποστατζήμπαση. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι καὶ οἱ ψυχές τῶν ἡρώων καὶ μαχητῶν τῆς Πίστεως, πού τοὺς ἐθέριεψε στὴ μάχη ἢ θεία Κοινωνία. Ἡ ἴδια «μαρτυροπλάστρα τροφή» δυναμώνει τώρα καὶ αὐτοὺς τοὺς Νεομάρτυρας, πού σὲ δύο-τρεῖς ἡμέρες θὰ ἀντικρύσουν τὰ βασανιστήρια καὶ τὸν θάνατο, ὅπως τώρα θὰ ἱστορήσουμε.

Ξημερώνοντας τὸ Πάσχα οἱ πόρτες τῆς φυλακῆς ἀνοίγουν καὶ νέοι κατάδικοι ρίχνονται στὰ κελλιὰ. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ σεπτὸς Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' καὶ οἱ Συνοδικοί του. Μόλις κλείνουν οἱ πόρτες τῆς φυλακῆς οἱ δῆμιοι βάζουν σὲ ἐνέργεια τὰ βασανιστήρια, ὅπως γράφει ὁ Πουκεβίλ. Βασανιστήρια ὅμοια μὲ ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ ἄξεστοι ρωμαῖοι τυραννοῦσαν τοὺς πρῶτους ὁμολογητάς. Ἄλλους κτυποῦν στὸ πρόσωπο μὲ τὸ βούρδουλα κι ἄλλων ξεσκίζουν τὶς σάρκες. Τὸν ἀτρόμητο Διονύσιο Καλλιάρχη, τὸν βασανίζουν μὲ πυρωμένες λαβίδες.

Κατόπιν πλησιάζουν τοὺς μάρτυρας οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Πύλης καὶ τοὺς ἐξορκίζουν νὰ ἀρηθοῦν τὴν θρησκεία τους, πού ὁ Σουλτάνος ἐκήρυξε ὅτι εἶναι ἀντίθετη πρὸς τοὺς νόμους τοῦ κράτους του.

Ἄλλ' ὅλοι ἀναδεικνύονται θράχοι ἀκλόνητοι πίστεως. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' ἐπαναλαμβάνει τὴν ἱστορικὴ του φράσι:

—Εἰς μάτην κοπιάζετε. Ὁ Πατριάρχης τῶν Χριστιανῶν, Χριστιανὸς ἐγεννήθη καὶ Χριστιανὸς θὰ ἀποθάνη!

Ὁ Διονύσιος, περιφρονῶντας τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Σουλτάνου, ὁμολογεῖ τὴν πίστι του στὴν αἰωνία Πατρίδα πού σὲ λίγο θὰ φτερουγίσῃ. «Ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ! θροντοφωνεῖ ὁ σεβάσμιος Ἱεράρχης. Ἡ δόξα Ἐκείνου πόσον εἶναι ὠραία! Βλέπω τὰ αἰωνία ἀνάκτορα τοῦ στερεώματος, ἐκεῖ ἀνακαλύπτω τὸν Βασιλέα μου καθήμενον ἐν τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ δόξῃ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, τοῦ αἰωνίου αὐτοῦ Πατρός. Δυστυχεῖς ἄπιστοι, εὐλογήσατε τὸν Θεόν μου καὶ ἀποπτύσατε τὸν ψευδῆ ὑμῶν προφήτην».

Παρόμοιες γενναῖες ὁμολογίες κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι κρατούμενοι:

—Εἴμεθα ἕτοιμοι, λένε, ὅπως οἱ Μακκαβαῖοι, νὰ ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν νόμων τῶν πατέρων ἡμῶν!

Ἀμέσως, μετὰ τὶς ὑπέροχες αὐτὲς διακηρύξεις ἄγριοι Γενίτσαροι θγάζουν τὰ σεπτὰ θύματα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὰ ὀδηγοῦν πρὸς τοὺς τόπους τῆς σφαγῆς. Τὸν Πατριάρχη τὸν σέρνουν στὰ Πατριαρχεῖα, ὅπου τὸν κρεμοῦν. Τοὺς ἄλλους τρεῖς Ἱεράρχας, Ἐφέσου, Ἀγχιάλου καὶ Νικομηδείας, τοὺς τραβοῦν πρὸς διάφορα ἄλλα σημεῖα τῆς Πό-

λεως. Ὁ τελευταῖος, ἐπειδὴ ἦταν πολὺ γέρων, πέθανε στὸ δρόμο ἀπὸ τὶς κακουχίες καὶ τὰ θάσσανα. Ἄλλ' ὁ δήμιος, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν ὄχλο, τὸν κρεμᾷ ἔστω καὶ πεθαμένο. Τὸν Δεσπότη Ἄγχιάλου Εὐγένιο Καραθία τὸν πηγαίνουν στὴ λεγομένη κιγκλιδωτὴ πύλη τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου τὸν ἀπαγχονίζουν. Μὲ χλευασμούς, εἰρωνεῖες, κλωτσιές καὶ κτυπήματα, ὀδηγοῦν καὶ τὸν Καλλιάρχη πρὸς τὸ Μπαλοῦκ Παζάρ (στὴν Ἰχθυαγορά).

Στὸ δρόμο ὁ Διονύσιος θάζει τὸ χέρι του στὸ στήθος καὶ θγάζει ἕνα φυλακτὸ μὲ ἄγια, λείψανα, ποῦ ἔφερνε πάντοτε μαζὴ του. Γυρίζει στὸν πιστὸ του Ἀρχιδιάκονο ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσε ὡς τὴν τελευταία στιγμή, καὶ τοῦ λέει:

—«᾽Ω τέκνον, τοῦτο μόνον μέχρι τοῦ νῦν ἔμεινεν ἰδικόν μου. Παράλαθέ το, καὶ φρόντισον νὰ τὸ διαμοιράσῃς... καὶ χαῖρε, καὶ ὑπαγε εἰς εἰρήνην».

Σὲ λίγο φθάνει στὸ ὕψωμα, ποῦ ἦταν στημένη ἡ ἀγχόνη. Μὲ ὕφος γαλήνιο ρίχνει μερικὲς ματιές στὸ θάρβαρο ὄχλο, ποῦ κραυγάζει. Κουνᾷ τὸ χέρι του καὶ ζητάει νὰ γίνῃ ἡσυχία. Λίγα δευτερόλεπτα κατόπιν τὸ πλῆθος καρφώνει τὰ μάτια του στὸν ἀτάραχο κατάδικο, ἀναμένοντας μὲ ἀπορία τί πρόκειται νὰ γίνῃ. Τότε ὁ Δεσπότης μιλάει πρὸς τοὺς θαρβάρους κατακτητᾶς. Τὰ λόγια του εἶναι μιὰ ὑπέροχη ὁμολογία πίστεως, ὅμοια μὲ τὶς ὁμολογίες τῶν πρώτων μαρτύρων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι ἕνα θαρραλέο κήρυγμα πρὸς τοὺς ἀπίστους.

«᾽Ω λαὲ τῶν Ὀθωμανῶν! τοὺς λέει. Ἐγὼ μὲν ἂν καὶ εἶμαι ἀθῶος ἀποθνήσκω προθύμως· ὁ ἰδικός μου Διδάσκαλος Ἰησοῦς ἐκρεμάσθη εἰς τὸν

Σταυρόν, καὶ ἐγὼ μετὰ χαρᾶς θέλω κρεμασθῆ εἰς τὸ ξύλον. Καυχῶμαι μᾶλλον, ἀντὶ νὰ ἐπαισχυθῶ διὰ τὴν καταδίκην· ταύτην νομίζω λαμπρὰν τῆς θνητῆς μου ζωῆς τελευτῆν, καὶ κλίμακα πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς μακαρίαν ἀθανασίαν. Ἄλλὰ σεῖς, ὦ Ἰσραηλίται, παύσατε πλέον φονεῦντες τοὺς ἀθῶους Χριστιανούς. Καὶ σεῖς καὶ ἐκεῖνοι ἕνα ἔχετε κοινὸν καὶ αἰώνιον βασιλέα, τὸν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν, ὁ ὁποῖος κηρμνίζει τοὺς ἀδίκους δυνάστας, καὶ ὑπερασπίζεται τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀδικουμένους. Ἐκεῖνου φοβήθητε τὴν ὀργήν, καὶ μὴ πλέον ἐπιβάλλετε χεῖρα φονικὴν εἰς τοὺς ἀόπλους ὑπηκόους σας... Φωνάξατε εἰς τὰ αὐτιά τοῦ μεγάλου σας Δυνάστου, ὅτι εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὑψίστου ἀναβαίνουνσιν αἱ κραυγαὶ τῶν ἀδίκως θασσανιζομένων λογικῶν αὐτοῦ πλασμάτων. Καὶ ἂν ἴσως ὁ Δυνάστης ἐξακολουθῇ τὰς φονοκτονίας, ἄς τρέμῃ τῆς θείας δίκης τοὺς κεραυνούς, οἱ ὁποῖοι ἤδη κρέμονται ἐπάνω του...».

Βουὴ τρομερῆ ξεσπᾷ τότε καὶ σταματᾷ τὸν ἀτρόμητο ὁμολογητῆ. Βρισιές καὶ θλαστήμιες δονοῦν τὴν ἀτμόσφαιρα. Θάνατος, θάνατος! φωνάζει ἐξαγριωμένος ὁ ὄχλος, καθὼς ὁ δήμιος περνάει τὴν θηλειὰ στὸ λαιμὸ του.

«Σὺ, Σῶτερ, τῶν ὄλων, σῶσον τὸ γένος μου, διαφύλαξον τὴν Ἐκκλησίαν σου, συγχώρησον τοὺς φονεῖς μου, δέξαι τὸ πνεῦμά μου» ψιθυρίζουν τὰ χεῖλη του, ἐνῶ ἡ μεγάλη του ψυχὴ πετάει στὰ οὐράνια, στὴν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία τῶν Ἑρῶων καὶ τῶν Μαρτύρων.

Ἐκεῖνη τῇ στιγμῇ μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος μιὰ φωνὴ ἀκούγεται. Ἦταν ἡ φωνὴ ἐνὸς νεαροῦ Χριστιαν-

νοῦ, ποῦ παρακολούθησε μὲ θαυμάσια συγκίνησι τὶς τελευταῖες στιγμὲς τοῦ Ἑθνομάρτυρος. Καὶ ἔλεγε ἡ φωνὴ αὐτῆ τοῦτα τὰ λόγια: «ὦ αἰοῖδιμε Ἀρχιερεῦ τῆς Ἐφέσου, μακαρία ἡ μνήμη σου, αἰωνία ἡ δόξα σου! Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον, Ὁθωμανοί, ποῖον ἄνδρα ἐφονεύσατε!» Δὲν εἶχε ὅμως καλὰ-καλὰ τελειώσει τὰ γενναῖα αὐτὰ λόγια καὶ τὸ ἀτρόμητο παλληκάρι πέφτει νεκρό. Κάποιο φονικό χέρι τοῦ πέρασε τὸ μαχαίρι στὴν καρδιά. Ἔτσι ἡ ἀγνή του ψυχὴ φτερούγισε κοντὰ στὸ Διούσιο!

Ὅλα αὐτὰ τὰ τρομερὰ ἔγιναν τὴν ἡμέρα, ποῦ οἱ ἄγγελοι πανηγύριζαν τὸν θρίαμβο τῆς Ἀναστάσεως καὶ οἱ καμπάνες θὰ ἔπρεπε νὰ κτυποῦσαν χαρούμενα. Ἡ Πόλις ὅμως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, θυθισμένη στὴ θλίψι τῆς, ἔκλαιγε πικρά. Ἐκλαιγε τὸ χαμὸ τοῦ Ἐθνάρχου τῆς. Ἐκλαιγε τὸν θάνατο τῶν ἀθῶων κληρικῶν, ποῦ τὸ ἔγκλημά τους ἦταν ὅτι ὑπῆρξαν προστάται τοῦ λαοῦ καὶ ὑπέρμαχοι τῆς Πίστεως τους.

Μαζῆ ὅμως μὲ τοὺς ἀπελπισμένους θρήνους τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄγριες κραυγὲς θάναυσης χαρᾶς γέμιζαν τὴν ἀτμόσφαιρα. Πλήθη ἐξαγριωμένου τουρκικοῦ ὄχλου περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὰ τιμημένα πτώματα καὶ ἔδειχναν μὲ τὸ χειρότερο τρόπο τὴν καταφρόνια τους. Ἄλλοι τὰ ἔβριζαν, ἄλλοι τὰ χτυποῦσαν μὲ ρόπαλα ἢ μαχαίρια καὶ ἄλλοι τοὺς πετοῦσαν ἀκαθαρσίες μὲ μιὰ σατανικὴ μανία. Ἀκόμα καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης ἦλθε ν' ἀπολαύσῃ τὸ θέαμα.

Σ' αὐτὴν τὴν τραγικὴν κατάστασι ἔμειναν κρεμασμένα τὰ λείψανα τῶν σεπτῶν κληρικῶν μέχρι

τὴν Τετάρτη τῆς Διακαινησίμου. Ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ νέου Πατριάρχου νὰ ἐξαγοράσῃ μὲ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ τὰ νεκρὰ καὶ ἀτιμασμένα σώματα, πῆγαν χαμένες. Ἡ Πύλη ἀρνήθηκε τὴ χάρι, ποῦ δὲν τὴν ἀρνοῦνται καὶ στὸν τελευταῖο ἄνθρωπο. Τὴν Τετάρτη οἱ δήμιοι ξεκρέμασαν τὰ λείψανα καὶ τὰ παρέδωσαν στοὺς Ἑβραίους. Αὐτοὶ τὰ ἔδεσαν μὲ σχοινιά ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τὰ ἔσυραν στοὺς δρόμους τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέσα σ' ἓνα πανδαιμόνιο ἀπὸ ἄγριες φωνὲς καὶ σφυρίγματα. Τὰ πρόσωπα καὶ οἱ λευκὲς γενειάδες τους σύρθηκαν μέσα στὴ λάσπη καὶ οἱ θρωμιὲς τῶν δρόμων.

Ἡ θάλασσα ἦταν τὸ τέρμα αὐτῆς τῆς μακάθριας πορείας. Ἐκεῖ ἔρριξαν τὸν Πατριάρχη καὶ τοὺς Ἱεράρχας. Ὁ πλοίαρχος Σκλάβος περιμάζευσε τὸ σεπτὸ λείψανο τοῦ Ἐθνάρχου. Ἀγνωστοὶ Χριστιανοί, κατὰ μιὰ παράδοσι, ἔσωσαν καὶ τὰ λείψανα τῶν τριῶν συναθλητῶν του καὶ τὰ ἔθαψαν σὲ διάφορα ἴσυχια μέρη τῆς Βασιλευούσης. Τὸν ἄγιον Διονύσιον, λέγεται ὅτι τὸν ἔθαψαν στὸ Σταυροδρόμι.

Προστάτης τοῦ λαοῦ καὶ τῆς παιδείας ἀναδείχθηκε στὴ ζωὴ του ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης. Ἡρωὸς καὶ μάρτυς μὲ τὸ θάνατό του φανερώθηκε. Τὸ αἷμα του, σπονδὴ στὸ θωμὸ τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος, ἦταν προσφορὰ ἀνεκτίμητη στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη μας τοῦ ἀνήκουν!